

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

ТЪМНАХ

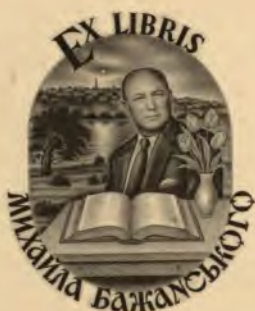
WID-LC

PG

3933

.R4

A45x

A gift to the
Ukrainian collections from
MICHAEL BAZANSKY
Harvard College Library

WID - LC

PG

3933

.R4

A45x

A gift to the
Ukrainian collections from
MICHAEL BAZANSKY
Harvard College Library

Альманах.

З друкарні В. А. Шийковського у Львові.

Альманах

руско-українських богословів.

Зібрав

ОЛЕКСАНДЕР СУШКО.

Л Ъ В І В.

Накладом власним.

1902.

WID-LC

PG

3933

.R4

A45x

✓

Bazinsky

Їх Високопреосвященствѣу

КИР

АНДРЕЄВИ

гр. на Шептицях

ШЕПТИЦКОМУ

Митрополитови Галицкому, Архиепископови Львівському, Епископови Каменця Подільського і пр. і пр.

свому улюбленому Батькови

складають

вдячні та щиро віддані
руско-українські богослови.

Олександр Малітурский.

МАМО, МАМО...

В вечірню, тихую годину
Через Сикстинську на долину
Домів із Пінчя ми вертали.
На сходах панської палати
Сиділа в чорних лахах мати,
А на руках синка держала.
Чорнійша землі була мати...
А сині очка у дитяти
Сьміялись, а ніжна рука
Простягалась до хідника,
Куда йшли люди. Мати плакала.

Ідуть пани. В ситих висках
Розсїв ся блеск, а на устах
Закрашених усьміх ся грає —
А дитя ручку простягає,
А мати плаче. — Пани минають
Мерщій убогих і позирають
В противний бік на пишні дами.
Дитятко тулить ся до мами,
А мама? — плаче...

Мамо! мамо!

Доки розпуки ти слезами
Зимний мрамор будеш вливати?
А сина свого. Херувима,
З тими голубими очима,
До зьвірів руку простягати
Будеш учила? мамо, мамо...

Рим, 1901.

Ярослав Левицький.

Поезії Федьковича.

Юрій Федькович має в українсько-руській літературі, а спеціально в буковинській, першорядне значінє. Крім своєї ваги та слави поета і повістєписателя, величаєть ся ще Федькович і пробудителем - батьком буковинських Українців-Русинів. Слава Федьковича береть ся передовсім із вго пречудових повістий, в яких з великим артизмом малює гучульське та вояцке житє.

Одначе не меньшої вартости є й вго поезиї. Ними він розбудив Русинів, у них висказав те, що лежало єму на серцю, ними промостив собі дорогу до слави; поезиєю став він нашим другим кобзарем. В поезиї Федькович є чистої крови ліриком. Пише, правда і епічні твори, але скупо і, аби так сказати, мимоходом. До найкрасших епічних стихотворів Федьковича належать: »Стрілецька пригода»,

«Празник у Такові», «Киртчалі», та «Довбуш». Перше місце займає «Король Гуцул». В поемі «Стрілецька пригода», де є мова про osvobodжене дівчини стрільцем від медведя, заявляє Федькович напрям до реалізму. У дальших двох поемах, себто у «Празнику у Такові» та в «Киртчалім» зобразив поет повстанє Сербів, в поемі «Довбуш» оспівав сего-ж героя, прикрашуючи єго історичну личність мітичними оповіданнями про «Короля Гуцула».

Більша о много і вартнійша частина єго поетичної творчости, се поезії ліричні, як вояцкі, патріотичні, любовні і иньні. Діяльність Федьковича на сїм поли дасть поділити ся на періоди.

Перший період, найкоротний, сягати ме від самого початку єго літературної діяльности, значить від р. 1859 до р. 1862. У сїм часі сьпівав поет свої перші чарівні вірші. Сюжет до них взятий переважно з вояцкого побуту та любови до рідної країни, Підгір'я.

Від р. 1862. до 1867. сягав другий період, в яким поет занепащує самостійний напрям свої творчої сили і наслідус Т. Шевчечка. Поезії із сеї доби видав Федькович у Коломиї в трех випусках в р. 1867. — 8.

Третій період, що обіймає час від р. 1867—77., важний тим, що в нім поет перестав складати переспіви поезій Шевченка, та розширює свій вузький світогляд ідеями українофільства та думками про правду і волю. З сего періоду маємо прегарні, патріотичні пісні.

Врешті четвертий послідний період, що тягне ся від р. 1877. до смерти поета, значить р. 1888, не визначаєть ся великою продуктивною і замітною поетичною творчістю. Тоді поет займав ся народними оповіданнями про Довбуша, які розкрили перед ним чудовий, зачарований світ і навівали на него містицизмом, а опісля песимізмом.

Між ліричними поезіями першого періода найкраспі є жовнірські пісні. Федькович малює живими красками картини з жовнірського побуту, будь то свого власного, будь то своїх товаришів. А долі жовнірської поет самий зазнавав через десять з накладом літ. Він на війско дивить ся, як на щось небажане, накинене і враз з народом почуває до него якусь відразу, острах. У всіх піснях вояцких віє сум, наріканє на свій стан, подекуди розпука. Жовнір заливаєть ся слезами, стріляє ся... Чому се так? Аби се

порозуміти, треба знати вдачу нашого Гуцула, его сильну, горячу любов і привязане до рідного краю Підгір'я і родини. Гуцул з тугою у серцю пращав ся, ідучи у військо, із своїми горами та із своєю старенькою ненькою. Він крім того звик до вольности, нічим не вязаного життя; для него тісна є вояцька одежа, тісна так на «серце як і на душу». Поет сьпіває:

«Ой брате, мій брате,
Як можеш питати,
Чого ми боліти,
Чого ми думати?»
Вшак знаєш, шом козак,
Вшак знаєш, шом пан,

А люди вложили на мене кайдан...
У війську, крім сего, чекає Гуцула ще иньша біда, себ-то знущанє і катованє з боку жовнірської старшини. Се є друга причина его неприхильности до сеї служби. Поет відчуває се, він мабуть і сам зазнав капральского бука, тому стає в обороні своїх братів-товаришів. Єму жалко, що личко сокола-Гуцула блідніє, покриваєть ся сумом і що з черевика тече єму кров. Противні поетови арешти, по яких саджають винуватих за будь що, за найменшу будім то провину. Характеристичні будуть у сім місци слова жовніра,

що відсидів уже кару в арешті і завтра має вийти на волю: *Висхнуть мої крила!* А я стану проти сонця, *Боже милий, як полечу,* *Коби лиш не били...* Гудул сумує за краєм і родиною: не лише тоді, коли розлучає ся з нею, але через цілий час жовнірської служби: не може він забути ні Підгір'я, ні Довбуша, неньки старенької, дівчини-голубки, парубків-товаришів. Поет виступає тут, як справжній речник серцець Гудулів-жовнірів. Ніхто, здасть ся, не міг би вже краще висьпівати всякі відтінки почувань вояка-Гуцула, як се зробив Федькович. Чи то в касарні, чи на варті, чи на полі битви, — з кожного місця шле Гуцул привіт своїй стороні, своїй неньці, про неї думає, з думкою про неї умирає. Поет, як сказано, не любить війська, сам з найбільшою неохотою іде служити; таку саму неохоту бачить і в інших. А вже із усього найбільше ненавидить війну. Пролит крові йому відрізняючий, остогидний. Поет жалує за товаришами, що кладуть голови на полі битви, або кінчать своє життя по шпиталях. Сумно йому, коли видить, як жовнір самотою, без рідного

серця, без остатного поцілунку замикає
очи на віки далеко від рідної країни.

Доля вояка осьпівана ту в цілій своїй
наготі. Смерть від шаблі, смерть від кулі,
смерть на кождім кроці.

Не забуває поет і про жовніра-батька
і про его тяжку долю. Ось і він гине
від кулі. Коло него плаче двоє его ді-
точок і їх мати. Батько лежить цілий
у крові, оперши голову о цеглу. Такий
образ добуває у поета іронічно-сумні
слова:

Не любя-ж, мої брата,
в цісаря заслуга?

Другий ряд стихотворів Юрія Федь-
ковича, яких сюжет: любов до рідної
сторони і взагалі до вітчизни, себ-то сти-
хотворів патріотичних, мусимо поділити
на два підряди. Перший підряд обіймає
стихи писані в першій періоді, другий у
періоді третім. У перших сьвітогляд поета
ограничають ся самими Підгірєм, у дру-
гих розширюють ся на цілу Україну-Русь
і набирає більше ясности та виразности.

Що Гуцул любить свою рідну країну,
ми вже сказали, Федькович як Гуцул, не
міг єї менше любити, чим иньші. Любов
поета до Буковини в самого початку по-

казуєть ся сліпою. Він єї любить, бо й як не любити Гуцулови Підгіря »веселого, щасливого«, де »щастє, доля, слава дружить«, »де кожде вільне, кожде на свободі, де навіть щазник пробувати любить«. На Підгірю багато лїпше, як у Бога в раю, бо в Бога в раю нї трембіти нути, анї фльоари на тугу не чути.

А на Підгірю пісня не втихає,
Бо ту і камінь засьпівати знає,
Бо ту і пуга думку свою чує«.

Такою вузкою і сліпою любовю до своєї вітчизни жив поет, як сказано, до р. 1867—1868. У тім часі завдяки мабуть більшій осьвітї, якої міг набути, коли вийшов з війська і перебував супокійним житєм на селі, а опісля завдяки побутови у Львові розширив поет свій сьвітогляд і цілком иньшим оком споглянув на свою Буковину і на цілу Україну Русь. До тепер згадував він лише про Україну, як про історичний, козацький край; козаки Запорожці, степи, Дніпро, могили, ось про що поет лише й згадує. Тепер уже не утіха, а сум, тяжкий сум налягає поета, як згадує про Україну, опущену своїми, гнетену чужими. Найбільше болять поета найогидніший боляк кожного народа, значить ренегатство синів Укра-

Їни-Руси. Для них не має він солодких слів, але поважно і сурово наминає їх і поучає: »Чого Україна діждала ся?« жалує поет. »Із єї сина, якого вона поїла думкою, плекала славою та кроїла йому свого серця, зробило ся трохи Німця, трохи Ляха, решту Татарчати, значить, Москаля«. Коли вже всякі просьби і перестороги не помагають, поет так вкінці співає:

Ох, не плач лиш, не жури ся,
Україно мати,
Хто наважив у калюгу,
Помагай му Боже,
А ми брате не покинем
Наше Запороже.

І погляди на своє рідне Підгірє змінили ся у Федьковича. Вже не манить його материяльний добробит одиниць, краса краю і веселе гуцульське жите, він тепер з иньшого боку дивить ся на свій рідний куток. Видячи, як иньші народи живуть уже кождий своїм питомим життям, як уже і в сусідній Галичині засвітало, а на Буковині тимчасом темнота, національна несвідомість і страшна моральна нужда, поет накликає і Буковинців, аби вставали та ломали кайдани темноти:

»Нуте Гуци, нуте спати,
Час мабуть вже і вставати«,
кликче поет в приспанім гуцульским ко-
ролем.

У нього родить ся горяче бажанє розбудити цілу Буловину і дітий єї при-
вернути до людей. Способом до сеї ціли
має бути освіта. Поет не бажає ані „ні-
мецьких шкіл, ані козацьких фум“, але
світла і освіти, аби як сонце запалала
на Буковині і освітила народ темний-
непросвічений. Вагу освіти розумів поет
добре. Не пора тепер рвати ся до зброї,
каже він, але до світла. Федькович о-
стерігав своїх братів, аби заздальгідь
брали ся до діла, бо „вороги кують кай-
дани і сплячих окують, тих, що світла
цурують ся, що сплять і не чують дзво-
нів правди, дзвонів волі“. Тому тішнить
ся поет з того, що удало ся йому зало-
жити на Буковині „Нову Січу“, якої вже
ніхто не здужає зруйновати, бо стереже
єї кожда руска грудь.

Про опришків, спеціяльно про Дов-
буша, чим Федькович займав ся пере-
важно в остатнім періоді своєї літера-
турної діяльності, не виробив собі ясної
і сталої гадки та осуду. Раз згадує про
них, як про народніх героїв, мстителів

народу і мало що не боготворить їх, передовсім Довбуша; другий раз хоча не в меншій симпатією, говорить про них всеж таки як про історичний минулий уже факт, мерзить ся їх кривавим реміслом і не бажає собі їх більше. Доказом посліднього висказу послужить хоч би стих: „Убогий легінь“.

Так поезії в побуту вояцького, як і патріотичні крім свого спеціального характеру, пронизані наскрізь горячою, вірною любовю родинною та товарискою. Се лежить уже в природі. Гуцула і відповідним доказом сього є повісти Федьковича. В поезіях Федьковича оспівана передовсім любов дітий до материй і на відворот, та любов одного товариша-брата до другого. Поезій чисто любовних знаходимо у Федьковича дуже мало.

З великим поважанем і любовю відносять ся до материй передовсім вояки Гуцули. Чи вибираючи ся на службу, чи в часі вї, чи ідучи в похід проти ворогів, або на полі битви та перед загином Гуцул ніколи не забуває на стареньку матір. Діставши з дому лист і дізнавши ся, що мати сама гине з зимна, бо немає їй кому врубати дров, син Гуцул не надумує ся довго, а дезертирує і спішить.

до неї,... Покійна старенька мати приви-
джується ся воякови у сні і вояк з туги
за нею стріляє ся. На полі битви ране-
ний уже смертельно вояк просить сво-
го товариша, аби сей обвістив і на-
писав

до мої ненечки, що ї маю,
до мої невьки рідненької,
та як зазуля сивенької.

Не меншою любовю відплачують
ся синам і їх матери. Найкрасшим до-
казом на се буде стих: »Золотий лев«.
Сина - соколика взяли до війська. Мати
пряжою заробляє по людях гроші на
викупно сина. З надмірної праці умирає
і тисне ще в руках »золотого лева«, що
був призначений для цісаря за сина.

Поет не рідко підносить у своїх по-
езиях, і сим разом передовсім вояцких,
любов товариску, приятельску. Взагалі
гуцульські вояки живуть між собою як
свій зі своїм, по родинному, та станов-
лять мов одну сімю. Так званих »побрат-
тимів« між Гуцулами доволі. Вірну і вза-
їмну любов показують вони в потребах,
наприклад в часі битви, або перед смер-
тю. Ідучи в неприятельский край на
війну, оба спільно потішають ся, перед
битвою, оба на чужині разом плачуть,

ведуть приятельську розмову, дають од-
дів одному поручення; перед смертю
приятеля приятель не опускає его до
останньої хвилі, а забитому копає ша-
белькою яму...

Коли Федьковича іменовано р. 1867.
окружним шкільним інспектором, то він
западливо старав ся про те, аби в шко-
лах поставити руску мову викладовою
і не мало старав ся про шкільне вихо-
ванє рускої молодіжи. З сего часу по-
ходить спора вязанка его гарних сти-
шків дидактичного переважно змісту,
в яких заохочує молодіж до науки і праці.
Его стишками ще й тепер удержують
ся рускі учебники - читанки народніх
шкіл.

Природна цілком річ, що коли Федь-
кович був правдивим народним співва-
ком підгірської країни, то его ідеалом
було те, що є ідеалом народа, значить,
він мав і віру свого підгірського на-
рода. Поет сьмієть ся і жалує тих, що
пійшли у свою грішну путь,
покинувши сьвятого лона,
сьвятої матери і йдуть
тепер до мети манівцями.

»Не йдїть за ними!« — взиває по-
ет, — »бо вони самі не знають, куда.

йдуть. Вони як той човен серед бурі на морі киданий і битий філями, безрадний, без керми-провідника. Провідником нашим, нашою кермою у сім бурливім життю, най буде віра: — заохоче поет...

Вона тя до Бога
Вітця твого запровадить,
І якором стане
Серед сьвіта широкого,
Життя океану.

При огляді поетичних творів Юрія Федьковича не можна поминути й его наслідовань музи Т. Шевченка. Ми вже згадали, що Федькович наслідував Шевченка в другім періоді своєї літературної діяльності, значить від р. 1862. до 1867. Вплив поезій українського Кобзаря, що овіяв усіх українсько-руських поетів тої доби, не минув і такого талановитого сьпівака, яким був Федькович. Він став пересьпівувати думки і баляди Тараса, уживаючи подекуди тих самих навіть фраз і поетичних образів, якими послугував ся Шевченко. І так наприклад, его поема »Мертвець« є пересьпівом баляди Шевченка: »Тополя«; думка: »Городенчук«, пересьпівом »Перребенді«; у »Циганці« наслідував: »Най-

мичку і Катерину»; поема: »Свекруха«
нагадує рівно-ж »Наймичку«.

Наводити докази наслідувань Шевченка навіть що до фраз, нема потреби; хто читав обох поетів, сам се помітив.

От се були би і всі головніші провідні ідеї в поезиях Федьковича: оспівати жите Гуцула-воєка з боку, який єго найбільше характеризує, оспівати любов до рідного краю-вітчини та любов родинну.

Пригляньмо ся тепер вкортці сим поезиям з боку артистичного. Федькович се, як каже др. Франко, одна з найоригінальніших фізіономій у нашій літературі. В нім зложила гуцульська природа, що мала найніжнійшого і найкрасшого: чаруючу простоту, мелодийність слова, теплоту чутя, та погідний і сердечний і неколючий гумор. До слабих сторін єго таланту зачисляють поперед всього єго невеликий обшир. Федькович поет одного закутка і тут він у себе дома. Де хотів вийти поза сельський і жовнірський світ та уняти у своїх творах цілу людскість або весь нарід, там уже сила єго видимо слабне. Друга слаба сторона Федьковича се єго м'яккість та переважно лірична, субктивна

вдача. Вдача та не дозволила йому сконцентрувати своїх сил до якого більшого діла, що було би спосібне, потрясти, розбудити і повести за собою цілу нашу суспільність і вона-ж не дозволила йому й практично використати для добра загалу те становище, яке він собі виробив серед галицької молодіжи; а третю слабу сторону у Федьковича беруть його нахил до містики. Однак сей нахил до містики не проявляє ся у всіх поезіях Федьковича, а лише в посліднім періоді його літературної діяльності, значить ся від р. 1877, коли то поет почав займатися оповіданнями про Довбуша. Послідні плоди його музи є вже цілком вільні від містицизму.

Отже всі слабі сторони у Федьковича далеко не перевищують і не переважають його добрих сторін. Як музик, володіючий по майстерськи хоч і не великим засобом звуків, та все таки звуків чистих і глибоких, Федькович займає в нашій літературі важне місце. Особливо болі, тугу, надії і розчаровання рекрутського та вояцького життя оспівав він так, як ніхто другий. Всі його поезії навіяні теплим, індивідуальним чуттям; так і здається, що автор співає

і розказує всюди про те, що сам бачив і чув. І в тім як раз лежить чаруюча сила вго поезиї, порука їх живучости, доки живе наша мова. Пісні у Федьковича пливають просто з вго серця, не вимушені, не виучені, не виковані штучно книжним язиком, лише висьпівані живою народною мовою.

Петро Карманський.

ЦАРЮ НЕБЕСНИЙ.

Зволик ся дух з брудної лежі
І кинув яр грішної страсти
І лють-вражду.
Повзу до Тебе — гень за межі
Гієнни мук. Не дай пропасти:
Жажду! жажду!
В пекучих сльозах сплило ложе,
А дух не вяне — ні! аж чахне
В жарі страждань!
Жажду любви і правди. Боже —
Напій мене! Нехай потахне
Огонь бажань.
Всещедрий Боже! Ти купавш
Дугою сьвітла всю вселенну —
Як багром хвиль.
Алмазом власних вій змивавш
З рабів гріха гидку, мерзенну
Отруйну гниль.
Всипляеш страсть; і всі скорботи,
Вливаеш в душу миро віри
І жар ідей.
Двигни мене з багна підлоти —
Я тону вже в гирлі безвіри.
Що я? — пігмей!
Відвічна Правдо! З пекла муки,
З калюжі сльоз, з постелі скону —
Встаю, повзу, здіймаю руки
До ясних зір, до Твого трону:
Спаси! спаси!

Рим, 9. цвітня, 1901.

МАЇВКА.

Цвітуть сади, кув зазуля
І в чорних хиж снують ся змори, —
Раби чепіг. З під вій чорніє
Дрімучий сум і пропасть горя.

Глухі на всьо. Жура розсілась
На їх лицах рядном трівоги.
Бліді, прибиті, вялі, хорі —
Ледви - ледви волочать ноги.

Бродять по нивах. Вістрє плуга
Як пявка всалось в сіру скибу;
Земля вітхає, конї стогнуть —
Дарма — коб' тільки хліба — хліба!

Рим, 3. мая 1901.

Я ЧЛЕН ЛЮДСТВА!

В шлії грижі, в ярмі страдань,
Вертаю в свій пустий берліг.
В душі брениць акорд стогнань,
З під вій текуть алмази сльоз.
Як стятий трам валю ся з ніг
На ложе мук. Скрегіть ключа —
І — сам — як пес — хирю в норі.

Коби самому!... Дух щемить,
І в хату лине безліч дум
І хмара мрій. Душа болить,
А серце давить дикий сум.
І впять кублить ся хроб туги,
І впять жарить зболілу грудь
Страшна, невольна грань смаги.

.
Немов в норі хирю в шівні
І чую вир борні життя.
А я — стежу блудні огні —
Ватагу мрій... Фермент бутя
Займає всьо — лиш я запав —
Немов в глуху нору рабства —
В моральний сон.

Я член людства!

Рим, 6. лютого, 1901.

МОЛИТВА.

Чи раз я вмлїв у стїп Голготи
І змив слїзми цвнтар надїї?
Я впив ся горем! Їль скорботи
Жере нутро, як клюв гарпїї.
О Боже, доки ще страдати?

Куда не гляну, де не кинусь,
Горять зїниці відьми Скуки;
В порожні духа мозок стине,
В ланцах недолї млїють руки.
Мїй Отче, мож кубок відняти?

Посуха чўвств, жага пяниці
І войки мук спивають сили.
Сповнив ся вже кубок гїрчиці, —
Щаслив гляджу в гирло могили.
Ох, Отче мїй, Твоя будь воля...

А може ще стогін риданя
Розгонить в серці тьму нїрвани?
А може, може ткань страданя
Прїрвесь — і щастє згоїть рани?
Сьвятїй, менї годить ся доля!

Рим, 9. грудня, 1900.

ДУША СТРАЖДА'!

Душа стражда! В ній лід зневіри,
Опир нудьги і челюсть скуки.
Я всьо втерав: зівялі груди
Гнете холодний ланц розпуки.

Як зойк плачок, у спазмах болю,
Скомлить під серпом *largo* муки.
Терплю без меж: самотню душу
Гнете холодний ланц розпуки.

Львів, в жовтні, 1900.

С О Н.

Знеміг ся дух, охляли сили
І я пірнув в бездонну кручу, —
В берліг зневіри. В серці склїли
Болючі рани; жаль пекучий
Ятрив давні, тверді мозолї.
І я ридав.

Канчук недолї
Смагав мене і сїк до крови.
Я зріс в ярмі, в багні підлоти.
Весь вік лизав мерзенні руки;
Скомлїв і жебрав слів любови.
Я млїв в ланцах! Клеймо гельота
Жарило духа приском муки,
Стогін рабів, сапіт конаня,
Вдовичий зойк, сирїтські сльози —
Налили серце трїйлом злюки.

Я сьміло брив шляхом страданя!
Пекучий жар, чи лють морозу —
Я все стояв на стійці чину.

Знеміг ся дух, охляли сили,
Змаганя згриз червяк руїни —
А я валюсь в гирло могили.

Пощо було в ярмі скомлїти?
На віщо я страдав, томив ся
І млїв в шлїї? Гирло нїрвани
Проковтне всьо: мої алмази,
Мій піт і кров і люті рани —
Остане тільки їдь прокази —
Отруйний жаль і жовч зневіри

Яка-ж мета? Пощо страдати?
Навіщо потом шлях зливати
І впасти трупом в рот вампіра, —
В багно знесилля, в каглу смерти?
Відвічний сфінксе! прірво муки —
Явись! Напій жажду бажаня,
Вгаси пекольний жар страданя,
Здійми з душі рантух розпуки!
Триклята тайно!“ — — —

Могильна глуша. Серце нив,
Каскада муки мулить груди
„Сибілью, скинь рядно полуди
З зіниці духа!“ —

Вихор вис,
І чорна тьма злягла на душу
Вагою скелі.

Сонню глушу
Розвіяв шум. Повіяв холод
І дих могили. В темну хату
Ввійшла моя покійна мати. —

„А хто терпів смагу і голод?
А хто тебе купав сльозами?
А хто тебе поїв кервою
Своїх грудий? — — —
Я — я — дочка товпи! Над нами
Повис проклін! Сповиті тьмою
Купаєм плоть в гієнні муки,
А дух скимить в оковах плоти...
Що ми? Раби! слабі гельоти
Відвічних прав! У наші руки
Вплялась кліщами тачка чину.
В ярмі насильства терпне сина,
А ми повзем на край могили
З цінним покровом — каплі поту...“

Що ми? Нічо! марні пігмеї!
Нікчемний корч сліпої сили;
Атом атому... Гривь скорботи
І стон жалів — твої трофеї...
Бо знай! стійке вселенне право:
Живш для всіх! Ключем страданя
Відчиниш рай. Ціною поту
Добудеш вічну пальму слави.
Поглянь в гирло людства! Міль'они
Як черви гинуть в корчах скону,
В ярмі рабства!

Борись що сили!

Що плоть? Нікчемна урна пилу.
Страдай, втирай вдовичі сльози,
Бо тим сльозам ціни не має!
А там — а там — тебе чекав...“ —

В ту мить повіяв дих морозу,
Закликав сич — і всьо звалилось
В бездонню пропасть. — — —

Серце мліло,

А я ридав в страшній розпуці
І кликав: „Мамо, молю сили
Тягнуть важкий леміш страданя!“

І внять загув немов з могили
Глухий гомін: „Твої бажаня
Сповнять ся, сину! Чорні руки
Засіє гриб твердих мозолів“...

Примерло всьо. І терпи муки
І канув жах і гніт зневіри.
А гень лунав стогін розпуки
Рабів ярма — і сич вампіра.

Рим, 3. цвітня, 1901.

Юрій Кміт.

Станіслав Пшибишевский.

Польський театр у Львові виставив у марті сього року новий твір Пшибишевского „Золоте руно“, драму в трьох актах. Се дало тему львівській публиці до розговору про модерністів. Книгарники порозкладали его писаня поза вікнами в значній скількості. Появили ся короткі замітки в польских часописях. Думаємо, що не від річи буде сказати дещо про Пшибишевского українській публиці, бо і у нас є такі, що любують ся его писанями.

Станіслав Пшибишевский, найчільнійший між польскими модерністами, родив ся 1868 р. над озером Гошло, в сусідстві Шимбожа, в місцевости, в якій сїм літ перед Пшибишевским уродив ся визначний поет-модерніст, Іван Каспрович. Пшибишевский був хлопцем пустим, апатичним; він брав кії, але се не придало ся нінащо. Вступні науки відбував у власній хаті. Били его і в гімназії, бо ду-

же тяжко вчив ся по німецки. Як
окінчений гімназияст пішов він 1889 р.
на університет до Берліна, де студював
зразу через шість літ медицину, опісля
через два літа архітектуру. Тут жив він
у приятні з модерністом Стріндбергом,
великим противником феміністичного ру-
ху. Подібно, як Стріндберг, переходив він
різні становища у пізнійшому суспіль-
ному житю. Був народним учителем, ор-
ганістом, завідував поштою, працював
у бюрі, де виробляли кандидатські праці;
був редактором соціялістичної часописи,
опісля пропагував католицизм. За се ви-
кинули єго з соціялістичної партії,
а рівночасно Апостольска Курія обжа-
лувала єго за образу голови церкви.
Опісля був Пшибишевский редактором
окулістично-спіритистичного органа. Ски-
тав ся по всіх усюдах. Оглядав Норвезкі
фйорди, північне море і балтицкий
океан. Звидів Андалюзийські околиці,
оглянув Париж, а вкінці прибув до Кра-
кова. Тут обняв провід модерністичного
журнала „Życie“ на 17 місяців, а опісля
поселив ся у Львові, де й доси пробуває.

Сі, що єго знають особисто, підносили
передомною як головні чинники єго
успосіблєня та вдачі, сумовитість, тугу.

недовірчивість, песимізм до себе і людскости взагалі. У відносинах з людьми не шукає він приятни, не добирає собі людей. Науки і ради від досвідних людей уважає він за накидуване. Кажуть, що він не є алкоголіком в повному значіню того слова. Причина того, що він все п'яний, лежить в слабій голові; випє трохи і вже запоморочений. Най буде й так. Пшибишевський любить дуже музику, хоча музиків інтерпретує фальшиво. Не признає в музиці міри і такту, пише і кермує ся чутєм. Незрівнаним мистцем у музиці для Пшибишевського Шопен, в поезії Словацький.

Писати начав 1891 р. З початку писав найбільше в німецькій мові. Тепер сі писаня виходять по польски.

Творів Пшибишевського не будемо піддавати подрібній аналізі, бо шкода часу призадумовати ся над езотеричними, чудернацькими, божевільними витворами хоробливої уяви. Піднесемо лише найважнійші, найбільше маркантні риси єго світогляду.

Колиб нас хто спитав ся: Що таке Пшибишевський? Ми відповілиб єму: популяризатор божевільної філософії Фрідріха Ніцше. Правда, він відпе-

куєть ся того, що наслідуює Ніцше. Але се прикмета усіх модерністів, показати себе оригінальним, самостійним, а до того незвичайним. Зрештою сегодомагаєть ся індивідуалістична їх заповідь, що не узнає нічого на світі, крім свого „я“.

Як Ніцше признає в чоловіці два розуми... великий розум, себто тіло з його інстинктами і малий розум — духовий чинник, який витворило собі тіло і яким воно кермує,¹⁾ подібно признає Пшибишевский два розуми, дві душі: „нагу індивідуальність — нагу душу“ вповні відорвану, відокремлену від внішнього світа. „Нага душа“ — се, так сказатиб, чоловік у чоловіці, що живе в контактї з внішнім світом²⁾. Несвідоме, тайне життя сего внутрішнього чоловіка, себто „нагої індивідуальности“ будить ся з протсона, понайбільше під впливом алькоголів, диких, зміслових розбурхань. Але се нічо иньше, лише нельогічне, неправдиве, суперечне натягнене погляду Ніцше про два розуми. Раз кажесть ся, що ся

¹⁾ Also sprach Zarathustra — Die Verächter des Leibes.

²⁾ Zur Psychologie des Individuums. II. Ola Hansson. Berlin 1892.

душа не стоїть в ніякому звязку з внішніми вражіннями, а опісля знову дізнаємо ся, що сей відірваний, абстрактний чоловік у чоловіці домагаєть ся брудних, поганих товчків, аби міг функціонувати в своїм світі *Jenseits von Gut und Böse*¹⁾).

Послухаймо, якої літературної норми придержуєть ся Пшибишевский? „Для артиста в нашому розуміню усі прояви душі рівномірні... Він незнає ніяких прав, ані моральних, ані суспільних, не знає жадних зглядів, кождий прояв душі для него чистий, святий, глибиною і тайною, коли лише могутний“²⁾). Але сі рівномірні прояви душі обмежують ся головню до половой бабранини, бо в полових струях усе можливе; там кипять злочини, там скаженіє острашна жадоба делїриїв, що дадуть себе втихомирити лише сим, що нелюдске, тільки знищенем усіх прав, які обовязують людску дуну³⁾). І справді, писаня Пшибишевского — се повна анархія духа ;

1) Fr. Nietzsche.

2) Confiteor, *Życie* I. 1899.

3) *Die Synagoge des Satan. Ihre Entstehung, Einrichtung und jetzige Bedeutung. Ein Versuch* v. St. P. Berlin 1897.

Принцип злого, основниця злочину“²) Героїні Шибишевського вповні підходять до характеристики Ніцше про жіноцтво, що відмовляє жінці розуму, що рівнає її зі звіриною. Сї героїні — се самиці, яких годї стрінуги й між звірятами. Герої знову хоруги на еротоманїю; се хорі, нервові, здеморалїзовані, здегероновані люди, яких остання надїя і розрада: алькоголь. Ось що говорить Фальк, герой тритомового роману „Homo sapiens.“ „Я не можу порозуміти, як може чоловік з мозком обійти ся без алькоголю“ (Unterwegs). Всі ті люди надають ся більше під обсервацию психїатрів, на клініку, ніж до літературного оброблення. Так отже полова бабранина, еротоманїя, духове й фізичне калїцтво, нервовість, пиятика, туманність, еротеризм, шумна, бомбастична фразеологїя — се головні чинники письменської творчості у Шибишевського. Доволї буде переглянути два, три твори, аби пересвідчити ся про правдивість нашої характеристики. Вже тут повна анархїя змісту і форми. Адже Ніцше не проголосив даром: Nichts ist wahr, alles ist erlaubt.

Вихідним пунктом його літературної творчості є жінчина — „вічний

в творі „Вігілії“ (Vigilien) сходять ся сі чинники.

Зміст сего твору короткий: жінка спроневірила ся чоловікови. Він виганяє її за се з хати, задержуючи собі сінка, якого мав з нею. Хора уява осиротілого чоловіка починає бабрати ся у зміслових образах. Перед его очима виринають погані привиди невгамованої зміслової пристрасти. Сі привиди заповнюють усю книжку. Додати треба, що се спроневіренє стало ся підчас гидкої п'ятки. „Адже ми були такі п'яні, ох такі п'яні!... Піднесла ся на пальцях, вигнула ся та потонула зором у его душі. Пірвав її на рамена, підкинув на свою грудь, вжер ся устами у її уста; мені потемніло у очах, я зловив судорожно поруче мого крісла, та кричав, як скажений: сильнійше ще, сильнійше!“ Як добрий, модерний чоловік не хотів бути свідком, а може й перепоною в любовцях жінки з иньшими; він виходить „заточуючи ся“ на хвилину з комнати. Коли думав, що вже любовці насичені, вернув ся знов до комнати і поклав ся спати, а рано розпращав ся з нею.

Вже зі змісту видко, що тут маємо до діла з самими зномалїями, та хоро-

бливостию, тим то годі тут говорити про правдивість або вірність змалюваного. В модерних писаннях і в модерній філософії не можна питати про логіку і психологію. Тут все робить ся незвичайно. Тут „на все дозвіл“. Нема ніякого звязку в подіях, нема ніякої причиновости. Божевільний, п'яний хаос цїхує усі вчинки і мізки виведених осіб. По п'яному люблять ся, по п'яному розлюблюють ся, по п'яному нарікають і проклинають долю і житє. Не знаємо, чому се так робить ся? в якій причини? Правда, що модерністи не зважають на „глупу череду“, чи вона їх розуміє, чи ні, вони пишуть для вибраних, „нагих душ“. Ми з свого боку попросилиб у якої „нагої індивідуальности“, аби пояснила нам бодай одно місце у „Вігільях“, а таких місць у писаннях Пшибишевського доволі багато. На 12 ст. читаємо¹⁾: „Я тебе, себ то свою спроневірену жінку, породив, я твій батько і син — ти моя дитина і моя мати“. Що се значить? У модерністів мабуть се можливе, що одна і ся сама особа є для другої особи батьком, сином, дитиною, матір'ю. „Вігільї“ — се ерото-

1) Український переклад, Живі струни I.

манія хорого, нервового, пережитого, спіяченого чоловіка. Він бодай хвилиночку бажає чути жіноче „тіло при своїому, бодай віддих теплого її тіла, бодай відблиск білого її тіла, віддих і відблиск при своїй груді“. В его уяві пересувають ся змислові оргії і змислові привиди. „Мої очи колола безсоромна нагота жінки сфінкса — з иньшого боку всверлював ся у мій мозок поганій рух якоїсь гістеричної танечниці, а з усіх рамп повзала до мене якась пристрастна похоть п'яної гетери. Я чув, як мій мозок напливає кровю. Он там Милітта, вавилонська наложниця, що ніколи не заспокоїла своєї пристрасти, і кидала своїх любків у вогонь пекла“ і т. д. „І з усіх моїх картин вилонилася самиця, волявсього світа, пралано“. Вкінці доходить до модерного висновку, що понад усяким бутем... „панує самиця!“ Не будемо спорити з автором і з героєм про правдивість его погляду, а скажемо, що й героїня „Вігілій“ не є нічо иньше, лише брудна самиця, що не може жити без розпустних обіймів.

Пригляньмо ся далі творови „De profundis“, виданому в р. 1895, то побачимо, що й тут те саме, що в попередньому. І тут ще більш зіступеньо-

вана еретоманія з хоробливими, дивовижними привидами, тільки доданий сюди кровосумішний елемента. Брат і сестра хочуть взаємно в собою вдоволити розбурхані змислові пожадання, але спивняють їх моральні людські погляди на сую справу. Боротьба сумління з прийнятою моралією і домагання хоробливої, дикої пристрасти склали ся на цілу книжку.

Герой по двох літах від шлюбу навідується ся без жінки до одного великого міста, де проживала його мати з донькою, Агаї. Тут побачив на столі лист від жінки. В листі дочитав ся, що Агаї не любить його як сестра брата. Проснула ся нага його душа. „Побачив нараз Агаї туй біля себе. Бачив її ненастанно при собі, перед собою. Обнажував її очима, насичував себе, вишивав ся її красотою і нараз забажав її пристрастним, диким шалом. Але Агаї моя сестра! — крикнув острах у ньому. Тіло його дрожало, щось душило його в горлі“. Его почала сповивати горячка, галюцинації, візії, привиди, беззвязкові й дивовижні. Ему ввижало ся, що притискає „її тіло до себе“, що „у невисказаному острасі кинув ся на неї — тіло її пінило ся, зубами шарпала шкіру на його шиї, вгризла ся

пальцями в єго груди“. Зійшов ся з Агаї в каварни. Тут пили і вели з собою любовні розговори. Агаї пила „як вишколений п'яниця“. З усіх слів і заяв промовляє в герою горяча, змислова пристрасть. „Люблю кожде твоє слово, люблю твою душу, — люблю твоє солодке, брунатне письо з тими пропастними очима, — люблю шовк, що дотикаєть ся так пестливо твого тіла, — люблю риси твого тіла, чую, як сповивають мене, як твої малі груди вжирають ся горячим жаром у моє тіло“. Коли були самі, „їх руки сплели ся. Щось кинуло їх на себе. Пропали, гинули в сій глухій, німій жадобі крови“. Агаї перенята хоробливим сексуалізмом. „Ти мій найбільший артист, — одначе я віддалаби цілу твою могутню штуку за один кусник твого нагого тіла. Я вила ся з болю з туги за твоїм тілом“. Вона пописуєть ся афоризмами Ніцше. „Невавиджу, горджу розсудком..... Маю безмежну відразу перед здоровим розсудком усіх людей. Боже, який вони острах мають перед терпівєм. Біль для них гірший від морової зарази... вони бажають лише щастя“. Висьміявши »міщанську“ мораль „кинула ся на него. — Поцілуй мене тут, тут! —

ї розпинала горячково станик... Цілував, гриз її, блудив розпаленими устами по її грудях. — Ще! Ще! кричала. „Шарпав її сорочку і ссав її груди“. „Ти, ти -одинокий, що мавш терпіне і біль в собі!“.

„Кинула ся на него, вжерла ся зубами в шкіру вго шиї і роздерла її“. Відтак кидаєть ся в море, а він скаче за нею з вікна. Так кінчить ся сей твір, де накопичено стільки сексуальної хоробливости і сексуального схиблення, та чудернацких фраз, що читач із здоровими нервами дізнає омерзіння і відрази, кидає книжку і не дочитує до кінця. Таку саму відразу відчуваємо, коли прочитаємо триактову штуку „Dla szczęścia“, де героєм використав одну дівчину, відтак сприкрав її собі і хоче женити ся „для щастя“ з другою, бо при першій чує себе нещасливим. „Що мені сумліне! Хочу щастя! хочу жити!“ Але не судило ся йому зазнати щастя. — Найбільше погані, найбільше бруду, найбільше гнилі, найбільше аномалій фізичних і духових, найбільше сексуального божевілля і пиятики, та вдегенерованя, повну руїну всего того, що людске, нагромаджено в тритомовім романі під спільним заголовком: Homo Sapiens. I. Über Bord. Roman. II. Unter-

wegs. Roman. III. Im Malstrom. Roman. Ми не розбираємо вго, бо треба би повторити се, що попереду сказано; ми подамо лише коротенький зміст. І тут головна основа: еротоманія, хоробливий сексуалізм. Головний герой романа Фальк стрічає свого давного товариша Микиту і вго суджену Ізу. Заходить ся біля Ізи; вона спроневірюєть ся Микиті і кохаєть ся по свому з Фальком. Фальк покидає жінку, покидає Ізу, їде до родинного міста, де зводить дівчину Маріту, що опісля себе вбиває. Не кінець на сих жертвах. Товаришками вго розпусти є ще якась Іванна і Ольга. Невгамована зміслова розпуста і пиятика — се головні елементи сего романа. Згадаємо ще „Dzieci szatana“ і „Taniec śmierci“. „Dzieci szatana“ мають в основі теорії дияболіків і етику Ніцше. Мораль виведених осіб: „не тому хочу нищити, аби відбудувати руїни, але на се, аби нищити. Бо заглада — се моя догма, моя віра, моє обожанє“. (Гордон). „Чи месть не найвеличнійше чутє! Проклята суспільна мораль. Сей є Богом, що знає гордити сим, перед чим чутє острах. Хочу злого, так прозваного злого. Всі повинні ми вчити ся мести. Месьть повинна ста-

ти нашим наймогутнійшим інстинктом, Утопісти бажають щастя“ (Вронський). „Я пити мушу і що ненастанно від якогось часу. Не терплю тверезости... По п'яному все треба робити. (sic!) Тверезий мозок відступити філістрам, крамарям, вольнодумним політикам“ (Остап). Кількох людей з такою етикою під проводом Гордона організують революційний рух. Хочуть спалити ратуш, забрати гроші з каси, спалити фабрику і віллу Кортумів. Наміри їх здійснили ся. Твір сей підходить до цинічних вицьвітів декадентизму „A rebours“ і „La Bas“¹⁾, де герой пройнятий низьким, брудним егоїзмом. „Culte de soi — meme“ і „repliement sur soi“ на першій місці²⁾). І тут герой ненавидить людей і світ; самотнім єго завданєм є деморалізоване молодіжи і руйноване все того, перед чим людскість клонить своє чоло. Гордон вповні схожий на сего героя. Він знає лише культ самого себе. Єго бажанє: „хай все руйнуєть ся — се щастє — се одно одніське чутє, що все навкруги валить ся і гине“. „Уся етика — чому і на що

1) I. Huysmans.

2) T. Gautier і K. Baudelaire.

байдуже: одно, що полишаєть ся, що гарне — се міць, сила, могутність“. Але ся сила і власть мусять стежити до одної мети: руйновати и нищити все на сьвітї, бо инакше не буде незвичайности і оригінальности, лише буденність і пересічність. В єго очах Наполсон, Байрон, Олександр Великий — малі, пересічні люди, бо вони не кермували ся принципом: руїна для руїни, бо не чули „спраги за щастєм ножа“¹⁾. Гордон — поганий чоловік. Єго втіха: руйнувати людей морально і фізично. „Се, що роблю, тому лише роблю, аби нищити житє.... моя єдина доґма — нищити житє“. Сим принципом полишив ся вірний. Псував, руйновав молодих людей обох полів. Увігнав їх в болото, виссав з них останні краплини охоти до життя, зігнав їх із сьвіта, а сам полишаєть ся і цинічно сьмієть ся. Більше про сих хорих людей нема що говорити. Головна шема тої повісти взята з Достоевського повісти: „Беси.“ До сєго попричіплювано багато з анархістичних теорій дияболіків; багато взято зі зьвірської етики Ніцше, а понайбільше із карикатурного твору:

1) Nietzsche. Also sprach Zarathustra.

Un homme libre¹⁾ Реченє: „Що се батько? Відай мавш на думці такого пана, що тебе сплотив проти власної і твоєї волі. Адже не просив ти єго за се, що?“ майже дословно виїняте звідси.

Найновійший твір під спільним, фан-тастичним титулом: »Танець любови і смерти: I. Золоте руно, драма в трьох актах. II. Гості, драматичний епілог у однім акті,“ нічим не відрізняєть ся від попередних. Підкладом сих творів: полові зносини з домішкою хаотичних понять про вину й кару, про сумління. Кажемо, хаотичні понятя. Воно справді так. Раз чуємо: „в кождім вчинку є внутрішня мораль. Се, що зле, заєдно мстить ся, без огляду на всі розумованя“ а на иньшому місці: „адже не ма вини, є лише кара, кара.“ Тут повна суперечність і нелогічність. Треба поставити альтернативу: або приймаєть ся детермінізм (заперечуєть ся вольну волю), а тоді нема вини й кари, або противно, а тоді чоловік відповідає за свої вчинки. В штуці помішано доконечність, фаталізм і понятя про вину і кару. Автор не знає сам, чоґо хоче. В творі виведені самі по-

1) Barrès.

дружні спроневірюваня. Жінки, спроневірюють ся чоловікам, а чоловіки жінкам, тим то понятя вини і кари виглядають тут дуже наївно, а може навіть і комічно, значить, нема психологічного переведеня, а вже про трагізм нема що й згадувати, хиба що за трагізм приймемо хоробливість, нервовість, анормальність сих осіб. Тут все робить ся так: ти звів міні жінку нині, пожди, я тобі зведу завтра, або позавтра. Жінки — се розпустні самиці, більше нічого понад се; а понайбільше брудна, цинічна Ірена, якій трудно знайти подібну між звіврятами.

Штука „Гості“ переповнена туманною містиккою і символікою про сумління. І тут визначну роль грає сексуалізм. Ірена з „Золотого Руна“ має товаришку змисловости в жінці Адама Белі.

На сїм кінчимо наш огляд. Писаня Пшибишевського, ще раз зазначуємо: є популяризацією божевільної філософії Ніцше. Автор все будує на сексуалізмі, в яким, по єго думці, зосередковуєть ся ціле житє чоловіка. Еротоманія, низький сексуалізм, туманність, панованнє шумної форми над убогим змістом, хоробливість, здегенерованє і здеморалізованє, цинізм, наруга, на-

сьмішка, безоглядний скептицизм, безоглядний індивідуалізм — се головні чинники його літературної творчости. Автор виводить самих калік, самих божевільних, а вважає їх незвичайними — „вольними душами будуччини“¹⁾, надчоловіками. Тут маємо цілий шпиталь і клініку, де психіатри не змогли дати собі ради. Лише жалувати треба, що автор марнує свій талант на сексуальні дурниці і інші божевілья, над якими люди в скорі перейдуть до дневного порядку. Але під кінець і се треба сказати, що Шибишевский є найменше оригінальним, та самостійним поміж визначнішими модерністами. Вже те саме, що поцуряризує писання Ніцше, стверджує наш погляд; опісля дуже впадає в очи його залежність від французких декадентів, цонайбільше від дияболіків, як от від сих головно творів „Les blasphèmes“ — „Les diaboliques“ „Vice supreme“; від символістів прийняв стилістичне правило „la recherche de l' épithète rare et précieuse“, значить, виключне домінування форми над змістом. Богато запозичаєть ся від Метер-

1) Nietzsche: Jenseits von Gut und Böse.

**-літка, від скандинавських модерністів,
-але все таки визначний талан треба йому
-признати.**

Яворів, 1901.

Осип Фаціввич.

ДО БОЮ!

Нам час тепер до бою стати!
пора вже крайна, щоб звязати
до купи руки і так спільно
на ворога натерти сильно.
А в бою сїм не кров проллється,
а праця-труд огнем займеть ся.
Бо не мечем об меч нам бити,
а від погорди боронитись;
нам треба буде і так главу,
прибиту ворога ногами,
своїми власними руками
з наруги вирвать в честь і славу...
А і прапор сьвятої волї,
з могили давної розвятий,
не грудьми станем боронити,
а лиш сьвяті его останки,
ми духом мемо засланяти,
щоб лютий ворог не поваживсь
на наші сьвятощі плювати.

1901.

О думи мої, крилатії діти,
сповнені сумом й темною тугою,
чому вам тяжко до сонця злетіти,
що сяє ясно промінів дугою?..

Бо серце моє кервою скипіле
від болів, що мої груди все точать, —
а думи злетіти не мають вже сили
і по землі лиш крилами волочать.

* * *

Іди! Понять Ти мене не могла
ніколи — тихою лиш все була;
Як очі мої горіли огнем,
то Ти на мене дивилась в жалем.

Й коли до себе грудь Твою тулив
і палке слово про жизнь говорив,
Ти смирно гладила моє чоло
і тихе „люблю“ шептала в одно.

Іди! Любови тихої шукай,
що втворить Тобі віжний рай —
я тужно свої рамена простру
і огню любови ждати все буду.

Вже тіни дріжучі нічної темряви
із неба рожеві проміння збирали,
як ми у вікні обнявшись стояли
і мріли... Любов се, чи смерти поява?..

Пахучі облаки з города злітали —
лелії стояли у повнім розцвіті —
ми довго стояли й гляділи, хоч в світі
давно вже сонця промінні потали.

* * *

Ах я убу
Тебе дівчино дорога —
я погублю
Твою красу — се знаю я.

І як коли
з ненависти не вчиню так,
то вже з любви
на Тобі зложу смерти знак.

Тоді, як пю
з Твоїх усток той чару мід —
в душу Твою
вливаю смерти гірку їдь.

Далеко за містом, самотно у полі,
стоїть там хатчина до землі пририта
бурями страшними, а бодяк на волі
розріс ся довкола. І все мов сповите
в гірко-правдиві літ многих окуви.

А хата чепурно колись споглядала
на цвітучі поля и подвіре чистевьке,
коли то дівчина, що рана питала,
„прийде то щастє до мене чей ниньки“?!
й дріжала бажаннем любови.

І вік вже минув, похилилась хатина,
подвіре спустіло, молодість уплила.
Тепер вже що рана питає дівчина
„прийде чей смерть нині, на дармо
[я жила!!?
так й тая не чує горячої мови.

З Гайного.

Нераз я бачу в ночі,
як манила мя до себе;
Тоді немов молячи
паду й руки до Тебе
підношу — й бачу тоді,
як вкривавсь слезою
зйниця Твоя й мені
так сплакнуть над собою
бажаєсь, якби на все
утратить мав я Тебе.

З Тетмасра.

З далека спливають до мене
Шопена тони сумні,
й будять жаль нескінчений
в моїй душі.

Бажав-бим в далекі простори
руки свої простягнуть,
й в вечірнього сумраку морі
весь потонуть.

Щось серце у груди зриває,
відпихає з землі,
горіч пекуча стискає
горло меві.

З Тетмаєра.

Прокляти! забути! — і більше ніколи
в гадках не вернути — досить вже хрестів
і терпіня досить — я жив як в неволи.
Заки в чистий ручай поглянуть з'умів,
в гниле, смердяче упав я багно; —
а нині лиш маю бажання одно,
прокляти! забути! —

З Тетмаєра.

Чому тепер я не можу з Тобою
усівши в затиші шептати слова,
за ручку взяти і чути душою
зложену головку на мов рамя?!
Чому не можу ділити з Тобою
мій кожний віддих і кожду крушину
і всяку радість і болізню свою, —
а вічно лиш мушу тужити, дівчино?

Ярослав Сіминович.

Душа і тіло.

НАРИС.

Modus, quo adhaerent spiritus corporibus et animalia fiunt, omnino mirus est, nec comprehendi potest. S. August.

У своїм стремліню до пізнання всього «ствуючого» знаходить чоловік в собі самім багато до слідження. »Пізнай себе буде з тебе«, каже наша пословиця. Він представляє собі як малий світ, мікро-космос, в котрім сходять ся два роди «ств цілком ріжних; в ньому злучені два світи: духовий і материяльний.

А прецінь творять они єдність — одного чоловіка, бо-ж сей чує себе такою єдністю.

Як получена душа з тілом? Таке питання ставляли собі філософи всіх часів — і ріжно на се відповідали. Послухаймо коротко хоч-би лише що головнійших.

Коли зачати від Гомера, — то він представляє собі, що душа уходить з тіла через губи, через рану в тілі; уважає отже її за якесь етеричне бство.

Старинний філософ Плято був тої гадки, що душа в неприроднім звязку в тілом, що вона за кару дістала тілесні окови. Він порівнує її з керманичем на кораблі, з їздцем на кони, і тим вазначує, що нема між ними тісного звязку, лише зверхній.

Се є т. зв. односторонний дуалізм, який заступали в нових часах Декарт, Малєбранш, Ляйбніц і др. Після Декарта тіло виконує свою власну механічну чинність, а душа свою духову. (Між вегетативно - севзитивною чинністю тіла, а духовою чинністю душі — нема жадного звязку). Ляйбніц рівнож не допуслав впливу душі на тіло, а учив, що єствує гармонія наперед постановлена Богом, так що все чинности тіла відповідає отвітна чинність душі.

Иньший погляд каже, що душа впливає своєю природою на тіло, а тіло на дупу (теория фізичного впливу). Декотрі приймають ще яко посередника впливу етеричну матерію (Фіхте). До погляду фізичного впливу признають ся многі

новочасні фізіологи, будучи тої гадки що нерви ділають на душу і викликають в ній вражіння, а душа порушає знова м'язи і нерви¹⁾. Погляд психофізичного паралелізму, котрий є досить в моді, учить, що прояви фізичні і психічні відбуваються побіч себе без взаємного на себе впливу, — і кождий ряд прояв має за причину і є наслідком лише прояв свого рода (Вундт і др.). Фехнер представляє прояви тілесні і психічні яко внутрішню і зовнішню сторону кола.

Вкінці погляд Арістотеля, а за ним і Схолястиків, які учать, що душа і тіло се вправді ріжні субстанції, але злучені в одно нове єство, в одну природу с. є. в чоловіка, (обі некомплетні, в чоловіці доповняють ся), і тому він є єством немов з одного впливу.²⁾

Арістотель називає душу: *ἐντελέχεια τοῦ σώματος δυναμιῶν φυσικῶν*, — а з ним Схолястики уважають душу за форму тіла. Під формою розуміють вони се, через що якесь єство має властиву собі природу, або що робить річ такою, яка вона єсть. А що чоловік через духа ста-

¹⁾ Gutberlet, Psychologie, 3. A. 1896., стр. 302.

²⁾ Pesch, Seele u. Leib, 1893. стр. 12.

є ся чоловіком — то вона єго форма. — (В сьвітї неорганїчним формою є сила хемїчна, що лучить атоми, у рослин принцип життя вегетативного, у звірят принцип життя змислового¹⁾).

Односторонний дуалїзм Плятона, Декарта і других, не вясняє тої єдности, яка є в чоловіці. Теорія впливу фізичного знова непонятна, бо як може тіло просторонне своєю природою впливати на духа, що просторони не має; такий вплив може бути доперва тоді, коли тіло вістало оживлене душею і сполучене з нею в одну єдність. Погляд психопаралелїзму не вясняє знова, длячого є певними тілесними проявами є сполучені прояви психїчні, а з другими нїт; а дальше: не лише психїчні прояви викликають себе взаїмно, а тілесні себе, — але і між тілесними а душевними відбуваєсь вплив, як учить досьвід. Порівнанє тих двох чинностей з вїшною і внутрішною стороною кола річи не розв'язує, бо як се все остане кривою лїнією, так в чоловіці (мозку) були-б все лиш проявою одного рода. — Найбільше відповідає правді той погляд, що сходить ся з пересьвідченєм кожного чоловіка, котрий розріжняючи

¹⁾ Hagemann, Metaphys., 1893. стр. 141.

в собі духову і тілесну чинність, вважає себе все за єдність. Тому роздивім той погляд, котрий учить, що душа і тіло, хоч два есенціонально ріжні с у б с т а н ц і ї, то однак получені з собою. в т а м тієну звязь, що стають одним єством, одною чоловічою натурою, коротко: чоловіком. Чоловік єе — втілена душа, — або оживлене тіло¹⁾.

I.

У всім живучім, каже Др. Кроегер,²⁾ треба розріжнити річ двоякого рода: певну силу формуючу, і отвітний матеріал, що формуєсь. Таким принципом формуючим у чоловіка (або формою) є душа. Форма бере атоми в посіданє, вони остають під єї управою. Душа лучить ся з тілом яко єго форма—творить чоловіка, і се стає вихідною точкою всего чоловічого (людского) діланя³⁾. Тому душа не порушає атомів сюди і туди, тільки вони порушають ся самі, бо належать до чоловіка, що через душу є живий. Душа не порушає тілом немов би візком, — сам візок жив оживлений ду-

¹⁾ Hettinger, Apologie, I. 1899. ст. 376.

²⁾ Christl. Weltanschauung, 1896.

³⁾ Pesch, в. о. м.

шею, бо той, що его посуває, є сам і візком і візником.

Чоловік чує, що сам порушає свої члени; а не вправляє своє тіло в рух немов щось чужого, відрубного, немов-би яку клявіатуру. Чоловік не є машиною, яку посуває артист-душа, лиш живою істотою, котрої житем є душа. Душа не виконує якоїсь механічної праці, лише ожививши тіло, дає йому силу самоділаня. Тіло не є заслоною, за котрою сидить дух; противно — в кожній жувучій частині тіла є дух і матерія в одно получені¹⁾.

Pesch²⁾ так се виводить: Вже жите органічне в чоловіці не є чинністю самої душі, або самого тіла, лиш впливом спільної їх акції, значить удушевленої матерії. Та спільна їх акція має дві сторони: одну прямуючу до ціли та формуючу, котрої причиною є душа,— і другу сторону механічно виконуючу, котрої причина лежить в механічно-хемічних силах тіла (матерії). Тільки-ж будівничий і матеріял не творять для себе кожде цілости, лиш є се дві половини одного єства т. є. чоловіка. Вони не є (виразивши математично) $1 + 1 = 2$,

¹⁾ Hasert: Antworten der Natur, 1896, ст. 205.

²⁾ Pesch, Leib u. Seele, 1893. ст. 16.

лиш $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$. По причині, що чинність є одноцільна, мусить і причина такою бути, с. є. один чоловік. Так само до пізнавання зміслового (sinnliches Erkenntnissleben), хоча воно психічне, треба фізично-хемічних процесів в зміслах і мозку, немов вступу і асисті.

І тому се також не виходить лише від душі, а тільки з одної людської субстанції, зложеної з душі і тіла. Коли пр. положу руку на стіл, відчуваю певну просторонь, або коли чую біль, розтягаю єго на певне місце; тіло само вражіннь відбирати і чути не може; душа же не є спосібна сама просторонно відчувати, бо не має просторони; отже вражіння мусять походити від спільної людської субстанції¹⁾.

Вкінци мисленє (Vernunftleben) хоча виключно походить від душі, то одначе є чинністю цілого чоловіка, бо-ж людське мисленє мусить звернути ся до внішнього сьвіта, — аби звідти брати материял до твореня ідей і понять.

Психіятр Griesinger каже, що зі становища досьвіду треба передовсім приймати єдність душі і тіла... Психічні

¹⁾ Pesch. ст. 17.—Gutberlet. Psychologie, стр. 313.

прояви життя змислового не відбуваються в субстанції окремії від мозку, лише в самім оживленім мозку. І висшежите духове чоловіка є в природній зв'язимости від змислів і мозку і тому не може мати місця лише в одній субстанції¹⁾.

Так отже представляє ся чинність чоловіка втіленою чинністю духа (*incarnierte Geistesthätigkeit*).

Для виясненя кілька примірів:

Вражіня зору не дізнаємо в той спосіб, що через світло подражняє ся найперше око, опісля нерв, а вкінци душа. Душа не є в такім відношеню до світа виішного, як-би який чоловік, що сидить у кімнаті і чує стукіт до дверей, та з того вносить, що хтось є за дверми. Душа разом з тілом дізнає стукоту, котрий дістає ся до дверей змисла, бо вона сама є, що так скажу, в дверех. Ціле тіло—отже і змисл зору—є оживлений душею. Око не є плитою, на котрій відбиває ся образ, але матеріяльне, що заравом і оживлене око само видить предмет, хотяї доперва через полученє з мозком то видженє стає свідомим.²⁾

¹⁾ Pesch, ст. 30.

²⁾ Hasert, ст. 213.

Ушкоджене тіла не уділяє ся найперше шкірі, потім душі, лише відразу удушевленому тілу. Вражіння не відбувають ся отже в загалі в той спосіб, що найперше подразняє ся нерв і сей ділає на душу, лише подразнене відбуває ся відразу в органі оживленім душею і з нею нерозлучно полученім, так що душа і тіло дізнають рівночасно вражіння¹⁾.

Як чоловік проте говорить: я мислю, я хочу, — так само каже: я чую, я порушаю ся, я дихаю ітд., — бо се все виходить з тісної звязи душі і тіла в одну єдність, в одну людську природу.

Так отже не ділає материя на духа, лише тіло на тіло, але що се тіло переняте душею, то і вона дізнає впливу²⁾. Дятого ясно, що організація тіла має вплив на духову чинність. Так пр. ріжниця чувства мужеского і женського має причину в організації тіла. Певні стани тіла витворюють сні, хоробливі виображіння, утрату памяти. Се є стани мозку, при чім душа злучена в єдність дізнає впливу.

* * *

¹⁾ Gutberlet, Psychol. стр. 303.

²⁾ Ibidem.

II.

Ходить тепер о те, як душа є в тілі присутна, себ-то о способі пробування душі.

Яко єство духове не може душа бути в якійсь просторони так присутною, як тіло. Тіло є ціле в певній просторони, а кожда часть єго займає частину тої певної просторони (circumscriptive). Душа же простору не має, а що є поєднана, неподільна, тож все є ціла, чи в яким цілим просторі, чи в єго части (definitive). »Дух не може вишновяти просторони, лише він може бути в просторі по причині своєї чинности.«¹⁾ Схолястики називають се: *per contactum virtutis*. »Душа стоїть поза тілом в метафізичнім змислі; єї немож в загалі шукати в просторі; тільки вона вказана на вісти, які громадають ся в тім місци тіла.«²⁾ (Шміц Д. відносить се до мозку.) »З противеньства душі і матерії виходить, що вона не є

¹⁾ Schneid, Die philos. Lehre von Zeit u. Raum, 1886. ст. 110

²⁾ Schmitz Dumont. Naturphilosophie. стр. 296
»Die Seele steht hinter dem Leibe im metaphysischen Sinne; sie ist überhaupt nicht im Raume zu suchen, sondern nur auf die Nachrichten angewiesen, die in jenem Raume des Leibes gesammelt werden«.

привязана до місця просторони — каже Schanz,—але єстvenне єї полученє з тілом має той наслідок, що вона в своїй чинности залежить від тіла, і в однім місци є більше чинна, як в другім“.

Старинні шукали душі в крові¹⁾, новійші приписували єї місце в мозку. Знаємо однак, що душа є одиноким принципом всего житя в чоловіці, так органічного, змислового, як і чисто духового, і мусить бути всюда присутна там, де ділає. Длятого треба розрізнити: що до субстанції—є душа ціла в цілім тілі і ціла у всіх єго частях.

Єє є власне противеньсто єства духового і матерії. «Єї не мож ні мірити, ні важити, ні ділити»²⁾. Але що до своїх сил, способностей, то ті привязані до певних органів тіла. І тому порушаючою є душа в продовженім стрижу, видячою в оку, євїдомою в мозку.

А що між органами вегетативними осередком є серце, а між сензитивними мозок, тому мож сказати, що душа яко вегетативна є в серцю, яко сензитивна в мозку. А що знова інтелективні чинности

¹⁾ Landois, Physiologie, 5. A. S. 202.

²⁾ Prof. Dr. med. Hyrtl. Materialistische Weltanschauung, 1864. ст. 10.

зависять від сензитивних, тому кажемо, що мислене відбуваєсь в мозку. Тому коли викроїмо частину мозку, не викроїмо тим душі, лише замикаємо єї одно з тих віконець, через котре вона вістає в полученю зі сьвітом внішнім¹⁾

* * *

Найблизшою, що так виражусь, точною сповня, між душею а тілом є систем нервовий, котрого осередком є мозок.

»Мозок є одним з тих уеловій, через котрі нематерияльне єство може поєередничити зі сьвітом внішнім« каже Нурт²⁾.

Пізнанє наше починаєсь із вні. Предмети внішні ділають на оживлений систем нервовий, котрий (реагуючи в собі) виторює в мозку отвітний образ (фантазма). Се фантазма лучить ся зі силою абстрактною розуму наслідком природної злуки, яка є в чоловіці з духової і тілесної субстанції, і розум побуджавсь до того, що виображає те фантазма, репродукує на свій лад с. є. о нїм мислить. Отже функция живого мозку така, що він передає розумови (душі) перший материял с. є. пред-

1) Schmitz Dumont, Naturphilos.

2) Materialist. Weltanchaung.

мет до мислення через внішні змісли, представляючи образ предмету. А що при твореню того образу — фантазмату — відбувався процес хемічний, молекулярний, то і при людськім мисленю, що в ним лучить ся, такий процес має місце.

Фантазма стоїть до розуму в такім відношеню, як (до певної міри) лучі до предмету, що видить око; як вони посередничать між предметом а оком, так фантазма між внішнім предметом а розумом. Мозок є услівем до мислення чоловіка. (Дві річи, що суть зависимі не є ідентичні!) Як сьвітло потрібне, щоби око виділо, так мозок, щоби мислив чоловік. Певно, що в чоловіці без мозку нема мисли.

Але вже Арістотель учив, що коли находимо в чоловіці діланє, яке з матерією немає нічого спільного, і в жаден спосіб з неї не може виходити, то маємо в нїм і субстанцію иньшого рода, себ-то духову¹⁾.

О своїх чинностях психічних, о своїй душі, своїх гадках, воли і чувстві чо-

¹⁾ Проф. Цибульський сам каже, що «справи ті (с. в. духове мисленє) не мають жадних спільних ціх зі сьвітом матеріальним, крім того що необхідним підкладом для них є систем нервовий». *Fizyologia*, p. 830.

ловік має як найліпшу свідомість, але о тім, що він має мозок, і як сей мозок виглядає, не знав-би, коли-би єму другі не сказали, коли-би не приглянув ся препаратам анатомічним. »Подібно — каже Naville¹⁾—ми не мали-би поняття о свідомості, коли-б ми її не пізнавали внутр себе, і були ограничені на знанню тих одиноко фізіологічних фактів, що є рухами«.

Звісний впрочім в тім згляді висказ Du Bois Reymond-а, єго Ignoramus, Ignorabimus! Між матерією а свідомостію нема мосту, і наслідком єства річи не може бути.

Мозок є услівем, щоби душа взагалі могла щось мислити і щось хотіти; натиск спочиває на тім щось, с. є на змістї мисленя, бо мисленє і хотїнє само в собі є чинністю властивою самої душі²⁾. Процес фізіологічний в мозку є товчком, що визваляє енергію потенціальну душі.

„Можна обраховувати скорість рухів матеріяльних, відповідаючих чинностям психічним, але треба собі здати справу в їх можливого результату. Вони дадуть

¹⁾ l. c. стр. 183.

²⁾ Rawski. Zasada zachowania energii w psychologii, Przegl. powsz. t. XXXVII. 1893.

висшій степенъ докладности теоріи о звязи свѣта фізичного з материяльним але не уймуть в нічим ріжниці між тими двома первістками“, каже женевский фізик Naville¹⁾.

Мозок великий, покритий на поверхноности своій т. зв. сірою корою, є органом висших чинностей психічних. Мозок малий є орудем кермующим, а продовжений стриж орудем волі.

»Мозок складає ся з одного апарату, каже Ranke²⁾, котрий працює механічно: себ-то з продовженого стрижу і з ганглії (узлів) мозкових, — і з другого, що служить висшим функціям психічним: сірої кори, великого мозку та з волокон, що лучать єї з гангліями (узлами) нервними...“ Обі півкулі великого мозку стоять (через перцептивні центра) в найблизшій відношеню до виображінь.

* * *

Певні части мозку здають ся служити певним означеним способностям душі. В сірій корі є поля, котрі видають ся служити означеним функціям порушаня

¹⁾ Naville. O fizyce nowozytnej. (z francz.) 1885. ст. 179.

²⁾ Ranke, Der Mensch. I. 2. 541.

і змислів¹⁾. Однак ті поля не є відділені немов на карті, лише „ми знаходимо на певних місцях кори багато поодиноких центрів для різних функцій коло себе²⁾. Душа мусить отже всі психічні стани, що привязані до різних частий мозку, зібрати в одноцільній свідомості³⁾.

Взагалі однак до тепер не удалося найвищі психічні способності далі злокалізувати, як лише те, що їх ненарушені виявлення є привязані до фізіологічно-анатомічної ненарушеності сірої кори великого мозку. Впрочім „для розважання і мислення неможливо знайти... зв'язи з фізичними рухами.

Місцем для свідомих вражень є сіра кора, бо ушкодження її позбавляє чоловіка свідомості. Подібно не дізнає

¹⁾ Сіра кора представляє площу, на котрій проєктовані всі периферичні часті тіла.

В ній є т. зв. центри психомоторичні с. є. нервно-механічні апарати, стоячі в отриманні нервним зовнішніми членами тіла, від котрих виходить товчок залежний від волі, і психосензоричні, в котрих відбувається акт свідомого враження (Ranke, I. p. 551). Але против тих центрів і локалізації виступають інші учені (Golz, Brown Legnard etc.).

²⁾ Ranke, p. 550. (2. Aufl.).

³⁾ Gutberlet, I. c. p. 329.

чоловік болю у якійсь часті тіла, коли прорваний провід тої часті (отже нерв) з комірками сірої кори.

Біль пр. ноги відчуваю так довго, доки получена нервом з сірою корою. Тим виясняєсь пр. той факт, що інваліди без ноги видаєсь, що відтята вже нога его болить. Се є однак біль лиш в отвітнім нерві, а свідомість вкладає его там, де звикла с. є. в погу.

При т. зв. афазії (утраті мови), хорий не може говорити, хоч язик не стратив сили порушаня, і він бесіду розумів. З ушкодженням центра для мови віднято волі і інтелігенції орган, що не може бути порушений, хоч хорий має цілу психічну спосібність такі рухи виконувати.

Кору сіру великого мозку порівнувано до оперової партитури. В єї комірках списані всі вражіння »властивими знаками молекулярних змін«. Ту партитуру має душа немов перед очима і з неї читає. по своїй натурі і побуджаєсь до діланя.

Коли почуємо висказ, що кора мозкова є органом інтелігенції, то се-б розуміти так, що кора доставляє змісту і переходує его, а душа є тим, що той

зміст перерабляє по своєму, після власних своїх розумових правил¹⁾).

Кору мозкову можна порівнати до певної степені з архівом, що в ній є вложені акта, а душу до архівара, що працює. Декотрі комірки мають зміст відносячий ся до найважніших потреб; душа заглядає до них часто і тому добре їх зміст знає. До інших комірок заглядає душа рідше, — отже зміст їх видає ся бути забутиям; однак старі образи можуть відновлятися і знова пересувати ся перед очима духа. Як архів може спалити ся, так і комірки мозку можуть змарніти, і зміст їх стаєсь забутий для душі.

Слушно отже підносити фізіологія важність кори для життя душі. Перевага чоловіка залежить від чинника психічного себ-то душі, і рівно від фізіологічного с. є. мозку; чоловік о много більше має сірої кори як звіря; але було-б блудом казати, що з тим не лучить ся висшість душі, природи чисто духової²⁾.

* * *

Коли чоловік спить, духові чинности: суть до minimum знижені; тоді насту-

¹⁾ Rawski. Zasada zachow. energii w psych. Przegl. powsz. t. XXXVII. p. 416.

²⁾ Idem за Шульцом. Vergl. Seelenkunde.

тав т. зв. духовий спочинок. Але і в сні виображіння (фантазія) в злучі з пам'яттю представляють різні образи. Вони побуджують духа до чинности, але що мислене затамоване, суд і воля увязнені, то не можна отвітно якомусь виображінню щось виконати і так видаєсь пр. неможливим уйти перед небезпеченьством. У сні отже свідомість зменшує ся, бо бракує відношення до внішнього світа, але не никне зовсім (Schanz).

Один психольог (Höfler) в тої гадки, що властиво ми ніколи так не спимо, аби не снити. Лиш по глибокім снаню не пригадуємо собі потім того, що нам снило ся. »У сні нема зниження свідомости, бо відбувають ся суди, чувства і пожаданя.« Длятого філзоф Locke не був без слухности, коли казав, що душа все мислить.

Питанє, чи єствує глибоке спанє без сну, не дасть ся дослідити через аперцепцію, а тим менше через обсервацію, лише через заключенє. Спанє можна-би вдефінювати яко стан несвідомий, але не вже яко несвідомий стан психічний. (Höfler Psychol.) Отже треба розрізнити межи чинностию свідомою, а чинностию психічною.

При гіпнозі знова наступає штучне обезсилене комірок сірої кори великого мозку, — наслідком чого чоловік загіпнотизований заховає ся як у сні. Їго воля є отже увязнена, вона не ділає, — і він стає ся орудєм в руках гіпнотизера. —

* * *

Як буря може наробити заколоту в приряді телеграфічним і наслідком того помішати зміст депеші, так може статись і в мозку^{b)}. Як артист не може грати на інструменті, коли той попсутий так душа, коли мозок хорий. Хвороба так звана умова має причину свою у хоробливій зміні мозку і систему нервового, котрий представляє (хорому) ложні образи місто дійсности, підчас коли у хорого на умі правила мисленя, отже се що становить суть духа, позістає невмінним.

Але треба знова зважити тісне полученє души з тілом в єдність єства чоловічого. Тому „у хорих на ум не лиш зіпсутий орган, котрим послугує ся душа; вона сама належить до субстанції, котра є зіпсута; коли хорий мозок то і

^{b)} Fall. Unsterblichkeit d. Seele.

душа разом з ним¹⁾. Розум не може добре, ясно судити, коли єму фантазія представляє запоморочені, невірні образи.

Приймим, що у кожного хорого на умі є хорий і мозок, хоча є знаних багато противних случаїв;²⁾ то тому, що від мозку залежить зміслове вражіння і бажаня (appetitus), а від того знова духове мисленя і воля, тому ті послідні терплять наслідком аномальности перших. Коли пр. комірки мозкові т. зв. аперцепційні суть хоробливо подразнені пр. через наплив крови, тоді вони, роблячи свою звичайну чинність, викликають в душі вражіння образів або тонів, які в дійстности на яві (на внї) не мають місця. Такому чоловікови може видаватися, що він чує все дзвоненя, або він буде уважати тїнь порошоків, яка падає на єго сїтчатку в оці, за чорні платки або миші (через то, що вони побільшені), і тоді він зовсім льогічно ділає, коли

¹⁾ Pesch. Seele u. Leib, p. 30.

²⁾ Порівн.: Pawlikowski, Mózg i dusza, 1874., У декотрих хорих на ум показав ся опісля мозок зовсім здоровий, у иньших цілком здорових людей мав великі неправильности, пр. нулю, зсохненя, ствердженя певної частини etc. Часто хорі на ум відвискують в годивї смертї свідомість нормальну і після Dr. Fere мислять о головних подїях свого життя.

відганяє миші, або кличе о поміч¹⁾). Цілий ряд неясних, неповних аперцепцій в тім самім напрямі, спонукує духа до тількиж фальшивих судів, котрі вкінці унеможливають спосібність до вічного суду в тім напрямі, підчас коли в кождім иньшій напрямі свідомість є нормально чинною. Тому лучавсь часом, що ідея »фіхе« через ненадійне противне вражінє стає улїчена.

Подібно омліня (Ohnmacht) є часовим уступленєм духових, а навіть сензитивних (зміслових) спосібностей душі, але вони самі остають незмінні і починають знова свою чинність, коли органічна перешкода усунена. Коли один чинник чоловіка нарушений, то се має вплив на ціле людске єство: »Духовість, мисленє і свідомість не є цілою сутію душі, лиш одною з єї спосібностей... Коли проте у сні, або в омліню, зникає свідомість, то не зникає душа. Вона тоді придержує свою чинність як о плястичний принцип (с. є. в відживлюваню і рості тіла), — підчас коли проца чинність зміслового вражіння і мисленя не відбу-

¹⁾ Hasert, l. cit

ває ся...¹⁾ З того, що якась сила після обставин не ділає, не виходить, що її нема.

Після всього сказаного представляєсь злука єства духового і тілесного в чоловіці так тісною, що з них виходить одна єдність, одна природа. Може видаватись се темним, що душа і тіло становлять одну субстанцію. Але вона ділає на тіло, тіло на душу, а таємничого контакту ми на дармо стараєм ся пізнати²⁾, бо відносини різних рухів матерії до вражінн³⁾ їм відповідних, становлять квестию не до розв'язання, як всі квестиї остаточні³⁾. Однак з відношення душі і тіла виходить єдність людська; се переконанє має кожний чоловік, він чує ся одиницею і жиє яко така. І ми понимаємо себе яко єдність, а се мисленє, котрим понимаємо, не можем знова понимати, в чімсь безпосереднім не можемо посередничити⁴⁾.

Фрибург, в Швайцарії, 24. VI. 1901.

¹⁾ Hettinger, Apologie, I. 354: „Помішанє душі зі свідомостию, з'ідентифікованє єї з одною з єї спосібностей а спосібностей з єї чинностию— є головним блудом матеріалізму“.

²⁾ Schanz.

³⁾ Naville.

⁴⁾ Feuchtersleben. Zur Diätetik der Seele, p. 11.

Гриць Плакида.

ЩИРА ЛЮБОВ.

Вовк завив дебрами,
Кінь заржав степами,
Чорний ворон краче,
Соловейко плаче.

Плаче проквіляє,
Козака працає :
Гей козаچه-брате,
Будеш умирати.

Соловію, знаю...
Умирати маю:
То козацка доля,
Згинуть серед поля.

Втихнув соловейко,
Глянув козачейко:
Ясне сонце сходить,
Мрака в яр уходить.

Мрака в яр уходить,
Військо степом бродить...
Глянув подивив ся,
Та і важурив ся

О Пречиста Мати,
Гірко пропадати!..
Ще я другів маю,
Най їх попращаю...

Склонив головоюку,
Тай на муравойку:
І канули сльози,
Від смертної грози.

І зійшли-сь камрати,
Козака пращати:
Стали три-рядами,
У очах з сльозами.

Гей, не плачте, други..
Други-козарлюги!..
Не тужіть за мною,
Тай за сиротою..

Батька я не знаю,
Неньки я не маю.
Маю голубойку,
Милу дівчиночку.

Вийде мила з хати,
Буде вас питати:
Ой годить ся знати,
Правди не казати.

Буде бо ридати,
Коняку ругати,
А мене, камрати,
З гробу визивати.

- Скажите, гей други,
- Други-коварлюги,
Що я в тихім раю,
Райський цвіт збираю.

Райський цвіт збираю.
Вінчик уплітаю,
З вірної любови,
З дружної розмови.

Т У Г А.

Гей вийду я, вийду до гаю,
Там цвіту дрібного ввбираю:
Ввбираю я жовтої рути,
Ні, годі тя, мила, забути.
В гаю соловейко сьпіває,
Мені лиш сердейко вриває.

* * *

Гей вийду я, вийду на поле,
Зітхну лиш, о доле-недоле!..
Зітхну я і гірко заплачу,
Коли ж тя, миленька, побачу?..
Мабуть, мій соколе, ніколи,
Розпукне ся серце в недоли!..

* * *

Гей вийду я, вийду до броду,
Вдивляю ся в тихую воду:
Чей горе сплине за водою,
Ні, серце не дасть супокою..
Бе серце мов молот у груди,
Дівчина моєю не буде.

* * *

Римцук.

Руска колегія в Римі і її питомці.

Всякий сторонний Римлянин зверне мимохіть увагу на невеличкий гурток колегійців, в суконних, синих одягах, з помаранчевими поясами і не один спитає цікаво: „quale collegio“? І почує будь „guten“, будь „russo“ — відповідно тому, кого запитав ся. Часом і одно і друге нараз довідає ся. Здвигне раменами тай пійшов в свояси. Дізнав ся...

Як давніше з Відня, так з Риму — писав мені недавно один галицький священик — приходять до рідного краю люди свідомі, непоколибимі патриоти, що глядять в жите на взір астронома, який в обсерваторії та ще й при помочи телескопу є в силі бачити більше світа, як раб божий, що знає про него хіба о стільки, кільки єго між границями власної загороди».

Воно-б так виходило. На жаль... Зачну від початку.

Ще від р. 1643. бачимо в Римі, при площі „Madonna dei Monti“, оселю наших оо. Василян, даровану їм кард. Барберіні. Се історичне*) місце зродило теперішню колегію, а поки що — мали Русини приют на 6 місць в грецькій колегії, спільно з иньшими народами східного обряду: Греками, Мельхитами, Румунами та Болгарами.

Як жило ся Русинам в тій колегії яко Русинам, не му багато говорити. Знаю бодай, що коли до Риму приішов о. прал. Василь Левицкий, в характері прокуратора, та став відноситись до питомців по свому, себ-то так, як щирій Русин до Русинів, — то вони відвертались від него довго з негодованем. Руска душа податлива та скоро замулює єї чужий елемент — се вже мачохи-історії вина. Тай впрочім як зважимо ще, що грецький обряд був в тій колегії прямо нестерпимий, що висше настоятельство строго

*) Тут стояла в старину поганьска съвятиня, та підчас копаня фундаментів під колегію найдено тут статую, яка тепер в Ватиканьскім музею. Надто находить ся тут чудотворна ікона „жировецької Мадонни“.

наказувало латинські практики духовні, як возьмемо на увагу і се, що в перших початках можна було тут правити славянському Службу Божу лише при замкнених дверех і пр. — будемо могли повнати, чому наші хованці грецької колегії ледви назвою вказували на свою національну принадлежність. А треба знати, що у нас обряд злучений майже нерозривним звеном з національним »Вірую«. Коли виносили наші питомці яку користь, то хйба замиловане до праці. Чому? Бо стирали ся з иньшими елементами та розпалювали ся пристрасним ревнованем та охотою — визначатись.

З приходом о. Левицького починає ся між нашими питомцями нове жите. Згодом-перегодом витворюють Русини окрему національну групу, яка набирає відмінного від прочої — скажу — інтернаціональної републіки грецької колегії — характеру і доходить навіть до того, що 30. жовтня 1895 р. виступають наші питомці, старанем того-ж о. Левицького, з академією для звеличення злуки рускої Церкви з Римом, яка не то що знакомить Рим з незвісним ему доси народом, кидает на его Парнас ясну струю сяєла і відкривает перед вибагливим Італійцем

незнане жерело здорової, могутчої української думи, та здобував собі його публичне признанє, — але є заравом доказом, що перед нами вже не гурток не-свідомої молодєжи, з духовними катарактами, але — що се юна фальяґа, яку вже перемущтровано, яка хоче ступати своїм шляхом, а не тинятись під чужими плотами. Для потвердження свого висказу наведу деякі точки з програми згаданої академії.

Її зачинає Верді'ого симфонія з опери „Nabucco“; за тим іде руске вступне слово; далі руска поезия; проф. Moriconi: Oremus pro Pontefice nostro Leone“; латинська поезия: »Поворот Русинів до вівчарні Петра за понтифікату Клементія VIII«; Moriconi: »Молитва до Богородиці« (відсьпівав мужеский сопран); польська поезия; Moriconi: кантата скомпонована спеціяльно на празник 3. столітя Унії (слова італійські о. Цезара де Анджеліс); Лисенко: »Сьпів Яреми«; руска поезия і пр.

Як возьме ся на увагу, що при виконаню програми підпомагали наших питомців лєдві що не найліпші сили музикальні і сьпівацкі з Риму, що свій питомий материял був цілком сирий, —

можна собі уявити, якої праці і жертв потрібно було зі сторони ініціаторів празника. Кому за се дякувати, лишнім буде говорити.

Переглядаючи приватні записки одного з товаришів, пересвідчаюсь, що такі академії не були чимсь дуже не частим; навпаки їх найде ся більше, а заходи і стараня про як найкраще їх виконанє переконують нас, о скілько о них ініціаторам ходило і, о скілько питомці посідали привязаня до своєї Музи і рідного слова.

В р. 1897 розділяє ся грецька колегія на 3 часті: одні лишають ся на місці, другі находять поміщенє в Пропаганді, а Русини, з двома Болгаринами, переходять 11. жовтня того-ж року до власної хати.

Звідки она взялась?

Коли в р. 1868. наші оо. Василяни втратили свою римську позицію, дісталась церква і всі забудованя в опіку Пропаганди. В р. 1890. тратять Русини і другу віденьську „Alma mater“, на яку ще Марія Тереса визначила була величезну суму, що самих відсотків несе, як зачуваю, около 40.000 фр.

Треба було з фундацією щось починати. Признати годить ся, що тодішні наші єпископи метнули ся щиро до діла і справа прийшла на денний порядок. Були вправді заходи деяких сфер, щоби не допустити до окремої колегії для Русинів, та вкінци правда побідила. Сьвятійший Отець опер ся сему змаганю і так прийшло до будови рускої колегії— в самім Римі, причім перестровно також давну церкву після вимогів нашого обряду. Цісар Франц-Йосиф дає на будову сто тисяч франків, Папа жертвує двацять п'ять тисяч, а Пропаганда, титулом мнимого звороту доходів, які мала з колишньої оселі оо. Василян від 1869. року, дає п'ятьдесять п'ять тисяч франків. Папська постанова „*Paternam benevolentiam*“ з дня 18. грудня 1897 р. затверджує колегію, а 19. грудень витає папску новохрестницю великим празником, на який приїхало кількох заступників нашого клиру з Преосьвященим єп. Чеховичем на чолі.

Із записок згаданого товариша дізнаю ся, що празник був сьвітлий.

Поминувши величаві церковні обходи, поминувши багату програму академії, поминувши великий збір достойних

гостий, мусимо тішитись, що за нас дбає так гієрархія церковна, як і зверхність сьвітска так, як дбаєть ся про дитину, що справді гідна печаливих заходів. Щира заява привязаня Сьв. Отця до нашого народу, устами кард. Vannuttell'ого, як такожъ запевненє будучої печаливости благого опікуна всіх австрійских народів, заявлені тутешним австрійским амбасадором граф. Reverter-ою, — ось цьвітки, які могли справді украсити рекреацийну салю, набиту гістьми. Зі сторони нашого клиру внїс Пресьв. Чехович то аст в честь Папи і Моварха, о прал. Волошинський випив здоровле оо. Єзуїтів, а о. прал. Левицкий звернув ся зі словом до заступника кардинала Ледуховского, а зглядно Папи і кард. Vannuttell'ого, та передав єму насъпілі з Галичини письма і телєґрами — подяки від рускої нації. Граф-амбасадор, одушевлений щирою празничною атмосферою, жертвує колєґії цїнний білярд. І оба основателі не кинули колєґії самій собі. Папа прийняв її під свій покров і назвав своєю „pontificio“ *) та

*) Шкода лише, що колєґію вийнято з під власти наших єпископів, а віддано під безпосередну управу Пропаґанди, котра, хоть має щирі наміри, та не розуміє інтересів нашого клиру:

підкупєсь нею як рідною дитиною; а австрійське правительство призначило на річне удержанє кожного питомця около 1200 фр. *)).

В сей спосіб станула в самім центрі християнства та колишньої культури наша колегія, а церква прибралась в нові шати. Жертва, як для нас, справді цінна!

А чим руский нарід відплатив ся своїм добродіям? Жмутом телеграм і письм з сердечною подякою та сльозами вдячности — більше нічим! Чи ми бодай використали та використовуємо як слід нашу полуденну сьвятиню науки?

Коли в р. 1900 виринула в «Руслані» перша вістка про неспокої в колегії, накинув ся слідуючий дописуватель («бувший Римлянин», чи як єго звати) на автора дописи «Під феральним числом» тай за явив, що львівські питомці уступають пе-

та ролі, яку єму приходить ся відограти з народнім житю.

*) Число питомців обмежено на 16, значить ся, річне удержанє колегійців стоїть коло 20.000 фр. Трохи губить ся та сума в 40.000. Чи не подумати-б кому о тім, куда так мандрує ще 20.000 фр!? Три чи чотири стипендії дані иньшим кандидатам руським на університет в Інсбруку — хиба не вичерпує єї.

ред римськими. Distinguo: що до знання наук теологічних — може, яко будучі характерні душпастирі руського люду — рішучо перечу!

У вступі колегіяльних правил читаємо: »Ціль безпосередня (колегії) дати молодцям всхідного обряду, руської народности, в самім центрі християнства основне теологічне образование; дальша — заховати і розповсюджувати католицьку віру*) і пр. А в §. 25. згаданих правил читаємо: »хотяй питомці покінчили вже виспу гімназію і науку рідної мови та літератури, однак поручає ся всім не занедбувати зовсім тої науки, особливо в місяцях ферій«.

*) Трохи неясно, бо в нас не треба її розповсюджувати; се вже не край Готентотів, але трохи культурна і католицька країна, що не потребує місіонарів. Але така ціль всіх колегій під покровом Пропаганди, яка має мету більше місіонарську. Впрочім треба знати про загальне знання географії, космографії, етнології, історії і пр. тутешніх священиків. (От прим. найбільший історик церковний Пропаганди питав раз Русинів, чи в них живуть Турки..). Не дивниця, що відповідно до їх про нас понять старають ся за наше підготовлене до будучого звана.

Миможіть насуваєсь питання, чи слід Русинам черпати знанє в Пропаганді, чи з інших аудиторій?

О скільки питомці сповняють свій обов'язок?

Поперід всього треба нам познако-
митись здебільшого з установами і уря-
дженням колегії. Кождий питомець має
власну невеличку «камеру», з відповід-
ним уладженням. Вона цілим єго сьвітом,
справдїшним храмом спокою і праці. Від-
відати товариша в єго хатї, вільно хіба
з конечности. Се й не зла постанова Час
розложений так: рано 2 год. в школі, по
обідї так само; науки дома денно 2½—3
год.; спочинку по обідї година, по вечері
рівно-ж; відкиньмо ще около 2 год. при-
мусового проходу — то весь лишній час
їде на духовні вправи і церковні обходи,
що забирають питомцєви денно около
2 год. — а в сьвято подвійно. Ферї тре-
вають 4 місяці: 2 місяці в Римі, 2 поза
Римом. Прочі постанови подібні до по-
станов у львівській семинарії, в тою хі-
ба зміною, що в Римі більше заострена
клявзура; за те внутрішнє уладженє,
з огляду на вигоди та по часті і на усло-
вини до науки, користнійше. Впрочім всьо
складаєть ся так, що питомець може, як
хоче, винести з Риму як найбільше мо-
рального майна. Чи так є? Заглянемо в бі-
бліотеку.

Велика, гарно удержана комната, в якій містять ся довкруги величезні шафи. Аж просять ся, щоби їх заповнити книжками! Кілька з них справді чванить ся своїм майном. Ось в одній ціла Патрольоґія, правдива перлина бібліотеки, цінна спадщина по пок. архиеп. Йосифі Сембратовичеві. Побіч друга шафа дорожчої спадщини, а за тим іде третя, четверта, пята — з книжковим хмизєм. Лиш де-не-де найдеш щось пригожого, проче перебірки уличної антикварні. Та будь-що-будь теолоґія заступлена гарними представителями. Теплий кожух — не на нас шитий! За твердий горіх для Русина, у котрого що йно клюють ся зуби! Але заглянемо до світської літератури. Є щось, а властиво нічо. Є трохи жебранини від Преосв. Чеховича, п. О. Барвіньского, жертви о. прал. Левицкого, дари »Ставроп. Інститута«, »Товариства ім. Шевченка«, »Просвіти«, Дра І. Шараневича — і багато обіцянок, яких навіть в протягу кількох літ не можна було сповнити... Як хто зробив правдиву жертву, то хіба книгарня Губриновича! Годить ся також подякувати »Книгарні Польській«. Се жертви в самих початках — від тоді нікому і до голови не прийде про се подумати.

Давнійше був ще якийсь колегіяльний фонд на ту ціль, нині нема нічого: ні фонду ніякого, ні жертви. Як-би так не змілосердив ся від часу до часу о. Левицкий, то—ет! А чейже на одного чоловіка за важко: а чейже годило-б ся декому другому подумати про яку-таку духову поживу для будучих учителів люду!

Але запитаєш, товаришу: »І що, ради Господа, маєте у вашій бібліотеці!« Єй Богу, не скажу! Гадаєте, хто другий знає? Ні! Є може кількасот томів, може й тисячка, може більше набере ся, але кілько і що в, ніхто не скаже. Сфінкс тай годі. Коли я приїхав до Риму, попросив у бібліотекаря спису книжок. Нема. Як нема? Нема тай кінець. Чому? Не хотять платити за владженє... Ось куди! Бібліотекар пійшов на ласкавий хліб; новий приняв на себе обовязок владити спис і по-сортувати книжки. Зачались вступні приготування. Сей має у себе 40 книжок, той 30 і пр. і пр. Сей патриот держить Шевченка та »Історию літератури« вже третій рік; той знова сподобав собі Костомарова „Монографії“. Чому? чи любуєсь тим так дуже? Е ні—тільки після-го мізкованя годило-б ся тим авторам

найти місце на індексі... На жаль, тут не має сили „невинний“ маввій указ*).

Згадав я, що і по 40 книжок держить ся по хатах. Чому? Бо в хаті гарна шафка на ту ціль, а книжки красно переплетеві. Читати... Цур ему! Хибаж не краще мріти про славну „общую літературу“? Прямо один другому не дозволяє читати. Пригадую собі, кілька я не напросив ся одного товариша, щоби прочитав Чайченкові оповіданя. Ні, тай ні! Бо ну-ж хто побачить...

Але ось коротеньке справозданє з книжкового руху в минулім році. Читачів було всього 13 (трьох питомців відав не знало, що в їх хаті є бібліотека). Визначено всіх творів 187 в 254 томах. Найбільше з того припадає на белетристику (104 творів, у 120 томах) і 14 річників періодичних видань; проче з обсягу історії і теології**).

*) Хоч і вго уживалось. Сім чи вісім років тому, на донос одного із щирійших непрошених опікунів, настоятельство наперед ховало, а потім спалило „Кобзаря“. Отже і наш сердешний Тарас діждав ся костра — аж в Римі... За старанєм своїх таки домородних поліцейів! бо Італіянців в тім виновати годі. По прагскім виданю появило ся львівске. Се попало знова в руки непрошеного опікуна...

**) З часописий є в колєгії „Дїло“ (плачене доперва від січня с. р. з колєгіяльного фонду —

Ще раз повтаряю „визичено“, бо хоч одну четверту часть прочитано — не треба казати.

Нині, славити Госнода, є дещо свіжого в нашої літератури (дар о. Левицького) — так гадаєте, прочитає хто щонебудь? запитає бодай з цікавості, що се? Не хоче і дивитись, як єму покажуть; формальний стрейк та крик: революція готується!

Яке їхало, таке здибало. Ростуть народні проводирі, як карлючковата дрова. Як би так сторонний чоловік приглянув ся нашому життю, то хіба не повірив би, що се діти одної матери; не дав би віри, що се покінчені гімназисти; а третє, що се будучі сьвященники.

Спитає хто: Навіщо-ж дбати про непотрібів? Я й сам не скажу. Але ось що відповів би: Не кидайте безрогам бісерів;

дося о. Левицьким), „Руслан“ (теж дар згаданого жертводавця), „Посланник“, дар о. Джулиньского, „Vaterland“ (пренумерований Преосв. Чеховичом), „Przegląd“ (теж старанем о. Левицького), „Przegląd powszechny“, „Misye katolickie“, „La Voce“, „La vera Roma“ і „Civitta cattolica“ (всі три останні в фонду колегіального). Часописі, особливо рускі, мають читачів, як догадуватися з ріжних заміток і поправок. У нас хоч на фільольогах не збував лиш шкода, що всі ділетанти...

не шліть до сьвятині поган; не пускайте до Риму суспільних фрагментів! Відтак не нарікаймо, що ось за нас і пес не журисть ся! Кого маємо в Римі?... І рілю справити і насіне треба краще засіяти!

Як я вибирав ся в Рим, потішав ся тою гадкою, що бодай чужина з'єднала заточників і повязала узами щирости. Так що ж? Я вже по двох днях довідав ся, що нам не треба свої школи (в Галличині); я дізнав ся, що в нашім краю за велика свобода та, що нам здав би ся кнут; я вчув, що Русинів ніяких не має; я довідав ся, що правдивий рай у „батюшки“; я наслухав ся рожевих мрій про гарні коні і повозки; я плакав разом з тими, що зітхали і молили Бога скоршого гетьманованя над „хлопом“; я пізнав, що ходити частійше до суперіорів є досить корисно; я побачив, що наші „козаки“ справді „завзяті“, як розходить ся о трохи холодної кави і пр. і пр. Всього навчив ся, лиш любови та щирости ні на макове зерно не набрав ся.

В бібліотечі є зошит призначений до нотованя важніших подій в колегії. Є записаних кілька сторін і з того довідую ся, що в 1898 р. закуплено кілька

квизок і, що 11. цвѣтня 1899 р. переняв: управу бібліотеки новий господар. З єго записок дізнаємо ся се, що і з попередних, а далі про заведенє руских молитов, а вкінци начитав ся про партійні забуреня. Слѣдуючий рік, 1900. привіс дві новини. Остентаційне служенє і сьпіванє утрені якомусь екс-попови, що мав перейти на Унїю, Н. Толстому, при чім прийшло до непорозуміння між самими ентузіястами та любителями „исторических начал“, так, що сей товариш, який перед кількома місяцями накидав ся на „радикалів“, не то, що наплював в очи своїм однодумцям, але ще й відкликав прилюдно свої калюмнїї. Дійсно поступив чесно. Друга новина: неспокої по поводу неволення до складаня присяги. І стало тихо; не стало що списувати — всьо поплило своїм руслом, аж душа радуєть ся.. Забуреня по поводу присяги покінчили ся остаточною капітуляцією питомців дня 9. грудня, 1900 р. вечером. Партійні сварні пійшли теж „на лїси на гори“, бо нема з ким сварити ся. І сумно стало. Ходимо поуз себе, як ті, що знають, що між ними чума, яка має всїх пролигнути. Аж серпе стискаєсь: чи кукли, чи мертвяки, чи хорі...

Пригадуєсь мені колишній висказ
мого товариша „в нашій колєгії півтретя
питомця“. Констатую, що як раз се є чи-
сло наших колєгійців. Ба ще один з не-
щасливого числа аж налякав ся, коли я
єму згадав, що не зле було-б устроювати
від часу до часу товарискі сходи, на
взір сходи „Громади“, або львівських,
семинарицких. Хрань Боже!

Пробіг! — скажете — так що вла-
стиво там робите? Може штуку управля-
єте? Ні! Може чужих мов вчите ся? Ні!
Впрочім в тім напрямі образуємось о-
стільки, скільки нам потрібно по італій-
ськи назвати хатню обстанову та всьо,
що до обіду потрібне!... Може наукам
посвячуєте сили? Ні! Може старину сту-
діюєте? Ні! А що, ради Бога, робите?
І сам не знаю. Начислив би цілі сотні
всіляких дїтвацких подвигів, але шкода
часу; впрочім „de minimis non curat
praetor“. Одно скажу: крадемо громад-
ський грїш і обманюємо суспільність та
своїх добродїїв. Бо в висше сказаного
може всякий пересвідчитись, чи і о скіль-
ко відповідаємо задачі, яку на нас вло-
жили жертводавці, а іменно: чи дбаємо
про самообразование та службу католицкій
Церкві. Що більше, ми нарушаємо при-

сягу, бо в роті тоїж, уступ четвертий, каже ся: „Обіццюю і присягаю, що на приказ висше згаданої конгрегації для розширення віри верну безпроволочно до свого краю, щоби тут жертвувати свою працю і сили на вічну службу Божу і спасенє душ“ і пр. Хочє ся мені дуже сумнівати, що так буде.

Пощо властиво тратимо дорогий час аж на чужині — ніяк не можу поняти. Кождий, кому лежить на серці народня просьвіта, домагав би ся бодай від таких питомців з Риму яких моральних здобутків. Таи взяти під розвагу, чим би колегія повинна бути, а чим є, заключити треба, що вона цілковито минає ся зі своєю ціллю. Вона повинна бути нашим найвисшим заведенєм теологічним, яке би достарчало самого найкращого духовного елементу. Навпаки звідси виходять — і т. д. Що тут робимо? До чого готовим ся? Тратимо час на куріозах. Ось прим. минулого року спровадили собі поклонники „общерусскихъ началъ“ граматику Іванова, чи чию там. Раз був празник! Аж обнимались сердеги на вид бісерів. Вчили ся, вчили—тай вивчили фальшиве „что“ і „ізвеніте“

і розійшли ся, як ті будівничі вежі вавилонської.

Cato mirari se aiebat, quod non rideret haruspex, haruspicem cum vidisset.
Наші не втерпіли: таки засьміяв ся один з другого.

Цікаві ми собою тай годі. Ось возьмім Греків. Збиранина з Сирії, Єгипту, Палестини — відки хочеш. Ледви що почув коли грецьку мову. Та запитай его, хто він! Русин лиш при „оказії“ зовсім симпатична людина, а в буддень не поминай, як звали.

Я й написав був в „Руслані“ з р. 1900 ч. 253., що після того, що бачив, можна надіятись, що небавком також наша колегія звеличить Тараса. Однак се писалось після сьвята; тепер бачу, що се поки-що утопійне бажанє.

Гаразд! а що робите ви Русини — спитавш товаришу. (Кажу „Русини“, бо тамті самі себе іменують „Russi“; не хочучу їх кривдити частинною назвою). Та правду сказавши, тут нема Русинів. Є щось (от як прим. мул), щось ні се, ні те. Похорувались на чужині, якої не розуміють, та роби, що хоч. Україна для них за тісна; своя література за пуста. Купить який антик латинський, чи ні-

мецкій і тратить час. Своя література для них — як би не вступувала. Ось ледви сего року замандрувала до нас перша руска книжка, яко приватна власність. Доси була зайвою. В бібліотеці її і так за багато! І „Просьвіта“ і „Насальскій“ і „Качковскій“ — Господи милосерний!..

Але пощо властиво писати про таку мізерію? питає не один. Я-б і не брався до того, бо по правді не варта звертати уваги на таке ріще із рідного сьмітника, як не звертаєся уваги на козачка при дверях сальону; однако соромно перед чужими за буцім то „нашу“ нікчемність. Не пускайте калік у сьвіт! — ось що хочу сказати. Хочу, щоби мій голос був осторогою: *saveant consules!* Хочу, щоби суспільність догадала ся, що не слід занедбувати сеї справдішної перлини між нашими просьвітними інституціями та, що не яло ся годувати кого-небудь громадским добром. В нас єго небагато!

Відомо, що кольонії успішнійше розвивають ся, як матерні краї. Чому би і нам не мати якого-такого хісна з сеї полуденної винниці? Лиш справити її, як годить ся і засадити відповідною лозою!

Пригадую собі, кільки то було крику, як я вибирав ся в Рим: ратуйте, людина пропадає! Перед якою нуждою ратувати, ніхто не вмів сказати. Я вдарю в иньшу крису дзвона: Як маєте путящу людину, з якою-такою вродженою інтелігенцією, шліть її в Рим; допоможіть їй розвинути ся! Людей давайте до Риму — не суспільне хмизе! Невже-ж наш сьвященик мусить бути погордженим „попом“, а не душпастирем та розсадником культури? „Не робіть козла огородником!“ — каже італійська пословиця.

Тим поки-що кінчу, відказуючи ся від заміру своїми замітками когось обидити. Ні — пишу се, що написала би кожда совітна людина, яка розуміє і знає, що винна суспільности який-такий довг. Дай Боже, аби мій голос найшов відгомін в рідній стороні!

Рим, 19. мая, 1901.

Константин Курилло.

В задумі.

До поезії!

Поезія — мати моя! В тобі нахожу мій супокій; в тобі найшов я весну перших днів моїх, з уст твоїх випив золотий напій, що фіялків маввих запах має, — но позабув на се, що на дні чаші остала отруя.

Поезія — дитя моє єдине! Сьмієш ся з мене, на устах твоїх усьміх, а задума на чолі твоїм.

З тобою звязав ся я на все, тобі, єдина моя, зложив в дарі душу мою, а ти.... ти.... приводиш мені перед очі спомини горя і болю, туги і плачу....

Хотяй мені і душу і серце кровавиш, тепер ти моя.... моя єдина!.....

Творець.

Нї! се не то, що гуділи пеани по улицах Риму: Tu es dux, pontifex, maximus artifex o Nero!; нї! се не та пісня, що єї сьпівали невольники на аренах: Ave Caesar! morituri te salutant!...; се не ті творці, царі і королі що пів сьвіта здобули; се не ті, що сотворили велики дїла, а сьвіт схилив ся перед ними; нї! се не то!

В ночі літній, коли сотні зьвізд блистїли на небі, а спокійний місяць блїдо осьвітїв моє село рідне, тоді пізнав я — хто Творець...

В чудній симфонїї пів-сонної природи почув я величаву пісню Єго, яка заволодїла мною Я зрозумїв єї зміст!

Він сотворив мене, він дав менї житя, щоби пізнати дїла Єго.

Пощо пізнавати?

Гляну оком, а все показує цілу мудрість Творця, — уши приклоню, а все сьпїває: Він Творець!... Він Творець!...

Хиба слїпі не бачуть, а глухі не чують.

Поет.

Коли буря шалїв і хуртовини стелять
ся і лискавиці раз-враз палають, — коли
нарід між собою братню борбу веде,
а громи нещастя ударяють, тоді ніч не-
сонна і горюваня настали для поета,
тоді... встає він, ударяє по струнах тор-
бана, щоб слези братів отерти і біль їх
змести, щоб душу їх зрадїти і серце зве-
селити....., а брати сеї вго пісни слухати
не хочуть — — — — —
— — — — — і конають
відтручені звуки в струнах торбана і не
озвуть ся більше для тих, що їх не слу-
хали і не розумїли.....

Псалом жалю.

Вилий їм душу свою і серце їм віддай —
то засьміють ся і душу тобі розідруть,
та серце отрутою наповнять і ти плакати
будеш та пити горе рано і в вечер. —
Ніхто до тебе не прийде, щоб біль твій
утихомирить і серцю твому милостиню
доброго слова подати.

Брати твої і сестри твої казати будуть:
ти дивний, — правда!... поет....

До батька звернеш ся, то й він скаже
тобі: не розумію тебе, іди....

А мати твоя старенька приголубить
тебе, та притисне до старої груди і пла-
кати буде враз з тобою і пожалує тебе...
но і она скаже: що стало ся з моїм си-
ном?!.....

І знов підеш в сьвіт, а жаль ще біль-
ший серце твоє огорне...

Мої бажання.

Хотів-би я умерти в місяцю рож і цвітів,
щоби на домовину мою розстелили
ся фіялки і рожі та притулили ся до моєї
замної голови, щоби цілювали мене,
бо я їх дуже — дуже любив.

Хотів-би я умерти під нашою липою,
що тїнь широку кидає по зеленій траві
і оповідає старинні події і пісню стару
сьпіває, яку сьпівали старі люди...

Хотів би я умерти та перенести ся
в той зачарований край, де весна цвітуча,
де любов сьвята і щира, де моя
молодість!....

Се люблю!...

О! вінці гір, луги мої, хрести!...

Посеред тихої молитви вітру, що несе
ся легко по розколисаних лугах, по по-
гідній воді; посеред шуварів, в які вди-
вили ся з тугою очі ненуфарів; в сонній
задумі роси в цвіткових чашах, коли она
розперлить ся в сотні заклятих барв, —
сповиває душу мою мелянхолія. І хоть
болить мене серце.... я се люблю!....

То знов коли встають до бою титани:
вихор і громи, — коли темніє то знов
біліє по розгуканому небу, тоді... тоді...
молитва щира пливе з моїх уст, а серце
моє огортає страх.... І се я люблю!....

До сестри!

Коби ти знала, як мені тужно за вами.....

Часом коли вечер западає та крила свої розхилив, то бачу вас всіх, — бачу ті гори, що мому серцю сум виспівали, ліси, що колисали мною, мов до сну...

Часом знов як сяду, а вітер тихонький приносить мені запах ялиць і смерек, — я думаю: они несуть мені вісти від вас..... а передомною стає молодість моя, а гадка чорна неначе ворон чорний краче:

Чом ти мене, моя мати
на світ породила,
чом ти мене, моя рідна,
недолев сповила?..

Місто сьміху в мене сльови
і чорна розпука,
місто жити разом з вами —
ділить нас розлука....

Сестро! сестро! Коби ти знала, як мені
тужно, безкрайно тужно за вами.....

Озеро.

Весною сидів я в тишині і думав думку.
Передімною розлило ся озеро глибоке,
зелене озеро, а в озері сонця лучі купали
ся, а на озері невинно грали філі і тихо
сунули ся до берега, мов тихі та спокійні
гадки в душі чоловіка.

А там дальше на озері, там де човен
не заблудив, там розцвило ся кілька во-
дних лелій — чистих, непорочних....

І думаю собі... чи се озеро не в серцем
чоловіка?!

Часом на дні серця, там десь глибоко,
спочивають ідеальні думки, що немов
ті лелії непорочні і чисті сплять ще на
озері і може в сні загинуть, а не збу-
дять ся...

Жидівна.

Люблю вас, бо ви дуже добрі для мене
говорили мені сумні сині очі туркусові
і потапали в мені.

Ви виїжджаєте знов на науку, сказала,
чому я учити ся не можу....

Хотіла-би я учити ся много... много.

Дякую вам за все, сказала она на
прощанє, що ви зробили для бідної Естери,
дякую вам і за се, що душа бідної Естери
збудила ся зі сну правітців...

Она була — струнка жидівка, мов то-
поля наша при дорозі.

Пішов я в світ і поніс з собою ту
чистоту любви в її очий, ту непорочність
її душі, той сум похилої берези, ту кра-
су невинного серця, що рвало ся до іде-
алу, — поніс з собою, щоб в два літа
опісля зложити пісню на її зимній мо-
гилі....

В осени.

Ворони посідали в округ на деревах і радили осінню раду. —

Листя жовте, спадаючи на землю, шепоче в тайні „memento“. —

Блукає ся вітер по огородах, що далеко розтягли ся. —

Дощ плаче на шибах і бє каплями що раз сильнійше. —

А в сьвітлиці старий часівник порушає ся повільно, — а при вікні сидить дівча-краса, мов царівна.

Личко у неї — як рожка на весні, а волосє — як лен в сонцю золочений, а очі — як тужні незабудьки.

І літають тужні, шафірові незабудьки часто до вікна, а коралеві уста пісоньку виводять:

там на горі сніг біленький,
де-сь поїхав, мій миленький?
де поїхав — не вертає, —
серце з жалю завмирає...

На подвірю заржав коник вороненький,
дівча-краса виглянуло крізь вікно і чудні
рожі спалило на личку, а уста прошепта-
ли: се він!...

Туга.

Глядав я тебе в білих облаках, пливучих по голубім небі, чув я тебе у весняному воздуху, що плив понад мою головою, шукав я тебе що вечер в шумячих галузях цвітучої липи... ти була моїм ангелом!

Тужив за тобою, як мудрець тужить за правдою, рвав ся до тебе, як артист рве ся до ідеалу, стояв і думав, а слова родила ся мені в очах, слеза дитиняча; щира та чиста...

Боїш ся?!

В очах твоїх синіх, глибоких як море,
ясніють зьвізди. Вони приймають мою ду-
шу, розганяють тьму і журбу.

На устах коралевих пісня любови благо-
родної.

Така пісня успокоює мене, мов малу
дитину пісонька матери. Но чому хова-
єш ся?...

Пісня твоя тихне, перед тобою вічний
пір мого страданя...

Ходи... ходи зі мною!...

Боїш ся, бо вітер дерева сильно ко-
лише, а дзвони гудять, мов до плачу,
мов до похорону...

Не хочеш?— іди!...

Сам остану ся в задумі і пестити буду
свій плач та горе...

Скажіть ви їй.

Скажіть ви їй, що піду там під хрест
на могилу, там де трівожно вітер повіває,
і тужити буду і молити-сь буду, та хо-
диту буду що-день на ту могилу...

Скажіть ви їй, зіроньки ясні посеред
темної ночі, що моє серце все вірне для
неї...

Скажіть ви їй про пісню мою, яку спі-
ваючи — виплакало моє серце...

Скажіть ви їй про все, про біль мій
і горе і тугу мою безмежну.....

Прости!

Прости мені дівчино! Все те зробив я з розпуки....

Днесь — я бездомний путник. Блукаю ся і кличу: гори — прикрийте мене, ліси — приголубіть мене!...

Ніхто не чує, — тільки відгомін плачу мого і страданя розходить ся і знов повертає, неначе хотів би сказати: нема нікого для тебе на світі...

Но ти є, дівчино! Очі твої купавш в поранній росі, а на уста твої збиравш коралі!...

Вітер сказав мені, що ти учула слова плачу мого...

Но чому не простиш мені?

Чому не почую пісні з уст твоїх, чому не скажеш: прощаю тобі!.....

Смерть.

Перейшла в задумі через втомлені лани,
через луги вслухані в пісню тазмну, че-
рез поля, де колишуться золочені збіжа, —
перейшла смерть.... і перелетіла до села,
що крилося між вербами.....

А на кінці села стоїть мала хата,
а в хатині коваюча мати та дрібонькі
діти...

Перелетіла смерть неначе вітер ти-
хонький...

І знов тихо — спокійно....

Тільки сонце золото кидає на землю,
немов дорогу золотить до гробу, — тільки
ворони чорним рядном курган вкрили, --
тільки в ліса несуться звуки, мов дзво-
ни на похорон дзвонять.....

Щастє.

Знаєш щастє ?

В ясных золотих промінях в округ чола
твого, о сонце; в тихім вечері сільскім,
коли біло-серебряна мрака пливе повіль-
но з лісів на лани і луги; у вчаснім ранці,
коли сумні, плачучі берези сльози оти-
рають... тоді... тоді... кажуть, перебігає
щастє...

— — — — —
Кажуть дальше люди: щастє зацвите,
але скорше ще гине; щастє, — се цвіт
на багнах... вірвати єго, — він конає...

Олександр Сушко.

**Єзуїти в заведеню Унії на Русі
в доберестейській добі.**

Унія — а інтриги єзуїтські, — се ще й тепер у нас синоніми; говорити-ж про Унію, а не згадати за релігійний фанатизм Єзуїтів, навіть в доберестейській добі, — се справді у нас щось незвичайного, — щось такого, з чим ніяк не можуть погодити ся наші домашні політики.

А вже-ж в історичній літературі пригодить ся нам стрівнути доволі часто зовсім відмінні погляди. Ба навіть російські учені від давна перестали вже вважати Єзуїтів головними винувниками Унії, перестали вже бачити в Унії політичну штучку Єзуїтів та польського ряду¹⁾, що сьою дорогою, себ-то дорогою релігійної злуки, неначе-б стремив до спольонізованя Русинів. Ось що говорить один із новітших російських істори-

¹⁾ Тому то по моїй думці за острый випадок осуд єпископа Ліковського, коли він у своїй студії про берестейську Унію пише, що польські та російські історики „jednym chodem“ нарікають на релігійний фанатизм Єзуїтів та Жигмонта III. (Likowski, Unia brzeska. Poznań, 1896, стр. 1).

кві, Орест Левицкий, в своїй знаменитій студії, поміщеній в „Архив-і Юго-Зап. Россіа“ ч. I, т. VI. (ст. 9): „Приписувати факт Унії виключно інтригам єзуїтским — було би справді дуже наївно; так само годі відкликувати ся до систематичних переслідувань польского ряду, не виказавши вперед істнованя таких систематичних переслідувань“... — Та у нас усе навпаки. Одно хиба можна сказати на наше оправданє, — то, що сказав Брікнер до Поляків: *Russica sunt — non leguntur...*

Вік ХVІ. се епока ледви чи не найсумнійша не лиш в історії рускої, але також і в історії римско-католицької Церкви, — в Польщі же в особенності.

Саме тоді повіяло по Европі новим духом і громом грянули серед тодішньої культурної суспільности нові ідеї. Відгомін тих ідей доходить і до Польщі, і тут мовнею приймають ся західно-европейські новаторства. Се був страшний удар для польско-католицької Церкви... В короткім часі 32 ріжних сект залило Польщу і Литву. Річ посполиту названо „*asylum haereticorum*“...

Положене було так грізне, — що як каже Орест Левицкий—многі стали побоювати ся о дальше вегетованє польско-католицької Церкви¹⁾.

„*Illis temporibus res catholicorum fere deplorata erat*“, — читаємо де іноді, — „*cum in amplissimo senatu vix unus atque*

¹⁾ Ор. Левицкий, Архивъ Ю. З. Россіи, ч. I, т. VI., стр. 7.

alter, praeter episcopos, qui se insanis molitionibus opponerent, reperiebantur“...¹⁾

Або: „Haeresim ipsam jam inter aliquos ex vestris (episcopis) Poloniae irrepere, ac caeteros omnes ita perturbare coepisse, ut nulla spes apud nos, praeter quam in Deo ipso atque in hac sancta sede relicta esse videatur“...²⁾

Отсі вискази справді дуже сумно ілюструють тодішні відносини польської Церкви та не потребують жадних коментарів. А все-ж таки я навів ось тут дуже мало, та дуже блідих висказів, що характеризують тодішні сумні відносини католицької Церкви в Польщі.

Та тим часом — у тім майже безвихіднім положенню — являєть ся в Польщі муж великих даровань та широкого світогляду, що поставив метою свого життя — вратувати католицьку Церкву в Польщі від неминучої заглади. Мужем тим був кардинал Гозий, — і его то увагу звернув на себе орден Єзуїтів, що вже тоді з'єднав собі голосну славу в борбі з ворогами католицької Церкви. Своім світлим умом умів кардинал збагнути та предвидіти сі услуги, які би Єзуїти могли

¹⁾ Cichocki. Colloquia Osiecensia.

²⁾ Rainaldus, anno 1555, 1556.

висьвідчити в борбі з єресьми, що неначепопа далеко та широко залили мало-що не усю Польщу. І справді заходами кардинала Гозія заціплено на польській землі орден Єзуїтів.

На Литві появили ся Єзуїти по раз перший 1569 р., коли то спровадив їх до Вильна єпископ Валеріян Проташевич Сушковский. Невдовзі розбрели ся вони по всій польській та рускій землі... І хоч Єзуїти в перших зачатках своєї діяльності найважнішою та майже виключною своєю задачею вважали борбу з західно-європейськими новаторствами, — то все таки недовзі звертають вони свою увагу й на відносини рускої Церкви і, почавши від половини сімдесятих років, розвивають на Русі горячкову апостольську роботу. І так як перед тим борбі з протестанством, так тепер борбі з схізмою посвячують Єзуїти усі свої сили та поборюють єї живим словом та письмом, поборюють в школі та в церкві.

Одначе хоч — як дуже прислужили ся Єзуїти справі Унії, хоч своєю безвпивною працею вони з всякою певністю прискорили факт Унії¹⁾, все таки твердити,

¹⁾ Гл. Оп. Левицкий, *op. cit.* на многих місцях, а також Skrzynecki, *Provinciae Poloniae So-*

що виключно Єзуїти були причиною Унії, що вони то своєю підпільною роботою, своїми „інтригами“ викликали се, як каже в згаданім ділі Орест Левицкий, „сумне явище“, — так твердити — було би справді великою історичною несправедливістю.

Бож дійсно — коли ми лишень нізь-мемо під розвагу, що Єзуїти звертають бачнійшу увагу на відносини руско-православної Церкви доперва від сімдесятих років, тоді ми сейчас пересвідчимо ся, що безперечно — годі собі навіть уявити, щоби так важний та так великий історичний факт, яким є Унія, міг стати ся протягом так короткого часу, бо двацятьох літ, та ще до того заходами горстки не дуже люблених монахів... Так великі історичні перевороти як Унія не діють ся так легко¹⁾. Причини Унії суть далеко глибші. Є вони такого рода, що коли-б не вони, тоді не могли-б ані Єзуїти, ані жадна иньша людска сила зродити Унії.

Та хоч причини Унії в історичній літературі, передовсім же в новійшій російській, польській, а також і в нашій

cietatis Jesu ortus et progressus, рукопись бібліотеки ім. Осолінських, ч. 628., стр. 401.

1) Ор. Левицкий, *op. cit.*, стр. 16.

з'аналізовано до найменших дрібниць, хоч говорити про них значить переливати з пустого в порожнє, то все таки ми мусимо конечно їм приглянути ся, щоби тим яснійше уявити собі ту роль, яку серед даних обставин судило ся Єзуїтам відограти в добі, що попередила берестейску Унію.

З початком XVI. в. в польській річи посполитій нікому ані в сні не снило ся, щоби могла колись скоїти ся та подія, яка стала ся при кінци XVI. в. в Берестю. Бо будь-що-будь — поступок першого кардинала рускої Церкви на ферарско-фльорентийскім соборі (1439 р.), — прошумів на Руси майже незамітно¹⁾... Єдиною памятокою, яку лишив після себе Ізидор було хіба се, що акт²⁾ Унії записано в церковних книгах... Тільки й всего... Правда — із наслідників Ізидора можна ще двох, трох³⁾ київских митрополитів назвати прихильниками Унії, но що вони не так дуже прислужили ся римському Престолови се стверджують слова папи Оле-

¹⁾ Порівняй: Likowski, op. cit. стр. 29.

²⁾ На акт сей покликували ся опісля (після Унії Берестейскої) уніятські владыки, пр. Потій (P. Fiedorowicz) в „Obroza św. Synoda florenckiego“, Wilno 1603.

³⁾ Ними були: Григорій II (1458 - 1472), Мисаїл Друцький (1474 — 1477), та Іосиф II. Солтан (1498—1517). Порівнай: Likowski: Unia brzeska, стр. 23—27, та Pełesch: Gesch. der Union, I. стр. 474, 476, 479 і 493.

ксандра VI., що в одній грамоті¹⁾ говорить о Йосифі Солтані та взагалі о тодішніх Русинах, що се схизматики та відступники від римського престолу²⁾...

Так отже минув XV. вік без найменших конкретних здобутків Унії... Ба що більше — на переломі двох віків, та сейчас на початку XVI., ми констатуємо вельми інтересну появу: цілковитий майже занепад римско-католицької пропаганди, а навіть зневіре в можливість з'єдинення східно-руської Церкви з римським Престолом. Нам вистарчить згадати ось такого Сакрана, що у своїм творі, виданім 1500 р.,

1) Theiner: Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae historiam illustrantia, Romae, 1861, т. II. стр. 280.

2) Все-ж таки не годить ся минути мовчанкою одної дуже важної події сімдесятих років XV. віка, що будь-що-будь сьвідчить доволі замітно о зноснах руских владик з римським Престолом в XV. в. Я маю на думці звісне посольство митрополита Мисаїла до Папи Сикста III. в 1476 р. Та хотия митрополит Макарій вважає отсе посольство видумкою, а грамоту, яку Мисаїл вислав до папи, фальсифікатом, — то однак его докази не витримують критики.

Гляди: »Посольство Мисаїла до Сикста III«, в рускій і польській мові (відпечатано в Архиві юго-зап. Россії, часть I. Т. VII. стр. 193—231). — Видрукував его в р. 1605, митр. Іпатій Потій. — Митр. Макарій »Исторія русской Церкви«, т. IX., стр. 43—53. Писали також: Малишевский та Голубев...

заявляє прямо, що „ex omni gente christianum gerente titulum, precisa tamen ab vnione ecclesie, in deffensione sui erroris scismatici, nulla pertinatior invenitur gente Rutena...“¹⁾

На се зложили ся різні причини. Крім иньших — найважнійшою причиною був, як уже згадано, упадок самої католицької Церкви; если ми отже через більшу половину XVI в. не стрічаємо ся в польській річи посполитій ніде з гадкою Унії, — се нас зовсім не чудує. Таж Польщу названо „asylum haereticorum“, а ще в р. 1575. писав венецький посол Гієронім Ліппомано, у своїому справозданю²⁾, що „ціла Польща заражена еретичними блудами“. Тому то зовсім природно, що в таким часі не думано зовсім в Польщі о Унії, не думано тому, бо й так було за багато роботи з своїми боляками, себ то з акатолицькими сектантами.

А тим часом в 1590 р. рускі владки приготовляють ся до Унії...

¹⁾ »Ioannis Sacrani Elucidarius errorum ritus Ruthenici, anno Domini 1500, scriptus«, карта III.

²⁾ Rykaczewski, Relacye Nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce, т. I. стр. 258. (Berlin, 1864).

Як се погодити, що за причина сьому?!

Ясна річ, — нам годі глядіти за посторонними „впливами“, шукати всяких зовнішних причин — в роді єзуїтських інтриг. Головних та перших причин нам треба глядіти в самім нутрі рускої Церкви, в єї здегенерованім організмі.

Один із молодших наших учених, д. Студинський зібрав доволі точно тоті причини, задля яких повстала Унія, у своїй знаменитій праці про „Пересторогу“¹⁾. Они є: 1) тяжкий розстрій в Церкві православної і деморалізація висшого духовенства; 2) розвій протестантизму, що, наносячи рани католіцизмови, підкопав також православіє; 3) брак опіки від грецьких патріархів і деморалізуюча робота всяких грецьких пройдисьвітів²⁾. — Коли-ж до тих трох найважнійших причин додамо ще й залежність єпископів від сьвітських осіб, в особенності від братств, та страшну темноту усіх верств тодішньої суспільности, а се з причини браку шкіл, що могли-б виховувати добрих слуг Цер-

¹⁾ К. Студинський: Пересторога, Львів 1895 стр. 69.

²⁾ Порівнай також: Ор. Левицький, ор. cit. стр. 10

кви та провідників народа, — тоді й мати мемо доволі вірний образ стану тодішньої руско-православної Церкви.

Перші дві причини називає п. автор природним історичним розвитком Унії. Воно й так справді було. (Вже митрополит Макарий вказує на протестантство, як на важну причину Унії...) Так само підкопало руско-православну Церков й те, що годі було сподівати ся помочи із Царгороду, де — як каже Пітціпіос-Бей (Pitzipios-Beu) — на патрархаті престолі засідали ненаситні вовки, що неначе ті вампири висисали кров із підчиненої їм пастви¹⁾. Крім того під кінець XVI. в. заходили на Русь безнастанно всілякі грецькі пройдисвітти, що називаючи себе митрополитами, архієпископами та єпископами туманили народ, та допускали ся всіляких надужить... А тим часом народ животів серед найбільшої темноти, туманів, бо як каже князь К. Острожский „устали учителя, устали проповѣдачи слова Божого, устали науки, устали казанья...“²⁾, тому то зовсім природно, що „наступило за тымъ отступленье отъ вѣры и закону...“³⁾.

¹⁾ Die orientalische Kirche. Wien, 1857. стр. 267.

²⁾ Акты Зап. Россіи, т. IV. стр. 63. нр. 45. (СПБ. 1851).

³⁾ Ibidem.

А вже-ж найважнішою причиною Унії вважають тяжкий розстрій в самій православної Церкві та деморалізацію вишого духовенства. Із російських учених звернув на се увагу ще давніше митрополит Макарий, та однак він кладе сю причину на другім пляні; єї увзглядає належно доперва Орест Левицкий у згадуваній вже знаменитій своїй студії. Із наших істориків — Гарасевич не звертає на се найменшої уваги: у него головними винувниками Унії — Поссевіно та Єзуїти...¹⁾ Він ще ніяк не міг отрясти ся від вузких, безкритичних поглядів Миколи Бантиш Каменського²⁾. Доперва новіші учені, як Пелеш, Шараневич та інші станули на почві історичної правди та справедливости.

Та яка-ж тотя правда сумна...

„Невимовно прикро приходить ся мені говорити про сю добу“, писав єпископ Ліковський, забираючись начертати стан рускої Церкви в добі перед берестейскою Унією, — „бо не легко в якій небудь епоці соборної Церкви (?) стрінути ся

¹⁾ Parasiewicz, Annales Ecclesiae Ruthenicae, Leopoli, 1862, стр. 111, 112.

²⁾ Н. Бантышъ Каменскій, Исторія объ Уніи, Москва, 1805. стр. 31, 32, 33.

в владництвом так низько морально стоячим, як отсе на Руси в тій добі!...“¹⁾. Се є незвичайно сурогий осуд,— та на жалє в в нїм богато правди.

І справді — купно і продажа епископских стільців та архимандритств, узурпованє сьвітскими особами висших церковних достоїнств, неморальне житє більшої часті тотих владик і архимандритів, безлична погоня за наживою, крайне ігнорованє і ломанє церковних канонів та обрядів, — се все було на дневнім порядку... „Первѣ же вѣси твоя святиня, яко вѣ насъ мящїи ся быти святители, сущїи жѣ поистиннѣ сквернители, иночествовати обѣщавше ся и соженами невозбранно живуще; нѣцїи же многобрани святительствующе, прочїи сѣ блудницами чада родиша...“²⁾. Сего-ж не пише нїхто иньший, а самі львівскї православні горожани жалять ся перед царгородским патриархом Єремїєю на своїх владик... Та се ще не конєць! У сїм далеко

¹⁾ Likowski, op. cit. стр. 35.

²⁾ Акты Зап. Россїи, т. IV. нр 33. стр. 42, а також: Milkowicz: Monumenta Confraternitatis, Stauropigianaе, т. I стр. 376, 377. (Leopoli, 1895); при тїм годить замїтити, що обї згаданї редакції негодять ся під зглядом правописи.

не одинокім пам'ятнику, що доховав ся до наших часів, — у сїм клясичнім сьвідочствї страшної недолї рускої Церкви та вї синїв в XVI. віці, — в ціла скаля невимовної гнили та деморалїзації, що обхопила усї верстви тодішної рускої суспільности, почавши від владики, а скінчивши на темнім мужику... „Аще сицевы святители суще, священникомъ таковымъ мнит ся пребыти. — Егда же обличаше ихъ на соборѣ явѣ предъ всеми митрополитѣ, дабы священницы престоли священства, священници же отвѣщаша: да престануть первѣе святителѣ своего святительства, послушаютъ своего закона, также и ми ихъ послушаемъ...“¹⁾. От що! Тому то й справедливо замічають львівські горожани: „міру жъ горе отъ соблазнѣ!“²⁾

І що-ж на се загал? Чи він може уже так звїкчемнїв, що навіть не додавав тої пропасти моральної гнилї, до якої доборола ся руска Церков, звїкчемнїв

¹⁾ Ibidem

²⁾ Ibidem. Рівнож гляди: Акты Зап. Россіи т. IV. стр 63., ч 45., стр 88. ч 64., а найпаче стр. 89., ч. 29. — Також Milkowicz, op. cit. т. I., стр. 121., 125., 132. [Временникъ Ставр. Института за р. 1871, стр. 152., подав А. Петрушевич]. і т. д

так, що уже байдужно глядів на усе, що діє ся на власнім сьмітнику? Ні...! Руский народ не спав,— мймо свого тяжкого занепаду — він бачив свою недолю та оглядав ся за способом, як би то розковати сесї тяжкі пута тьми...

І яку-ж дорогу вибрали Русини, що би видістати ся із тої тьми? — Одвіт на се питанє готовий: „Мнози же совѣтъ утвердиша предати ся Римському єдиноначалія архіерейству...“¹⁾ Правда — багато причинив ся до сего знаменитий твір виленьского Єзуїти, Скарги, „O jedności“, твір написаний незвичайно талановито, розумно та в дусі не ворожим для православія²⁾. Причинив ся багато, бо люди скванно його читали, та вкінци дійшло до того, що „разсудиша, яко можетъ Христова вѣра подъ Римскою властію правовѣрне исповѣдати ся“³⁾. Правда— й сего ніхто не перечить, що книжка та робила між православними невимовне вражінє, нею одушевляв ся князь Острожский, а як бачимо навіть багато із мі-

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Студинський, ор. cit. стр. 65.

³⁾ Акты Зап. Россіи, т. IV.. нр. 33.

щан та людей простих єго залюбки читало, та дало ся піврати вимовним словам Скарги. Правда! Та однак нам не треба забувати, що ся грозьба, якою львівські братчики грозили царгородському патріярхови, — се був крок крайної розпуки, що на єї березі поставила їх невисказана моральна руїна рускої православної Церкви. Ту виходу жадного не було, а золотоустому польському речникови можемо лишень приписати роль посередника, що усував всілякі упередження православних до римско-католицької Церкви, вказував на єї блеск, та отвирав Русинам очі, що, мовляв, Унїя не є жадною новиною, а лишень поворотом до старого, до того, що було „na osmym zborze, przed stem y kilka dziesiąt lat...¹⁾).

Так отже бачимо, що коли саме на передодню берестейської Унїї кн. Константин Острожский жалуєть ся в листї до Потїя, що „люде нашеє релігїи се згоршили“²⁾, а що більше: „многіє насмѣваючи ся зъ нее и опускаючи, до rozmaityхъ сектъ

1) Русская ист. библ. т. VII. стр. 227.

2) Акты Зап. Россїи, т. IV. стр. 63., нр. 45.

утекають“¹⁾, то нема найменшого сумні-
ву, — що се було найприроднійшою кон-
секвенцією невідрадного положеня руско-
православної Церкви.

¹⁾ Ibidem. Порівнай також »Пересторогу«, тамже нр. 149. Автор пише, що не тільки „стану шляхецкого, але и простого люде стану у ино-вѣрство и отщепенство приходили отъ духов-ныхъ соблазнены будучи“.

Коли-ж однак ми говоримо, що першою та найважнішою причиною Унії була гниль в самім нутрі здеморалізованої рускої Церкви, та що серед иньших обставин жадна людска сила не була-б зродила Унії, — тим ми зовсім не виключаємо співучасті Єзуїтів в з'єдиненню руско-православної Церкви з римским Престолом. Навпаки—ми твердимо, що Єзуїти незвичайно багато потрудили ся та причинили ся до так бистрого проголошення Унії на берестейскім соборі, заняли ся справою Унії справді щиро та горячо, та — як каже історик — прискорили конець великої драми. Ми з натиском підносимо, що єзуїтска рука ярко замітна у всіх фазах розвою ідеї Унії в доберестейській добі, замітна так само як і рука польського правительства. В тім і лежить — по нашій думці — різниця в поглядах наших, а д. Ор. Левицкого, що — як звістно — признає Єзуїтам та польському правительству, ледви замітну роль в заведенню Унії на Руси.

Нічо иньшого, а як раз сі безвідрадни відвєосини рускої Церкви звернули на себе бистрий взір енергічних патрів, й вони сейчас зрозуміли, що се як раз пора до їх діяльности, хвиля якої занедбувати годі. Івидить ся мені, що годі помилитись, коли скаже ся, що Єзуїти в саму відповідну хвилю виступили на Русси і Литві з уніятскими гадками, що вони лишень вихіснували догідну пору.

Сьміло — з оружем випробованим в борбі з всякими сектантами — станули Єзуїти до борби з рускою Церквою, що мимо свого тяжкого занепаду—все таки слїдила пильно та з очивидною горячкою за сучасними новими течіями - гадками, готова в даній хвили на все, щоби лишень вибристи з безвихідного положеня. І ось полегка — полегка, з початку словом — на проповідях, а ошісля й письмом, виринає гадка Унії.

Головними заборолами уніятської пропаганди були єзуїтські монастирі - колєгії¹⁾, що в короткім часі розсіяли ся

¹⁾ Lituanicarum Societatis Jesu historiarum provincialium pars I. autore Stan. Rostowski S. J. Vilnae, 1768, на многих місцях (120, 121).

по всій Русі та Литві, розсіяли ся немов
тоті гриби по дощи.

А вже-ж найживішу діяльність розви-
нули отсі колегії: виленська, ярослав-
ська, та львівська. Отсе були ті великі
науки, що снували ніжні нитки, вкриваючи
ними руску землю далеко, та широко. Се
були могучі твердині, що давали опісля
житє иньшим колегіям, як в Полоцку,
Несвіжу та Люблінї, давали їм провід
та примір в борбі з православєм.

Першим гвіздом отвертої пропаганди
Унії та головним осередком єзуїтської пра-
ці на Литві було Вильно. Правда — по-
чавши від 1569 р. перестало вже Вильно
бути столицею великих литовских кня-
зів, то все таки воно позістало й надальше
центром усеї Литви. Тут громадив ся сам
цвіг литовско-русского дворянства, тут ре-
зидували також найвисші литовські достоїн-
ники та дуки, як Радивили та Хоткевичі.

В половині XVI. в. числило Вильно
около 60.000 мешканців, з чого Русинів
була половина. Річ очевидна — була во-
ни віри всхідно православної. Другу поло-
вину мійского населеня творили Полякї,
Литовці, Німці, Жиди та Татари¹⁾.

¹⁾ Józef Bieliński: Uniwersytet wileński, Kra-
ków, 1900. т. I., ст. 23 - 25. а також Załęski: Je-
zuici w Polsce, Lwów, 1900. т. I. стр. 175. і дальше.

Елемент руский був в Вильні доволі розбуджений, а як відомо — пізнійше (в XVII віку) Вильно стає одним із найзавзятійших заборол прадідної віри. Осередком виленських Русинів була церков Богородиці та сьвятотроїцький монастир оо. Василян. Крім того було ще в Вильні 10 деревляних церков, та друкарня Бабича, що друкувала рускі друки, почавши від 1522 р. ¹⁾.

Єзуїтів спровадив до Вильна єпископ Валериян Проташевич Сушковский р. 1569. Та хотяй після д. Харламповича ²⁾ головним мотивом отсих запросин була — не так віра, як наука та просьвіта, все таки по моїй думці єпископ не міг не бачити, що вони були там справді потрібні ще й тому, що вже почавши від сорокових років XVI в. в Вильні та околици ширили ся з незвичайною скоростию всілякі протестантські секти.

Люди прямо зачумлювали ся доктринами Кальвіна, Лютра, Гуса та Цвінглього, а положенє стало ще тим грізнійше з того часу, коли виленським воєводою та

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Харламповичъ Западно-русскія православныя школы XVI. и начала XVII. вѣка. Казань, 1898, стр. 42, 43.

великим литовским канцлером став Радивил Чорний, стрижний брат ославленої королевої Варвари, людина незвичайно впливова, а притім наскрізь пересякла васадами Гуса, Кальвіна та Цвінглього. Він то спровадив у свої безмірні посілости безліч усяких протестантских „міністрів“ та огорнув їх як найбільшою опікою¹⁾.

Так отже очікувала Єзуїтів в Вильні праця велика. А вже ж проворні патри, мимо усяких трудностей та наруг²⁾, в дуже короткім часі піднесли високо католицький стяг, воюючи словом на проповідниці та на диспутах.

Та однак посеред тих справді трудних борб з протестантизмом звернули виленьські Єзуїти свою увагу і на Русинів, чи там, як каже великий єзуїтський речник, на старі грецькі блуди „za któremi Ruskie się narody udały“³⁾. Гасло до бою дав золотоустий Скарга. Річ природна, — таж половина виленьського населеня були православні Русини, а се чейже не могло не впасти в око чолові-

¹⁾ Порівнай: Rykaczewski op. cit. т. I., стр. 69.

²⁾ Rostowski op., cit стр. 54., i Wielewicki S. J., Historici Diarii domus professae cracoviensis Soc. Jesu... Kraków, т. III. стр. 84.

³⁾ Памятники полемической литературы въ западной Руси, Петербургъ, 1882., т. II., стр. 227...

кови такого талану, та так широкого світогляду, яким був Скарга. Впрочім о тім говорить сам Скарга.

Се було в першій половині сімдесятих років. Саме тоді увивав ся Скарга по Литві, заглядаючи часто-густо до Вильна. В часі тотих апостольських прогульок Скарга безустанно мав нагоду стикати ся з руско-православним населенем, та мимо волі приходило ся ему не раз запобігати словом „tak nowym błędem heretyckim, jako i starym greckim, za któremi Ruskie się narody udały“ ¹⁾. Жадно слухали Русини слів проворного патра, що говорив їм о колишній єдності всхідної та західної Церкви, доказував, що причиною незгоди є темнота та упрямість православних, говорив, що Русини не раз тоту згоду віднавляли, як ось „у ostatnie na osmym Zborze przed stem u kilkadziesiąt lat“ ²⁾. „O czym gdym ia kazania niektóre tu w Wilnie z powinności y posłuszeństwa S. czynił, a wiele zakonu greckiego ludzi temu się przysłuchiwało, zdało się niektórym abych to był

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Ibidem: O Jedności Kościoła Bożego pod iednym Pasterzem. Передмова, стр. 227. (Примірник бібліотеки ім. Оссолінських, ч. 15.587).

dał na piśmie“¹⁾. Ось і маємо генезу знаменитого твору Скарги „O Jedności Kościoła Bożego pod iednym Pasterzem — Y o Greckim od tey Jedności odstąpieniu“²⁾.

Ми знаємо, яке вражінє робила ся книжка між православними, коли львівским братчикам приходить ся на ню жалити аж перед царгородским патріархом³⁾. Лучало ся, що богатші Русини викуплювали єї та палили⁴⁾, так що в 12 літ опісля (1589), удало ся Скарзі найти в виленських книгарів ледви один примірник, тай то не повний⁵⁾.

А тим часом йшов рік за роком... Нічим не зражений Скарга продовжав розпочате діло дальше, та Русини — мовчали, а мовчали тому, бо прямо не було кому гідно відповісти ученому патрови.

1) Ibidem.

2) Вильно, 1577. Передруковано в II ч. „Памятник-ів Полем. Литерат.“, Петербургъ, 1882. Забираючи ся писати згадане діло Скарга позичив собі в виленського Епископа Валеріяна Проташевича руских книжок що були написані в дусі ворогів римській Церкві. Нема найменшого сумніву, що єї книжки написали рускі протестанти.

3) Акты Зап. Россіи, т. IV. стр. 42. нр. 33.

4) Коялович: Литовская Церк. Унія, т. I. стр. 47.

5) Памятники Полем. Литер., ч. II., стр. 529.

Так несподівано заскочив Скарга православних Русинів... А тим часом успіхи Скаргової праці вже тоді були великі. Богато рускої шляхти, як каже проф. Сумцов, осліпленої блеском католицької Церкви та польської культури—переходить на католицизм, польщить ся...

Так працював Скарга та прочі виленські патри, яких число зросло в 1597 р. до 60 душ¹). Згодом-перегодом вплив їх зростав чим раз більше, а найпаче з того часу, коли король Стефан Баторий перемінив виленську єзуїтську школу на академію (т. є. в 1582 р.).

І в тім ми бачимо руку єпископа Вал. Проташевича, що хтів зробити виленське єзуїтське гніздо непобідною твердиною, центром місіонарської праці та католицької агітації між усякими протестантськими сектантами та православними²). Академія мала звабити як найбільше число молодіжи із цілої Литви.

І дійсно сповнили ся мрії єпископа Проташевича, бо коли за єго життя виленська академія числила около 600 сту-

¹) Гляди рукопись бібліотеки ім. Осолінських, нр. 96. стр. 21. *Primus catalogus Collegii Vilnensis in Julio (15) 97 anni factus.*

²) Гл. Theiner: *Annales ecclesiastici*, III. (нр. 57. стр. 66, 67).

дентів, так в 1586. р. число се зросло до 700, а в останніх літах 90-тих років дійшло до поважної суми 800 студентів¹⁾. Тут годить ся також замітити, що доступ до виленьскої академії мала молодіж без ріжниці народности та віроісповіданя. Беручи се під розвагу ми скоро спостережемо, яку визначну задачу судило ся відограти виленьській академії в культурнім житю західно-рускої землі, та який вплив робили єзуїтські патри на жадну науки руску молодіж, що радо горнулась до них на науку. А манила їх там так жажда сьвітла-науки, як також голосна слава єзуїтских педагогів. Крім того вабилли до себе Єзуїти молодіж ще й всілякими штучками, в роді величавих та блискучих процесій, драматичних вистав та диспут²⁾. Тому то ми зовсім не чудуємо ся, коли у одного із пізнійших західно-руских полемістів читаємо іронічну замітку, що католицька Церков з'єднала собі Русинів нічим иньшим, як органами, і т. п.

¹⁾ Theiner, Ibidem i Rostowski, op. cit. стр. 307.

²⁾ Rostowski, op. cit. стр. 157, 158, 219.

Поруч першого ректора виленської академії, Петра Скарги, виринає ще один могутний єзуїтський лицар Унії, на якого до тепер звернено доволі мало уваги в творах наших та чужосторонніх дослідників Унії. Є ним Венедикт Гербест, головний проводир та душа єзуїтського кружка в Ярославі. Була се личність добре знава в цілій польській річи-посполитій. Уся учена Польща добре тямилла славний єго ученый спір з Гурским, яким вони — як каже Старовольский — „*universam fere Poloniam compleverant*“¹⁾.

В. Гербест образував ся в краківській академії, звідкиля удав ся в 20-тім році життя до Львова, де обійняв місце ректора при тамошній катедральній школі. Будучи у Львові три роки (1550—53) — вже тоді мав Гербест хорошу нагоду приглянути ся релігійним відносинам на Русь. А годить ся замітити, що Гербест доволі живо інтересував ся рускими спра-

¹⁾ Starowolski, *De claris oratoribus Sarmatiae, Varsoviae*, 1758. стр. 31.

вами, та з початку відносив ся до них навіть вельми симпатично. Очевидна річ, що се видасть ся трохи чудним—передо-всім тим, що з Гербестових творів знають лишень „Wiary Rzymkiego kościoła Wywody“, де Гербест з неімовірною злобою та заїлостію накинув ся мокрим рядном на Русинів.

А вже-ж се ніяк не дасть ся заперечити, що у всіх Гербестових творах, що появили ся до вісімдесятих років, а в яких є згадка за Русинів, у всіх чути сердечність та щирю прихильність до Русинів. Се, думаю, можна вияснити тим, що Гербест уродив ся на Русі, та все уважав себе „gente Ruthenus“¹⁾.

В горожанській та літературній діяльності Гербеста я добачаю дві різко відрубні епоки. Перша, що сягає до року 1571, се час інтензивної праці сильно амбітної людини, що власними силами невтомно стремить до все нових почестий, до слави.

¹⁾ Порівнай его: „Chrześcianańska porządna odpowiedź“ (Краків. 1567); „Wypisanie drogi“ (тамже); „Benedicti Herbesti Neapolitani Cracoviensis scholae apud S. Mariae templum institutio, Cracoviae, 1559“; „Nauka prawego Chrześcianina, Kraków, 1566“.

З того часу звертає нашу увагу маленьке Гербестове дільце п. з. „Wypisanie drogi“¹⁾. Є се короткий опис поїздки Гербеста по Русь в першій половині шістьдесятих років. Саме тоді був Гербест в цвітї житя²⁾; та мимо того завдяки свому визначному таланови та письменському хисту, був вже людина доволї знана, а навіть славна. І ось затужив він за своїми родинними сторонами, за перемишльскою землею. Дорога провадила на Ченстохову, Краків, Бжозово, Перемишль, Нове-місто, Самбір, Львів, Каліш, а звідтиля до Познаня. По дорозі вступав Гербест до руских пошів, говорив з ними, випитував ся то о сім, то о тім, та так — згодом вилонює ся в его мізку гадка Унії, гадка згоди рускої Церкви з Римским престолом.

Був се в польскім письменстві XVI. віка перший голос, перший щирий та безпристрасний зазив до згоди, який звучно за-

¹⁾ Воно нанисане в р. 1566 та ввійшло в склад більшого твору Гербеста п. з. „Chrześcijańska porządna odpowiedź na tę konfessia, która pod tytułem Braciey Zakonu Christusowego niedawno iest wydana“. Краків 1567. (книжка ся є в бібліотечі ім. Оссолінських під ч. 5.708).

²⁾ В. Гербест уродив ся 1531. р. в Новім-місті коло Перемишля.

лунав після крайно непривітних слів освенцімського каноніка, Івана Сакрана¹⁾.

А віє в тій маленькій брошурці така сердечність, що справді не хочеть ся вірити, щоби той сам Гербест міг опісля написати то, що читаємо на кінци єго „Wiary Kościoła Rzymskiego Wywody“.

Та тимчасом в житю Гербеста наступає переворот. Знеохочений пустою „ученою“ сварнею з професором краківскої академії, Гурским, опісля невдячною богословскою полемікою з кальвіном Яковом Немовским, вступає Гербест в 1571. р. до чим раз більше зростаючого в Польщі ордену Єзуїтів. Саме тоді мав Гербест сорок літ.

Орден — вплинув на Гербеста дуже некорисно. Передовсім ми констатуємо сю дуже замітну появу, що Гербест закинув тепер вже майже зовсім перо. І так

1) В літературі та історії не звернено на сю незвичайно інтересну брошурку майже жадної уваги. Одначе вже з тих кількох слів, які я висше сказав, можна осудити, як велику вагу мав ся книжочка для того, хто стежить перші проблески Унії на рускій землі. Та о тім я поговорю в короткім часі обширнійше в моїй спеціальній студії про Венедикта Гербеста та єго добу, в якій буду старати ся висвітлити мої висновки, чи там гіпотези, цілим засобом научного балаясту.

коли в першій добі Гербестової праці на літературній ниві можемо начислити до тридцять єго писань, так після 1571. р. ми знаємо ледви два, евентуально три.

Однак ся зміна в житю Гербеста була лишень переміною тактики, якої він до тепер придержував ся, працюючи в користь своєї сусільности.

Вступивши до ордену — посвятити Гербест усі свої сили службі Божій. Він відцурав ся зовсім себе та личних користий, відцурав ся слави письменника, — та рішив посвятити ціле своє житє навертаню Русинів на лоно католицької Церкви. Оттаке то поставив Гербест метою свого теперішного житя.

І ось вже в дуже короткім часі нагодило ся єму розпочати нове житє так, як єму наказувала совість, темперована єзуїтскими обітами.

Саме тоді жила в Ярославі богата та вродлива панї, Софія з Одровонжів, вдова по каштеляні Іванї Тарновскім. Слава про вї мудрість, доброту та красу лунала широко по всій Польщі. Відомо, що красавиця ся очарувала навіть самого польського короля Жигмонта Августа, завідомого бабія, що думав з нею одружи-

ти ся сейчас по смерті своєї подруги Катерини (1571 р.)¹).

Отся то богата вдова, панї на Ярославі, задумала вибудувати у своїм місті єзуїтску колегію. Гадку сю піддав єї Петро Скарга, саме тоді коли в р. 1568. вибирав ся до Риму, щоби там надягнути єзуїтску рясу. Софія сейчас удала ся о пораду до єзуїтского генерала Францішка Боргія, а вже в 1571. р. записала та надала Єзуїтам село Павлусево (Павлове село) зі всіма ставами, млинами, ріками, etc.²).

В 1574 р. ми бачимо вже Гербеста в Ярославі і він став вскорі душею Ярославскої єзуїтскої кольонїї.

Ярослав — се старинне руске місто. Пануючим елементом були тут споконвіку Русини, очевидно — віри православної. Каже Сярчинський в знаній своїй монографії про Ярослав, що православіє так було там вкоренило ся, що довгодовго гляділи байдужно ярославські міщани на змаганя та зусиля римского

¹) Порівнай: Niesiecki, VII. 40., а також: Заленский, op. cit., т. I., стр. 212.

²) Wielewicki: Diarii, fasciculus III. стр. 75.; Skrzypecki, рукопись, op. cit. стр. 135.; Заленский, op. cit. стр. 212, 213; Сярчинський, op. cit. стр. 69.

Престола — навернути їх на лоно католицької Церкви ¹⁾). „На Червоній Русі найдовше тримали ся схизми церков львівська та ярославська“, каже дальше Сярчинський ²⁾, а перші сліди Унії в Ярославі бачить доперва в грамоті в 1688. р., якою королева Марія Казимира, тодішня властителька половини Ярослава, надає на просьбу ярославського братства площу під будову рускої уніятської церкви ³⁾.

В XVI. в. числив Ярослав около 10.000 мешканців. Русини мали кілька дерев'яних церков, а навіть школу, а коли повіримо Сярчинському, то вчив в тій школі дяк ⁴⁾.

Як отже бачимо—руский елемент був в Ярославі не тільки горою, але давав також певні ознаки життя, а то тим більше, коли візьмемо на увагу ще й се, що в Ярославі було також братство, засноване на взір тодішніх церковних братств, розсіяних по всій Русі.

Русинам жило ся тоді в Ярославі не зле. Жидів не знайшов би навіть на лік, бо енергічна пані на Ярославю прогнала

1) Siarczyński, op. cit., стр. 14.

2) Ibidem.

3) Ibidem.

4) Ibidem.

Їх за місто, зізволивши їм мати в місті лишень один дім¹⁾. Так отже могли ярославські міщани займатися спокійно торгівлею, яка процвітала там навіть в XV. в., а се тому, що Ярослав лежав на значнім та доволі оживленім торговельнім шляху, що звав ся тоді „руским“²⁾.

Та хотяй ми мусимо ось тут признати з повною щиростию, що Софія вдова Тарновска дбала про своє місто та не мало печалила ся про добро та безпеченство своїх підданих міщан, так з другої сторони мусимо замітити, що ся богата пані не конечно там шанувала релігійні почування ярославських Русинів.

Маю на думці одну грамоту Софії з р. 1571., якою вона звіщає ярославским кметям, що хоче укріпити місто, щоби вони та дооколичні єї піддані мали безпечний захист — на случай „*uchoway Boże! czasu nieprzyciela głównego*“³⁾; бо годить ся знати, що татарска дич не раз дала ся добре в тямку ярославским жителям... Ось і велить Софін, щоби „*poddani tak nasi, iako też sług naszych,*

1) Siarczyński, op. cit., стр. 41; після Заленського два.

2) Ibidem, стр. 48.

3) Siarczyński, op. cit., стр. 40.

we wszystkiej włości iarosławowskiej będący którzykolwiek do roboty dobytek i do wożenia mają, to iest: kmiecie, młynarze, kaczmarze, popi ruscy, komórnicy, zagrodnicy, będą powinni na potrzebę rpltey mieyskiej do oprawy parkanu, każdy z osobna furę iedną drzewa na każdy rok położyć, a drugą do cegielni dla palenia cegły“. ¹⁾

Так отже бачимо, що пані на Ярославі зачислила руских попів між коршмарів, комірників, загородників та иньшу голоту, та виразно велить, щоби „popi ruscy“ робили павщину так само, як всякі иньші піддані.

Я однак застерігаю ся, будьто би я закидав Софії Тарновській нетолеранцію, релігійну нетерпимість, хотяй щось подібного можна припустити — найбільше-ж тому що саме в ту пору коли написана згадана грамота, — була Софія під сильним впливом Єзуїтів.

Та я думаю навпаки. Думаю, що се нехтоване та беззглядне поступоване богатої вдови зглядом руско-православних попів було в тих часах чимсь зовсім звичайним, думаю, жо воно не звернуло на

1) Ibidem.

себе найменшої уваги — навіть самих Русинів.

А мотивую я свою гадку висказами самих-же західно-руських діятелів кінця XVI. в. та початку XVII. в.

Вже автор »Перестороги« жалить ся, що „православіє Греческов озимнѣло и у взгорду пришло и во занедбаніє“¹⁾; а вже-ж найбільше виправдує мій висказ Потій у своїм полемічнім творі з р. 1599. (1600) п. з. „*Ἀντιφρόσις*“. „Popi niebożęta za proste chłopy u gorzey powracano“, пише Потій, „między garbarze u szewce a snać pośledniey wszystkich na uniwersalech kładziono, od osób swoich y od obeścia cerkiewnego na nich pobory stawiono“²⁾. І ми читаючи сі сумні стрічки сучасної людини — мимоволі уявляємо собі монотонні слова старої грамоти вдови Софії з Одровонжів Тарновскої: „...kmięcie, młynarze, kaczmarze, popi ruscy, komornicy, zagrodnicy“ і т. д.

І ми не подивуємо ся пани на Ярославі, не будемо єї підозрівати о релігійний шовінізм, коли перечитаємо ще отсі слова уніятского апостола:

1) Акты Зап. Россіи, т. IV.. ч. 149.

2) *Ἀντιφρόσις*, стр. 76, 77; Студинський, ор. cit. стр. 22, 23.

„Nusz iakie uszanowanie popów Ruskich od Panów ich własnych a снаć więcej, którzy się Rusią bydź czuwają, isz w niektórych w podwodę ieździć, z płугiem na robotę do panów swoich chodźć muszą“¹⁾.

Воно й справді інакше бути не могло коли — як каже Захарія Копистеньский — тодішні „пресвитерове..... сметья било людское..... отколь ся до него самыи толко голодныи и неукове такъ натиснули, же южь розознати не было, гдѣ былъ частшій пресвитеръ — въ корчмѣ, чили въ церкви?“....²⁾

Так отже бачимо, що ярославські православні попи зовсім не рїзнили ся від інших руских попів, а навпаки — були типовими примірниками руско-православного духовенства XVI. в., що туманіло в страшній недоли соціальної, економічної та інтелектуальної.

Що отаких борців православної Церкви перші ярославські Єзуїти не потребовали бояти ся — се чейже ясна річ.

Що до заснованя в Ярославі єзуїтської колегії та приходу перших єзуїтских

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Русская историческая библиотека, СПб. т. IV., 1878., стр. 1057.

патрів можемо стрінути доволі багато-
ошибок. Ба навіть знаменитий знаток за-
хідно-руської культури, д. Харлампович,
не з'умів встеречи ся перед ними.

Що гадку заснованя єзуїтської колегії
в Ярославі піддав вдові Софії Скарга ще
в р. 1568, — нема найменшого сумніву¹⁾.
Та вже-ж годі розуміти Велевіцького „trienn-
nium...“²⁾ в той спосіб, що мовляв вже
1571. р. заложено в Ярославі колегію,
яку в слідуючім році „формально“ від-
крив Петро Скарга...³⁾

В році 1571. надала лишень Софія
Єзуїтам оселю »Павлове село« та подару-
вала догідну площу під костел і єзуїтску
школу, хотяй патрів в місті — як не було,
так не було. Здаєть ся втримивала їх
морова зараза, що саме з початком сім-
десятих років бісила ся майже в цілій
річи-посполитій. А тим часом Софія су-
ятила ся та безустанно переписувала ся
з єзуїтскою старшиною, та раз-у-раз про-
сила о Єзуїтів. В кінци в грудни 1574 р.
завитали до Ярослава так нетерпеливо
очікувані гості⁴⁾.

1) Wielewicki, Diarii, fasciculus III. стр. 75.

2) Ibidem... „Nec eius opera defuit, nam post
triennium haec fundatio fuit accepta...“

3) Харлампович, *op. cit.* стр. 64, а також
Siarczyński, *op. cit.* стр. 69.

4) Skrzynecki, рукопись, стр. 174..., і Зален-
ский, *op. cit.* т. I. стр. 213.

Саме тоді відбувалося в Ярославі незвичайно гучне та виставне весілля хорошої вдови в Сандомірским воєводою, Іваном Штернберґ Косткою¹⁾.

Воєвода був чоловік вже піддонтавий, тому то і не диво, що радо словняв усі забаганки своєї хорошої дружини. А що Софія протегувала Єзуїтів, тому то і в свєводі знайшли вони ласкавого покровителя та добродія.

Про перше десятиліття ярославскої колєгії д. Харлампович не знає нічого сказати. — »Дальнѣйшихъ свѣдѣній объ ярославскої колєгії и школѣ мы не имѣемъ до 1584. года.«²⁾ — пише він отверто.

Однак час сей по моїй думці є так важний для характеристики діяльности ярославских Єзуїтів, що минути єго мовчанкою — се велика кривда для висвітлення єзуїтскої праці в полуденно-західній Русі в вісімдесятих роках, та взагалі кривда для висвітлення тодішних культурних течій.

Що я не милю ся, пересвідчимо ся сейчас, коли лишень візьмемо під розвагу, що від часу, як в Ярославі осіли ся Єзуїти та

1) Ibidem.

2) Харлампович, op. cit., стр. 64.

отворили там свої школи, з тої пори став Ярослав незвичайно важним культурним центром усеї полуденно-західної Руси. Тут громадила ся молодіж з усіх закутків рускої землі, єзуїтські школи стали справжнім Атенеум Руси. Ми бачимо Ярослав могучою твердиною католицької Церкви, а єзуїтских патрів єї невтомними труженниками. Отсе був кріпкий етап польської культури та католицької пропаганди на рускій землі. Отсе було гніздо, з якого рік-річно десятки спосібних місіонарів розходило ся по всій Червоній Руси, заганяючи ся аж геть у землю волинську, подільську та молдавську.

Я нарочно підношу з натиском отсю апостольську роботу ярославских патрів, та нарочно приписую їх місіонарській праці дуже велику вагу; по моїй бо думці, ярославська єзуїтська колонія відіграла в сімдесятих, головнож в вісімдесятих роках XVI. в., так визначну роль в історії заведеня Унії на рускій землі, що не знаючи сеї повної ревности та пожертвована праці ярославских патрів — годї навіть говорити о тім, чому то так нечайно, а навіть несподівано, стали рускі владики промишляти над Унією.

Єзуїтський історик прямо не має слів

похвали для ярославських лицарів католицької Церкви за їх незвичайну ревність та пожертвоване, за їх неоцінені услуги, які вони висьвідчили Унії¹⁾. А вже-ж найдіяльнішими католицькими апостолами на рускій землі вважає він отсих трьох мужів: Венедикта і Станіслава Гербестів та Григорія Фріція²⁾.

Григорій Фріцій (Georgius Fricius) був першим ректором Ярославської колегії (1574—1579)³⁾. Та хочай читаємо, що се була людина дуже слабого здоров'я, но за се був то щирий робітник в Христовій винниці, правдивий лицар католицької Церкви.

Побіч братів Гербестів вславив ся він найбільше в поміж усеї ярославської єзуїтської дружини своєю ревною апостольською роботою. Проповідував головно в самій ярославщині та львівській землі⁴⁾, звичайно в товаристві Станіслава Гербеста. Умер. 23. січня, 1579 р. „phtysi consumptus“...⁵⁾

1) Skrzynecki, op. cit. (рукопись), стр. 401.

2) Ibidem: стр. 188, 189, 200, 201, 223, 228, 230, 258, 279, 291, 299, 333, 352, 401...

3) Skrzynecki, op. cit., стр. 223... „Georgius Fricius, Rector Collegii Jaroslaviensis ad S. Joannem, primus eo in loco“.

4) Ibidem, стр. 188, 195.

5) Ibidem, стр. 223.

Ще за життя Григорія Фріція був проректором ярославської колегії Станіслав Гербест. Коли отже в р. 1579. умер Фріцій, тоді опорожнене місце ректора обійняв Станіслав Гербест¹⁾.

Про сего Станіслава Гербеста можна би багато говорити. Я обмежу ся лиш на деякі виясненя, справлю лиш деякі ошибки.

І так читаємо у Старовольского²⁾, що Венедикт Гербест мав двох братів: Івана і Станіслава; з них перший Іван — умер львівським каноніком та проповідником тамошньої катедри, а Станіслав „in patria uxorius vixit anno 1550“. Годить ся замітити, що під „patria“ розуміє Старовольський Нове-місто коло Перемишля³⁾.

Так само говорить і Сярчинський, з тою однак ріжницею, що після єго думки умер Станіслав не в Новім-місті,

¹⁾ Ibidem, стр., 228, 232.

²⁾ Starovolski (Simeonis). Tractatus tres, 1) Polonia. 2) Sarmatiae bellatares. 3) Scriptorum Polonicorum *Екатовтас*, seu centum illustrium Poloniae scriptorum elogia et vitae. Editio nova, Vra-tislaviae, 1734; tractatus III. стр. 67, 68, 69.

³⁾ „... patria Neapolitanus, quod municipium vulgo Nova civitas dicitur.....“ Starovolski, op. cit.

а в Самборі: „Stanisław żonaty — wiódł i skończył życie w Samborze 1550“¹⁾.

Звідки та з яких анналів черпали оба сі учені тоті „дані“ із життєписи Станіслава Гербеста — я не знаю; що однак сі „дані“ є зовсім а зовсім мильні — о тім нема найменшого сумніву.

Бо й якже міг Станіслав жити та вмерти в Новім-містї, чи там Самборі, коли він від р. 1574. жив і працював в Ярославї, та тамки й умер. А о тім ми маємо як найпевнійші вісти²⁾.

Подібно як першому ректорови ярославської колегії зовсім не стояло на перешкодї в місіонарській праці єго високе та дуже відвічальне становиско, так само й єго наслідник ревно та з великим успіхом працював на славу і пожиток католицької Церкви, апостолуючи на рускій землі³⁾. Пару літ перед сконом стратив мову, а тоді головним єго занятєм був заряд дому. Умер в Ярославї

¹⁾ Fr. Siarczyński: *Obraz wieku panowania Zygmunta III. króla Polskiego i szwedzkiego, zawierający opis osób żyjących pod jego panowaniem*. Lwów 1828 т. I. стр. 175.

²⁾ Skrzynecki, *op. cit.*, 188, 189, 201, 223, 232, 402: — дальше рукопись бібл. ім. Осолінських, ч 629., карта 33.

³⁾ Skrzynecki, *op. cit.*, стр. 188, 189, 402.

14. мая, 1594. р., оплакуваний всіма: і богатыми і бідними¹⁾.

А вже-ж із усього ярославського єзуїтського кружка визначив ся найбільше Венедикт Гербест. Він був душею та красою ярославської колегії, а своєю повагою та славою знаменитого ученого причинив ся дуже багато до двигнення ярославських шкіл²⁾.

Се безперечно вельми інтересний обяв, а заразом доказ великої поваги Гербеста, если возьмемо під развагу, що Венедикт не лиш не був ніколи ректором ярославських єзуїтських шкіл, а навіть ніколи в них не учив — мимо визначного письменського та педагогічного талану. Причини же того, чому Гербест не виступив в Ярославі з учительованєм, є ріжні; безперечно найважнійші є: огірчене та знеохота, яка камінем налягла его душу ще від часу звісної полеміки з професором краківської академії Гурским та ариянином Яковом Немовским, — а вкінци

¹⁾ Ibidem, стр. 402; Гляди також рукопись, бібліотеки ім. Оссолінських ч. 629, карта 33. (на другій стороні)

²⁾ Звісна річ, що єзуїтські школи в Ярославі мали так добру славу, що навіть сусідна академія в Замостю, основана около 1594(5) р. не могла ослабити та завстидати свої посестри.

орден Єзуїтів. Бо віде правди діти, — від тої пори, як Венедикт Гербест надяг чернечу рясу, — розпращав ся він на завсіди з літературною діяльністю та школою.

І в чім лежить отся замітна роля Венедикта, чим визначив ся він з поміж усеї єзуїтської громади в Ярославі?

Отвіт на се містить ся в отсих двох словах: Венедикт Гербест був „Апостолом Руси“...

Так звали єго сучасні...¹⁾

І в тім нема й тіни пересади. Навпаки в тій прізві є так багато правди, що мене лишень чудує, що до тепер на се не звернено в научній літературі майже жадної уваги.

Каже д. Харлампович, що до розвитку ярославських єзуїтських шкіл причинило ся найбільше се, що на їх чолі поставлено Венедикта Гербеста, „опитного педагога, и человекѣка близко знакомаго зъ мѣстными условіями...“²⁾ Та

¹⁾ Wielewicki, op. cit., т. I. стор. 179. „Passim a varlis, iam vir potens verbo et opere, iam apostolus Russiae Podoliae Roscutiae vocabatur...“ Руконисъ бібліотеки ім. Оссолинських ч. 628 стор. 279, 431. — Chodynieski: Dukcyonarz uszonych Polaków. Lwów, 1833, т. I., стор. 196.

²⁾ Харлампович, op. cit. стор. 64. — П. автор говорить навіть, що Гербест був „галицькій шля-

поважаному авторови і не снило ся, як дуже він ось тут минув ся з правдою. Він і не думав, що підніс з натиском як раз се, чого зовсім не було, зазначив, будь-то-би Гербест стояв на чолі ярославских шкіл. Тим самим стратив пов. учений з очий те, чим Венедикт Гербест як раз так дуже важний в історії культури полуденно-західної Руси. Бо лишив він після себе нестертий слід не тому, будь-то-би він „стояв на чолі“ ярославских шкіл, а тому, що своєю невтомною міسیونарскою працею він прямо підготовив почву до того великого історичного акту, який склав ся на берестейськім соборі, причинив ся дуже багато до прискорення розвязки того суспільно-церковного ферменту.

Коли ми бачнійше приглянемо ся діяльності Венедикта Гербеста в другій добі єго громадянського життя, значить після 1571. р., нам видасть ся досить чудним, що єго вважають членом ярославської взуїтської громади. По моїй думці належало би єго назвати радше гостем, — і то гостем дуже рідким.

хтиць..“ Ну о тім чейже не мемо спорити, а назовемо сю нещасливу ошибку хиба маленьким lapsus calami...

Бо справді дуже коротко гостили в себе ярославські мури Венедикта, хочай він й зачисляєть ся від р. 1574¹⁾ до кружка ярославских Єзуїтів. Увесь той час провів він на місіях²⁾, не дбаючи ні о своє здоров'є, ні о безконечні трудности, а може навіть небезпеченьства, які безустанно грозили одушевленому патрови серед незваних темних людей. Своїми ногами сходяв він усю Червону Русь, Поділе, Волинь, кидаючи скрізь зерна правди, скрізь проповідуючи Слово Боже..... А тим самим він пропагував гадку Унії, гадку поєднання двох Церков.

Отсе була муравлина праця, що в переведеню чудує нас своєю систематичністю, консеквенцією, та невимовною витривалістю.

¹⁾ Коли Венедикт Гербест являєть ся по раз першій в Ярославі — годї нам сказати з усякою певністю, бо не удало ся нам віднайти першого жерела до історії ярославської колегії (*historia Collegii jaroslaviensis*), з якої багато черпав єзуїтський хронограф Скішинецький. Про ню питав я нарочно кс. Заленського, який радив мені удати ся до Ягайлонської бібліотеки в Кракові. На жаль бажаної рукописи я там не найшов. Нема однак найменшого сумніву, що Венедикт Гербест, та єго брат Станіслав працюють вже в р. 1576. навіть поза ярославскими мурами (*Skrzypnecki, op. cit. str. 188. 189.*).

²⁾ *Wielewicki, op. cit., t. I., str. 178. — Skrzynecki, рукопись, стр. 429, 430.*

Щоби мати докладний образ громадянської праці Венедикта в тім періоді (1574(6)—1598), — се значить стежити всі фази розвою ідеї Унії в доберестейській добі, а в особенності стежити ті темні шляхи, якими плила на рускій землі єзуїтско-уніятска пропаганда.

От таким то був Венедикт Гербест, той великий єзуїтський подвижник Унії, що на полуденно-західних окраїнах Руси-України підготовив почву до великого культурного діла. Тож і не диво, що доволі незв'язний нашим історикам єзуїтський хронограф, Скишнецкий, так дуже єго величає...¹⁾. Знала Гербеста уся Червона Русь, Поділе та Волинь, гляділа на плоди єго невтомної, двацятьдволітної місіонерської праці²⁾... Від села до села, від місточка до місточка вештаєть ся³⁾ безустанно зількома товаришами чернець, що пропові-

¹⁾ Skrzynecki, рукопись, op. cit. стр. 401, 429.

²⁾ Wielewicki, op. cit., т. I. стр. 178. „Totum fere in Societate tempus consumpsit in perpetuis missionibus maxime in Russia, Podolia, Rocutia cum admirabili animarum fructu et plurimorum haereticorum schismaticorumque conversione.“

Fr. Siarczyński, op. cit., т. I. стр. 172. — Chodynieski, op. cit., т. I. стр. 196. — Załęski, op. cit., стр. 552. і т. д.

³⁾ Ibidem.

дуючи скрізь в католицькій душі¹⁾, будить подив — там своїм строгим аскетичним життям, християнським пожертвоуванєм, та милостинею²⁾, — там своєю глибокою ученостию³⁾.

Бо він не тільки засіває та ширить гадку Унії серед незрячих мас руско-православного населеня, а подібно як геніяльний Скарґа⁴⁾ — строго наказує

¹⁾ Гербест був знаменитий бесідник, а — як каже Скшинецький — „*conspiciens ad vulgi captum accomodabat*“ ... рукопись, *op. cit.*, стр. 430.

²⁾ *Ibidem.*

³⁾ Передовсім славив ся Гербест своєю великою ерудицією на т. зв. диспутах з усіма еретиками, на яких звичайно „*cum maxima satisfactione adversarios confutavit*“.. Wielewicki, *op. cit.* т. I, стр. 179. — Рукопись бібліотеки ім. Оссолинських. ч. 96., стр. 49. etc.

⁴⁾ Я маю на думці Скарґи: „*Wpominanie do ewangelikow, y do wszystkich spolem niekatolikow...*“ W Krakowie, 1592. стр. 35, 36. (бібл. ім. Оссола. ч. 17.728.). Там золотоустий Скарґа громовим голосом ганьбить ледаще латинське духовенство вважаючи его головним виновником релігійного безголовя в Польщі. Ось его слова:

„Obudzaią sye naszymy księża ze snu twardego y niepilności około owiec Bożych O by syę do końca otrzeźwili, a w obyczaiach reformować mogli y w powinney służbie koscielney zakwitneli, — dokonalibyśmy was (т. є. еретиків) rychło yzwoiowali na głowę. Księży naszymy ospałość, złe przykłady, próżnowanie, roskoszy, łakomstwo — herezye wasze tuczają. Barzley ich zły żywot heretyki mnoży, nizli Ministrowskie kazania: cztery plebanie ieden trzyma, a czterech

та учить¹⁾ латинське духовенство, за-
гріває до праці, вказуючи йому дорогу,
якою сам ступав, та так звертає єго-
увагу на се післанництво, яке латинське
духовенство мало сповнити між право-
славними.

Він заглядає також до шляхотских
загород, де загнуздив ся вже дух за-
хідної реформації, наvertsає їх на лоно
католицької Церкви, а імя Гербеста наби-
рає нечуваного розголосу²⁾. Найпаче всла-
вив ся Венедикт тим, що своєю вимовою
переконав оттаких завідомих єретиків-
вельмож, як: воєводу подільського і вели-
кого гетьмана коронного, Миколу Мєлєц-
кого, єго дружину Єлисавету³⁾, воєводу

dusz w nich Bogu nie pozyszcze i dochody bierze, a
w Plebaniey nie postoi: dziesięciny dogląda, a nauki
nie pilnuie: w Polsce mieszka, a Litewskie
kościóły z pieniędzy łupi!" Тому то Скарга за-
взиває латинських єпископів: "...powstańcie na
woynę przeciw heretykom.. gotuycie woysko..
Vbierzcie swoje katedralskie i kollegiackie
Prałaty i Plebany w zbroie czystości, trzeźwości
w nabożeństwo, w naukę..., doyrzycie plebanów,
wizytuycie trzodę, wznówcie karność..., funduycie
seminaria..., studenty chowaycie.." і т. д.

¹⁾ Wielewicki, op cit., стр. 178. — Skrzynecki,
op. cit. стр. 401....

²⁾ Wielewicki, op. cit., т. I. стр. 75, 76, 178. —
Skrzynecki, op. cit. стр. 200, 201. — Załęski, op.
cit., т. I. стр. 754—756

³⁾ Ibidem. Так само Niesiecki, Korona Polska
том III., стр. 254, 825, Ростовский та Ді-

Сінявського¹⁾, та погодив двох рідних братів-ворогів Тенчинських²⁾.

Однак на тім не кінець.

Вірний власним словам, які висказав ще перед двома десятками літ (1566)³⁾, розумів Гербест добре, що справі Унії багато можуть пособити латинські єпископи. Вони мали в Польщі значіне та повагу, а на се гляділи зависно та лакомо рускі владики, що — звісна річ — не могли вдоволяти ся своїми привілеями,

душицкий („Piotr Skarga i wiek jego“ том I, 280, 181). — Як звісно Елисавета Мельцка була рідною донькою кн. Радивиła Чорного, загорілого Кальвіна. Се незвичайно інтересна жінка, „*faemina acutissimi ingenii*“, що — як каже язүйтський історик — перейшла навіть „*ad ipsam iudicam perfidiam*“.

1) Skrzynecki, рукопись, стр. 201.

2) Ibidem, стр. 258.

3) Я маю на думці згадуване вже дільце Венедикта Гербеста п. з. „*Wypisanie drogi*“, де читаємо оттакі слова: „*O gdyby naszym Pasterzy pilno przed się tę rzecz wzięli: azaby P. Bóg z ich pilnym staraniem raczył Ruś naszą z nami zjednoczyć...*“ (Гляди: В. Гербест: *Chrześcijańska porządna odpowiedź.. Sracoviae, 1567.*). Я звертаю увагу на такі самі майже оклики в творі Скарги „*O jedności*“, оклики, що свідчать ясно о впливі, який безперечно мав Гербест на Скаргу. (Памятники полемич литературы въ зап. Руси, кн. II. СПб., 1862. стр. 499, 500.). Таж Гербест випередив Скаргу о цілих 11 літ... Се дуже інтересний факт, який я висвітлю більше в моїй спеціальній студії про В. Гербеста.

а до того стояли в невивідній залежності від химерних, часто захланних царгородських патріархів¹⁾.

Тому то в р. 1588, в тій так важкій хвили в історії Унії, бачимо Венедикта Гербеста при боці луцького єпископа Бернарда Маціовського (пізнішого кардинала), що в товаристві ученого Єзуїти обїздить свою єпархію. Плоди архієрейської поїздки та проповідничої праці Гербеста були так великі, що аж чудують майже сучасною єзуїтського історика²⁾. — Крім того перебуваючи в домі Маціовського мав Гербест прехорошу нагоду стрічати ся та диспутовати з передовими Русинами, як Адамом (Іпатієм) Потієм³⁾, що був тоді ще берестейським

¹⁾ Студинський, Пересторога, стр 70.

²⁾ Wielewiski, op cit. стр 178.

³⁾ Рік 1588. се незвичайно важна хвиля в історії Унії. В нїм обговорює луцький кружок Унію зовсім поважно, так як обговорюєть ся вже залагоджене діло. Що spiritus movens сего кружка був ніхто иньший, а Венедикт Гербест, на се єпископ Ліковський, та кс. Заленский не кладуть найменшої ваги, а такі поважні російські учені, як Орест Левицкий, та Жукович, прямо нічого не знають... Література: *Антіфис*, 41—46. — Theiner, Monumenta (op. cit.), т. III. стр. 41, 72. — Скушинецкий, рукопись (op. cit.), стр. 359. — *Litterae annuae Societatis Jesu, Romae 1590.*, за рік 1588. — Акты Зап. Россіи, т. IV., стр. 41, ч. 56. — Орест Левицкий: »Іпатій Потій» кїевск. унїатскій митрополитъ». СПб. 1885., стр

каштеляном, — а дуже правдоподібно, що й в луцким єпископом, Кирилом Терлецьким¹⁾. Проворний Єзуїт використав хвилю як найкрасше, а зерно ним кинене не лиш прозябло, але видало в короткім часі нечувані плоди...

Коли-ж однак похвали, а навіть почеси за ті справді неоцінені услуги около поєднання руско-православної Церкви в римским Престолом — стрінули коло иншого, коли вони сплили на голову Бернарда Маціовського²⁾, се нас зовсім нечудує. Се стало ся лишень тому, що Гербест був Єзуїт, та носив чернечу рясу, — тому, що сьвіт Гербеста прямо не

13, 14. — Likowski, op. cit. стр. 103, 105. — Załęski, op. cit. т. I., стр. 553, 554. — Жуковичъ, Сеймовая борьба православнаго, западнорусскаго дворянства съ церковной Уніей (до 1609 г.), СПб. 1901. стр. 49, 50. — Харлампович, op. cit., стр. 74. і т. д.

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Theiner, op. cit. т. III стр. 256., ч. 188. Лист Папи Климентя VIII., в дня 7. лютого, 1596. р.: „Quanta portio ad Farternitatem tuam pertinet hujus gaudii, quo nunc a Domino fruimur, de Ruthenorum Episcoporum ad Romanam Catholicam Ecclesiam conversione, plane scimus, et pietatem tuam saepe nobis perspectam hoc etiam nomine valde in Domino commendamus, reddet tibi copiosam mercedem iustus iudex in die retributionis, qui tantopere optasti et pro tua virili laborasti, ut divulsa membra suo capiti iterum unirentur.“

знав¹⁾. Та однак се ніяк не дасть ся заперечити, що Венедикт Гербест був предтечею берестейскої Унії, та що ему; а не Маціовському належала-б ся папска подяка, — дарма — що на се не звернули уваги ні Ліковський²⁾, ні Заленський³⁾, ні Орест Левицкий⁴⁾, ні Жукович⁵⁾, ні Харлампович⁶⁾.

Тому то мило приходить ся мені кинути яснійше сьвітло на діяльність сего головного представителя ярославскої, єзуїтскої колєгії і великого подвижника Унії, та бодай по трох сотнях літ з накладом віддати се, що кому належить ся. Мило мені добрим словом згадати того незвичайно інтєресного та симпатичного чоловіка, що працював для ідеї з нечуваним пожертвованєм... Він був перший, (а не Скарга), що кинув гадку Унії (р. 1566), а вразом й тим що ввів єї в житє, здійснив свою мрію...

¹⁾ Порівнай: *Litterae annuae Societatis Jesu, Romae, 1590., s. a. 1588.*

²⁾ Likowski, *op. cit.*, стр. 103, 105

³⁾ Załęski, *op. cit.*, стр. 553, 554.

⁴⁾ Орест Левицкий, *op. cit.*, стр. 13, 14.

⁵⁾ Жукович, *op. cit.*, стр. 49, 50.

⁶⁾ Харлампович, *op. cit.*, стр. 74.

В історичнім, а радше хронологічнім розвою єзуїтських колегій — замічаємо одну інтресну появу. Ми спостерігаємо, що найстарші колегії, значить колегії założені сейчас після приходу Єзуїтів в польско-руські землі, вважали своєю одинокою майже метою — борбу з всякими протестантськими сектантами, що захитали в підвалинах католицьку Церков, а о православних вони й не думали.... Навпаки — колегії пізнійшої доби, передовсім ті, які-б я назвав колоніями-експозитурами ярославської колегії¹⁾, ті всі першою і головною своєю місією вважають борбу з схизмою²⁾.

¹⁾ В останних двох десятиліттях XVI. в. та з початком XVII. — в полуденно-західних краях Руси-України повстає дуже багато єзуїтських колегій, як в Замостю (1581 р.), Полоцку (1581 р.), Люблінї (1581 р.), Несвіжі (1584 р.), Луцку, Каменці подільській, Перемишли, Острозї (XVII в.) і т. д.

²⁾ Так приміром Стефан Баторий лиш в тій цілі спровадив Єзуїтів до Полоцка, о чім можемо переконатись із листу короля до Петра Скарги. Там король говорить отверто що не годить ся виленьским Єзуїтам завидувати іспанським то-

Між тими послідними належить ся: львівській колегії визначне місце¹⁾.

Львів — столиця тої країни, яку Старовольський прізвав²⁾ „nobilissima haec provincia, lacte et melle abundans,“ мав при кінци XVI. в. доволі пестрий вигляд... Жили там всіляки народности, як: Русини, Жиди, Поляки, Німці, Вірмени Татари... Що між ними приходило нераз до поважних непорозумінь, — о тім годі сумнівати ся³⁾.

А вже-ж читаємо в львівських річниках, що до кінця XV. в. жили Русини, Поляки та Вірмене доволі згідно⁴⁾.

Передовсім Поляки-латинники та Ру-

варишам їх місіонарскої праці в далеких краях.. І они мають для кого працювати, значить ся для Русинів-Полочан. (Rostowski, op. cit. 90, 91).

¹⁾ Про львівську єзуїтську колегію написав хорошу студию кс. Ст. Заленский, п. з. 00. *Jezuici we Lwowie, Lwów, 1880.* (відбитка з „Przegląd-y lwowski-ogo, 1871, т. XVIII) Підставою сеї монографії служила рукопись цісарскої бібліотеки в Відни п. ч. 11988. in fol., п. з „Historia collegii Leopoliensis Societatis Jesu manu propria Matthiae Wielewicz pro tunc (1664) rectoris diligentissime collecta etc. descripta ad annum 1665, quo anno obdormivit in Domino“. — Гляди також: Finkel i Starzyński: *Historya Uniwersytetu lwowskiego, Lwów, 1894, стр. 11—19.*

²⁾ Starowolski, op. cit. стр. 22.

³⁾ Гляди: D. Zubrzycki: *Kronika miasta Lwowa, Lwów 1844, на многих місцях.*

⁴⁾ *Ibidem, стр. 142.*

сини православні довгі віки жили з собою в примірній згоді та любови¹⁾.

На жаль в початком XVI. в. відносини змінили ся до непізнання. Від хвилі, коли на польськiм королівськiм стільци засів Олександр²⁾, Русинів стали вважати прямо за невірних³⁾, ставляти на рівні з Жидами... Їх усувають з усіх впливових урядів в місті, вважають за негідних свідчити в суді⁴⁾... Ба навіть новокреована львівська єпископія була сілію в очах католицького духовенства⁵⁾. Тому коли я оттак приглядаю ся польско-руським взаєминам XVI. в. у Львові, — тоді мимо волі насуваєть ся мені на гадку одно справді клясичне місце із синодальних статутів перемискої єпархії (1554),

¹⁾ Ibidem, стр. 142.

²⁾ Ibidem, стр. 144.

³⁾ Ibidem, стр. 141. Така сама доля судила ся й Вірменам, бо вони сердеги були також схизматики. Ілюстрацією нехай послужить отсей „маленький“ епізод із життя-буття львівських Вірмен: Жив собі у Львові Р. Б 1518. Вірменин Івашко-вдовець... А мав він служанку Софію-католичку. Та стали люди говорити, що вони се-бо то Івашко і Софія, не так живють, як би ся годило... Довідала ся о тім славетна Рада, ну — і сердегу Івашка та безталанну Софію спалили на костирі... Коротка справа: „...Armenus commiscere ausus est cum Christiana“! (Гляди: Zubrzycki, op. cit. стр. 140, 141, 142).

⁴⁾ Zubrzycki, cit. op. стр. 144

⁵⁾ Ibidem, op. cit. стр. 173.

місце, що велить нам поважно задумати ся... Там сказано: „Statuimus, quod nullus Christianus (!) audeat Ruthenis et Judaeis seruire, neque Sinagogas eorum uisitare“.....¹⁾ Оттак гляділа тоді польска суспільність на Русинів, та так жило ся львівським Русинам з Поляками²⁾.

Одначе з львівським міщаньством не була легка справа. Елемент руский був у Львові надто свідомий, щоби улячи... Начала ся борба, хоч прозябає вона далеко скорше, ледви чи не в перших десятках ХVІ. в.³⁾, а веде ся головно о громадянські і віроісповідні вольности та привілеї.

Як звісно — тямуще львівське руско-українське міщаньство груповало ся около братства при церкві Успенія пресв. Діви Марії, котрого заснованє відносять аж до ХІІІ. в.⁴⁾ З братством лучила ся тісно брат-

¹⁾ Statuta Synodalia Dioecesis Premisliensis, Cracoviae, 1554. Гляди: рукопись бібліотеки Ім Оссолінських, ч. 935., стр. 245, 246, 247.

²⁾ Однак як се погодити з висновками д. Оп. Левицкого, у котрого польско-руські віроісповідні взаємини доберестейскої доби в прямо прехоросі... (Архивъ Ю. З. Россіи, ч. I. т. V., Кієвъ 1883, стр. 74, 75).

³⁾ Zubrzycki, op. cit. стр. 144, 194.

⁴⁾ Finkel i Starzyński: Historia Uniwersytetu lwowskiego. Lwów, 1894. стр. 12.

ска школа, основана 1556., а від 1586. р., т. є. від побуту у Львові антиохійського патріарха Йоакима, призвана грецкою¹). Отсі то дві інституції були не тільки культурним осередком львівських Русинів, але також могучим забором в соціальній, національній та віроісповідній борбі Галицької Русі-України з народністю польською, з її культурою та Церквою²).

Коли-ж отже в вісімдесятих роках XVI. в. запитали до Львова оо. Єзуїти, — ждала на них не праця, а борба, — взята борба...

Перші патри появляють ся у Львові в р. 1584., заходами львівського архієпископа, Дмитра Соліковського³). Ще чимало перед тим мав він нагоду пізнати їх (го-

31

¹) Ibidem, стр. 12. У Харламповича тих дат нестрічаємо. (Гл. Харлампович, op. cit. стр. 280. і 287, 288, 289).

²) Чудовий нарис подає нам д. Харлампович в цитованій студії, стр 287—311.

³) Załęski, OO. Jezuici we Lwowie, стр. 1, 2, 77. — Рукопись бібл. ім. Оссолінських, ч. 786. стр. 15. — Encyklopedia Orgelbranda, т. XXIII., стр 813. також т. XVII. стр. 480. — Leopoliensis Informatio super dubio, utrum constet de Jure quaesito Universitatis Cracoviensis, ad Scholam Metropolitanam Leopoliensem uti et tanquam Coloniam suam Academicam, nunquam in controversiam vocato (бібліот. ім. Оссолінських, ч. 6517).

ловно в Вильні), та скоро тільки став львівським архієпископом (1583) — став прохати єзуїтського протоігумена, Павла Кампана, щоби той прислав єму в підмогу кількох Єзуїтів.

Протоігумен вволив волю архієпископа і так вже в 1584. р. бачимо у Львові першого Єзуїту, славновісного перекладача біблії, Якова Вуєка¹⁾. Одначе Вуєк не загостив довго в столиці Галицької Русі-України. Дуже скоро, бо в 1585. р. мусів він удати ся до Семигороду, де король Стефан Баторій бажав також заціпити Товариство Ісуса²⁾.

І ось ще того самого року (1585) являється у Львові на місце Вуєка той, що був душею цілого місіонарського руху на Русі, апостол Русинів, Венедикт Гербест. Разом з ним прибув Каспар Нагай, що передовсім в дев'яностох роках вславив ся своєю ревною місіонарською працею на Русі³⁾.

¹⁾ Рукопись бібліотеки ім. Оссолінських, ч. 786. стр. 15.

²⁾ Ibidem, також Załęski, OO. Jezuici we Lwowie, стр. 2.

³⁾ Ibidem; Пише кс. Заленський в цитованій студії, що В. Гербест стало мешкає у Львові від 1584. р. (op. cit. стр. 58). Та однак ми можемо сказати з всякою певністю, що В. Гербест прибув до Львова доперва в 1585. р. 16. II. (?). —

Оба замешкали в архієпископській палаті, а Службу Божу правили в архікатедральній каплиці, званій „же брацка“¹⁾.

Та не в щасливу годину з'явили ся Єзуїти у Львові... Коли в р. 1585. архієпископ виїхав до Риму в посольстві від короля до папи Сикста V., — тоді студенти львівської митрополичої школи, не вдоволяючи ся памфлетами та нечемними: призвами, обкидали патрів камінем саме тоді, коли вони виходили з костела²⁾.

Заздалегідь кинули Єзуїти негостинне місто та повандрували гень на Поділе, Волинь та Поліссє...

Від 1586—1590 заглядують Єзуїти до Львова дуже рідко³⁾ і аж в 1590. р. спро-

В 1584. р. Венедикт проповідував ще в Динові, де „...totus erat in Dei cultu curando Ruthenisque a schismate convertendis..“ Гляди: Рукописи бібліотеки ім. Оссолінських: ч. 628. стр. 299., і ч. 786. стр. 15.

¹⁾ Załęski, op. cit. стр. 2. — Finkel i Starzyński, op. cit. стр. 14. — Тепер зве ся та каплиця „Pana Jezusa Miłosiernego“. — Зубрицький зве єї „kaplica buczackich“. (Гляди: Zubrzycki, op. cit. стр. 212, 221).

²⁾ Ibidem.

³⁾ Ще в початком 1586. р. завитав до Львова Венедикт Гербест, ну — і мабуть єму тепер пощастило, коли єзуїтський хронограф нотує оттакє під 1586. р.: „At Leopoli longe major seges in horreum Christi collecta. Quippe in ipsa Civitate plusquam triginta partim ex haeresi, partim ex

шваджують ся вже на сталий побут, отви-
рають „резиденцію“¹⁾).

А тим часом серед тихих, сонних,
руських осель снують ся чорні мари, го-
лосять »нову« науку...

Се були віщунн нові доби, предтечі
Унії, — се взуїтські патри будили рускі
громади, приготовляли царство католицької
Церкви...

schismate retracti.“ Рукопись бібл. ім. Осол. ч.
628., стр. 333. — Тоді то мабуть і написав Гербест
свої славні „Wiary Rzymskiego kościoła Wy-
wody“.

¹⁾ Załęski, OO. Jezuici we Lwowie, стр. 3 —
Siarczyński, op. cit. т. I. стр. 264. — Зіморович,
Зубрицкий та Фінкель кажуть, що в р. 1591.
— Zubrzycki, op. cit. стр. 221. — Finkel i Sta-
rzyński, op. cit. стр. 14.

Годить ся зазначити, що з початку мали Єзуїти у Львові лишень резиденцію, а колегію удало ся їм отворити доперва в 1608. р.¹⁾. Се дуже замітний обяв, що свідчить о великій животности та діяльности львівських патрів. Бо хотяй вони немали такого значіння та впливу, яким могла почванити ся кожда колегія, все таки — мимо великих трудностей, мимо яскравої негостинности міщан та безустанних спорів, — розвинули вони у Львові і околицях нечувану місіонарську працю... Цілі села, а навіть й міста, переходили на католицьку

¹⁾ Між колегією а резиденцією є велика різниця. »Колегія« є се обитель, де Єзуїти — крім занять сьвященничих займають ся ще вихованєм молодіжи, чи то в академії, чи конвікті, чи в школі. На чолі колегії стоїть ректор, іменованій генералом ордену.—Обитель, що в ній мешкає кількох Єзуїтів-сьвященників, зове ся «резиденція». Вони лишень сьвященодійствують. На чолі резиденції стоїть «суперіор» іменованій протоігуменом (провінціялом). — Гляди: Załęski, op. cit. стр. 3. — Харлампович, op. cit. стр. 73. — Finkel, op. cit. стр. 14.

віру, а багато попів прокляли схизму, та правили Службу Божу в католицьких костелах...¹⁾

Єзуїтський історик пише, що число навернених львівськими патрами на католицьку віру сягає мільонів, не числячи вже цілих мас, які навернули ся на місіях на Червоній Русі, Поділю, Волини, а навіть Україні...²⁾.

Та нас займає найбільше діяльність львівських Єзуїтів в доберестейській добі. Ходить нам о се, чи справді львівські Єзуїти своїми подвигами пособили Унії—в часі будь-що-будь дуже короткім (1584—1590—1596)?

Знаменитий знаток польско-руських церковних взаємин, автор доволі совісної монографії про берестейську Унію, єпископ Ліковський, пише ось так про події, що розвивали ся в останніх літах перед берестейською Унією: »Серед приготовань до Унії... никне нам з очий особа Потія на перших три роки (1590, 1591, 1592). За се рука Маціовського замітна все аж до кінця. Чого одначе зовсім не бачимо в тих при-

¹⁾ Харлампович, *op. cit.* стр. 73.

²⁾ Załęski, *op. cit.* стр. 76, 77.

готованях, а чогоби-ся повинно найбільше сподівати, то участі Єзуїтів¹⁾).

Оттак пише єпископ, та нам насувають ся на думку зовсім иньші гадки .. Я не стану говорити о тім, як треба-би розуміти «руку» Маціовського, а згадаю лишень за ті неімовірні, повні пожертвованя місії ярославских та львівських Єзуїтів, згадаю тих невтомних «апостолів» католицтва... І не хочеть ся нам дати віри, щоби ті, що усі свої сили, ціле своє життя посвятили праці над з'єдиненєм рускої Церкви з римским Престолом, ті, що були у все втаємничені, знали докладно цілу ситуацію, — щоби вони в рішачючій хвили заложили безчинно руки, не помагали руским владикам доконати великого діла...

І воно справді так небуло... Навпаки — як ми вже на початку зазначили — рука Єзуїтів важко лежить на усіх приготованях до Унії, замітна скрізь аж до самого кінця — дарма, що сего дехто не бачить, а може не хоче бачити... Я не перечу, що ті шляхи, якими йшла єзуїтско-католицька пропаґанда на Руси в добере-

¹⁾ Likowski, op. cit. стр 106.

стейській добі, є доволі темні.. Богато слідів тої ревної, однак тихої праці пропало для історії без сліду...¹⁾

Правда... Та вже-ж се, що ми до тепер знаємо, кидає ярке сьвітло на діяльність Єзуїтів в тій добі, а в данім разі в першій половині дев'яностох років.

І як раз в сій будь-що-будь рішайучій хвили, саме на передодню берестейської Унії судило ся молодій львівській єзуїтській резиденції відіграти найдіяльнійшу, найживійшу ролю.

Вперід одначе згадаємо за те, як жило ся Єзуїтам в самім місті. Я вже замітив, що Єзуїти в неконьче щасливу хвилю загостили до Львова. Крім архієпископа Соліковського²⁾ та одного крилошанина³⁾ не — мали они в місті більше приятелів. Всі гляділи на нелюбих приблудів недовірчиво⁴⁾, та раді би були їх як найскорше позбути ся.

¹⁾ Ілюстрацією може служити ось хоч-би й діяльність так великого подвижника Унії, яким був Венедикт Гербест...

²⁾ Leopold. Informatio super dubio... (op. cit.), карта 4., також Fr. Rzernecki S. J., vitae Praesulum Poloniae, т. I., lib. 4., cap. 4., стор. 225.

³⁾ Івана Гербеста, брата Венедикта.

⁴⁾ Також з львівськими жидами не могли Єзуїти погодити ся.. Причини сеї незгоди: Wielicz, op. cit. (рукопись), стор. 25. — Zaleski, OO. Jezuiti we Lwowie, стор. 32..

І так латинське духовенство (капітула) та мійська митрополича школа бояла ся смирних патрів тому, що виділа в них поважних суперників¹⁾... За православних же знаємо, що вони ще в 1585. р. — слушно чи не слушно — жалували ся перед київским митрополитом Онисифором Дівочкою на свої кривди і злидні, голосячи, що—мовляв—нам тепер церкви на єзуїтські костели забирають²⁾... Подібну жалобу внесли в кілька літ опісля (1592) львівські братчики до александрійського патриарха Мелетія³⁾.

Очевидна річ, що такі та тим подібні жалоби свідчать ярко, як любі були львівському православному міщаньству ті ненависні „иже злочестіе поборници Єзуїте⁴⁾), которые много Рускихъ церквей поосѣдали, а нынѣ живутъ въ градѣ нашемъ, не имуще церкви, присножъ причины назирающе, да возмогутъ отъ насъ похитити“⁵⁾.

¹⁾ Ibidem; також: Finkel i Starzyński, op. cit. стр. 15.

²⁾ Milkowicz, op. cit., т. I., стор. 104., ч. 75.

³⁾ Ibidem. стр. 344, 376, 377. — Акты Зап. Россіи, т. IV. ч. 33.

⁴⁾ Milkowicz, op. cit. стр. 344.

⁵⁾ Ibidem, стр. 376, 377.

Наслідком того любого пожиття було, що Єзуїти на пару літ кинули столицю Галицької Руси (1585—1590) та стали вештати ся по всіх закутках полуденно-західної Руси, єднати Унії як найбільше прихильників.

А хотяй в 1590(1). році осіли Єзуїти у Львові вже на сталий побут, то все таки Унії не прислужили ся вони безустанними сварнями з містом та приспорюванем будучій колегії та академії майна, — а своїми місіями на Волини, Поділю, та в галицькій землі — саме в останніх літах, що попередили берестейску Унію...

Головними подвижниками Унії стають тепер Каспар Нагай, родом Татарин¹⁾, Литвин Лявіньський та Мартин Лятерна²⁾. Се були великі борці католицької Церкви, що витримали в борбі до кінця.

Бо коли гадка Унії — завдяки невтомній праці ярославських та львівських Єзуїтів — вже так приняла ся на руській землі, що вона неначе-б — так скажу — висіла в повітря, — тоді розходило ся

¹⁾ „Ex intima Tartaria, dicta Nahaiensi puer a militibus Polonis raptus et translatus in Russiam in eaque educatus.“ — Гляди: Рукопись бібл. ім. Оссолінських ч. 96., стр. 159.

²⁾ Załęski, op. cit. стр. 4, 5.

лишень о то, щоби скликати синод, на яким остаточно рiшила-б ся судьбарускої Церкви. Се була безперечно дуже поважна хвиля, ну — і очевидна рiч — Єзуїти єї не занедбали; навпаки — вони не пожалували нї труду, нї заходiв — в Римі у папи Климентия VIII., а на Руси у православних владик та вельмож¹⁾.

А коли вкiнци назначено синод до Берестя, тодi львiвскi патри²⁾ розбрели ся по всiх усядах, йшли від села до села, скрiзь голосили радiсну вiстку та звивали руско-православних попiв збирати ся в Берестю на велику раду...

Тут мiг би ще хто спитати, чому то ми тепер не бачимо того, що як раз повинен бути в тiй хвилі на передi, чому не замiчасмо Венедикта Гербеста...

Вiдповiм так: коли би ми заглянули до єзуїтских i не єзуїтских iсторикiв, хронографiв та учених рiжних часiв та рiжних народностей, то ми дiзнали-б ся, що Венедикт Гербест тому не брав участі в остато-

¹⁾ На се звернув бiльшу увагу один Сквицький: „laboratum est a Patribus summa cum consentione tum apud summum Pontificem, Clementem VIII., tum apud Ruthenos Antistetes Proceresque...“ Рукопись, op. cit., стр. 401.

²⁾ Ними були оо. Лятерна і Нагай. Сквицькiв, *ibidem*.

них приготованях до Унії, бо він умер ще в 1593. р. Та ніде правди діти — всі вони — почавши від найдавніших, як Рібаденеїра, Поссевіно, Старовольський, Велевіцький..., а скінчивши на найновіших як: Бентковський, Сярчинський, Мацеовський, Бровн, а навіть кс. Заленський, всі вони роблять велику помилку: В. Гербест не лиш що дждав ся здійсненя своїх мрій, але й умер геть аж в 1598. р.! Так отже причиною Гербестової мовчанки та безчинности не була смерть, а знесиле та може й недуга¹⁾, безталанна заслуга монаха-лицаря....

Оттак причастний орден Єзуїтів в тім великім руско-польскім історичнім ферменті, що зове ся заведе н е м У н і ї на Р у с и.

Мені-ж лишаєть ся хиба навести на кінець отсі характеристичні слова єзуїтского історика:

„Inanes adversantium minae et arma ceciderunt... Compositum sancitumque

¹⁾ Skrzyniecki, рукопись, стр. 402, 429. — Рукопись бібліотеки ім. Оссолінських ч. 96.

communi consensu negotium unionis:
laudata societatis in eo promo-
vendo sedulitas.....¹⁾

¹⁾ Skrzypecki, рукопись, op. cit. стр. 401.

Богато води уплило в українських ріках з тої пори, як рускі владики, Іпатій Потій та Кирило Терлецький, складали в імени рускої Церкви поклін папі Климентію VIII., — а нині ми все ще залюбки вертаємо думкою до тої інтересної доби, в якій розпочала ся на добре та завзята борба двох націй, двох культур...

Триста літ з накладом минуло з тої пори, як на берестейськiм соборі проголошено формально злуку рускої Церкви з римським Престолом, — а ми задумавшись—питаємо: хто виграв, хто побідив?

І мимо волі насувають ся нам на гадку одушевлені слова руско-православного полемісти перших десятиліть XVII в., Захарії Копистеньського: „оминають за ласкою Божею, нашу російську церковъ лѣта грубой простоты, свѣтити ей почала свѣтлость умѣтности и правди...“

Важкі слова.... Вони говорять, що побіда католицької Церкви та єї лицарів не була ...такою, — якою повинна бути...

А проте — кілька то праці, кілька забігів, кілька жертв положено на престіл Унії, зрошений... мученичою кровю.

А на фоні тої горячої праці рисується в великанських зарисах діяльність ордену Льюїолі, що в короткім часі дійшов до нечуваного розросту та сили.

Осередками єзуїтської праці були школи-колегії, ті справдішні полемічні інститути, що — в часах реформації — більше подобали ся, як сонні центра гуманізму, огнища спокійних муз...

Зпомежи подвижників Унії виринає понад усіх двох лицарів: Петро Скарга та Венедикт Гербест.

Остатній — був тим, що перший зпоміж польської суспільности XVI. в. підніс гадку Унії як раз тоді, коли о тім в польській річи-посполитій нікому і в сні не снило ся (1566)... Він воскресив її та здійсненю своєї мрії він посвятити ціле своє життя.

І коли у Петра Скарги величаємо його вимову, його вітхнені писання, якими він могутно впливав на тодішню руско-українську громаду, так навпаки у Гербеста — подивляємо його неімовірну 22-літню місіонарську працю, його розумну тактику: живим словом ширити уніятські гадки

між найширшими мужицкими масами.
А притім всім замічаємо в переведеню
улюбленої мрії, таку желїзну консеквен-
цію, що живо нагадує нам модерних де-
магогів нашого столїтя, які частими ві-
чами скликуваними по всіх закутках краю
ворушать широкі маси, пропагують свої
гадки...

Триста літ з накладом... Не одна важна подія, що кинула-б нераз зовсім инше сьвітло на ту добу, — загинула для історії безповоротно... А вже-ж на підставі дотеперішних давих ми можемо доволі ясно бачити ту роль, яку Єзуїти відіграли в історії заведення Унії на Руси. Вони вливали в ню жите, роздували тліючу іскру, та лишень їх горячі заходи дають нам вдоволяюче вияснене, чому то так майже несподівано, рускі владики переймали ся уніятськими гадками... Ми можемо з всякою певністю сказати, що вплив Єзуїтів червоною лентою тягнуть ся непереривно через усі фази розвою Унії, що їх рука дасть ся замітити скрізь — навіть там, де ми ві тепер не відчуваємо...

На тім кінчу мої гадки.

Та ще на кінець згадаю дуже характеристичний висказ д. Гожицького, того визначного дослідника з пожіж усіх сучасних польских істориків-соціологів. Він

писав: в кождім процесі — каже французский криміналіст шукати... жєнщини: „cherchez la femme!“ Вона нам все вияснить... Подібно в кождїй, хоч-би й найдрібнїйшїй, політичній акції польскої річи посполитої все глядїти треба — інтересу Риму... Тут конєчний ключ „cherchez l'église“...

І в тїм є багато правди...

У Львові, в Грудни, 1901. р.

Олександр Маліурский.

3 „Молитов преждеосвященных“.

МОЛИТВА (РАННА).

Дзвінок підніс мня з тяжких мук ложа,
К Тобі звертаюсь сотний раз, Боже!
Розлялись в світлі вже мари ночі;
Зі сліз втераю кроваві очі
Й до Тебе, кріпкий, я ся звертаю,
До Тебе мольби я посилаю,
Сі мольби крови, — всесилен Боже.

Дивись, я кинув всі земні треби
Й на крилах злинув гень в саме небо
До Тебе, святий, і упадаю
Перед Тобою й нишком складаю
Сі чисті сльози перед Престолом
Твоім й з цілим небесним хором
Я Тя благаю, — всесилен Боже.

Очий до Тебе не сьмію знести,
А руки мої вимоклі в мести
Я в поросі мерзкім валяю
Й слізма моїми їх змиваю. —

Тож нахили ся, вислухай мову,
Подай лиш послух одному слову,
Що шлю до Тебе, — всесилен Боже.

Я Тя за себе — Отче — не молю,
Лиш за них бідних... Пішли їм долю,
Пішли їм долю — Тебе благаю,
Бо лиш на Тебе я полагаю —
Пішли їм, пішли..., бо на вид муки
Вже прости — Боже — ті самі руки,
Що тепер... ні... ні..! — всесилен Боже.

Твоя десниця могутча · Боже!
Хто-ж перед нею скрити ся може?
Лиш подиви ся на лицемірів
Мерзенних тих, та на вампірів
Клятих й жорстоких катів зграю —
О то єдине Тя лиш благаю,
О тоє молю, — всесилен Боже.

Або послухай грішника ради:
Хай вже від Твого гromу не впаде
Ні один навіть рук Твоїх твір, —
Ти свою силу мені повір,
А сам на своїм Тронї сиди
Й на них диви ся й за мнов гляди
На сю роботу, — всесилен Боже.

Сідлай-же — Музо — коня, сідлай!
На нім крилатім полечу в рай,
Полечу в рай, наберу сили

І звідтам гляну на гніль могили —
Й блискавка блисне і перун трісне,
Хмара над нею палких стріл свисне,
Стріл смертоносних, -- як Твої, Боже!

Зик в серци, сльози кровавлять ложе...
К Тобі звертаюсь сотний раз, Боже!
Вже день настав, а я, як в ночи,
Зі слів втераю кроваві очи —
До Тебе, кріпкий, я ся звертаю,
До Тебе мольби я посилаю,
Сі мольби крови, — всесилен Боже.

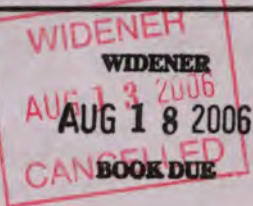
1

7.9

WIDENER LIBRARY

Harvard College, Cambridge, MA 02138: (617) 495-2413

If the item is recalled, the borrower will be notified of the need for an earlier return. (Non-receipt of overdue notices does not exempt the borrower from overdue fines.)

Thank you for helping us to preserve our collection!

3 2044 058 274 27

THE BORROWER WILL BE CHARGED THE COST OF OVERDUE NOTIFICATION IF THIS BOOK IS NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED BELOW.

STALL STUDY
CHARGE

WIDENER
BOOK DUE
NOV 1 1987
NOV 4 9 1987

CANCELLED

WIDENER
MAY 20 2003
CANCELLED

WIDENER
MAY 5 2003
WIDENER
BOOK DUE
MAY 19 2003

WIDENER
MAY 6 2003
WIDENER
BOOK DUE

